

UDK 806.1 + 881.09 (05)

91101

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL¹⁹⁷⁴
1

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 22	ŠT. 1	STR. 1-128	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1974
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

6 91191
+

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Franc Zdravce</i> , Tavčarjev literarni in politični nazor v letih 1919—1921 ter Ivan Cankar	1
<i>Stane Suhadolnik</i> , Frekvenčna analiza besedišča v Tavčarjevi povesti <i>Cvetje v jeseni</i>	31
<i>France Bernik</i> , Erotika v nekaterih Tavčarjevih prozih delih	41
<i>Vera Brnčič</i> , Belinski pri Slovencih	55
<i>Velemir Gjurin</i> , Interesne govorce sleng, žargon, argo	65

OCENE — ZAPISKI — POROČILA

<i>Milan Grošelj</i> , Prof. Karel Oštir — petinosemdesetletnik	85
<i>Jože Stabej</i> , Še o Mihaelu Zagajšku	89
<i>Marjan Dolgan</i> , Modernizem v zahodno- in južnoslovanskih književnostih	96
<i>Oton Berkopec</i> , Aškerčeva pisma Čehom	99
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Čakavska rič	122
— Blaž Jurišič: Rječnik govora otoka Vrgade, upoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima, II	124

CONTENTS

ARTICLES

<i>Franc Zdravce</i> , Tavčar's Literary and Political Views Between 1919—1921 and Ivan Cankar	1
<i>Stane Suhadolnik</i> , The Frequency Analysis of Word-stock in Tavčar's Story <i>Cvetje v jeseni</i>	31
<i>France Bernik</i> , Eroticism in Some of Tavčar's Prose Works	41
<i>Vera Brnčič</i> , Belinski and the Slovenes	55
<i>Velemir Gjurin</i> , Special Types of Language (Slang, Jargon, Argot)	65

REVIEWS — NOTES — REPORTS

<i>Milan Grošelj</i> , Professor Karel Oštir — At His 85th Birthday	85
<i>Jože Stabej</i> , Once Again About Mihael Zagajšek	89
<i>Marjan Dolgan</i> , Modernism in Western and South-Slavic Literatures	96
<i>Oton Berkopec</i> , Aškerč's Letters to the Czechs	99
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , The Word "rič" in the Čakavski Dialect	122
— Blaž Jurišič: The Dictionary of the Speech Spoken on the Island of Vrgada, Paralleled with Some Čakavski and Western-Štokavski Speeches, II	124

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenić, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zdravce

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis odpošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenić, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zdravce

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

PO 1671/1976

TAVČARJEV LITERARNI IN POLITIČNI NAZOR V LETIH 1919—1921 TER IVAN CANKAR*

Ivan Tavčar je svoj literarni in politični nazor po prvi svetovni vojni izpovedal tako, da je polemiziral z umetništvom in političnim nazorom umrlega pisatelja Ivana Cankarja ter z marksizmom in odmevi ruske proletarske revolucije v slovenski literarni in politični miselnosti. Obenem je ugovarjal literarnim smerem, ki so bile po njegovem ali moralno in narodno neproduktivne ali estetsko preveč eksperimentalne. To so bili naturalizem, impresionizem, futurizem, ekspresionizem in »socialna literatura«. Zagovarjal je načela romantične in klasične estetike, za izhodišče nove »objektivne kritike« pa določil subjektivni estetski okus.

Ivan Tavčar expressed his literary and political views after the First World War in such a way that he carried on a controversy with the artistic and political views of Ivan Cankar, then dead, as well as with the Marxism and echoes of the Russian proletarian revolution in Slovene literary and political thinking. Simultaneously he opposed to literary trends, which were according to his opinion either morally or nationally unproductive or too much experimental. These were naturalism, impressionism, futurism, expressionism and "socially-committed literature". He defended the principles of romantic and classical aesthetics, and he defined the subjective aesthetic taste as a starting point of new "objective criticism".

Ivan Tavčar je oktobra 1919 začel s člankom *Dekle Eliza* »vrsto polemik proti naturalističnim in modernističnim pojavom v našem kulturnem življenju«. Še več. Ugovor zoper roman Edmonda Goncourta, s katerim je začel »literarni boj«, kot je označil svojo novo publicistično akcijo, je kaj hitro razširil še na druge predmete, posebno pa na umetniško zmožnost in politični nazor Ivana Cankarja in na oktobrsko revolucijo oziroma na socialistično ideologijo, boljševizem in »socialno slovstvo«. Ker so se mu nekateri elementi literature kazali na enak način kot politični, o teh pa je trdil, da je njihovo metodo moč srečevati tudi v literaturi, je oba predmeta v feljtonih v glavnem združeval in ju le izjemoma obravnaval ločeno.

Zgradba te razprave je zrasla torej iz dejstva, da njegov literarni in politični nazor v tej publicistiki nastopata združeno in da sta posebej ostro izpovedana nasproti Cankarju in socialistični ideologiji. Če lahko Tavčarjev travmatični odnos do socializma in marksizma zadosti trdno očitamo že na podlagi člankov iz teh let, zahteva objektivnejša ocena

* Razširjeni referat z zborovanja slovenskih slavistov v Škofji Loki, sept. 1975.

¹ Marja Boršnik, Zbrano delo Ivana Tavčarja VIII, str. 447. Ljubljana 1959.

»literarnega boja« tudi kratko rekonstrukcijo literarnoestetskega in politično-ideološkega navzkrižja med pisateljema že za Cankarjevega življenja. Tavčarjev umetnostni in ideološki boj bomo zato raziskovali v dveh poglavjih. V prvem nas bo zanimalo, kako se je skozi dvajset in več let oblikovalo nasprotje med njim in Cankarjem, v drugem pa bomo razčlenili Tavčarjeva umetnostna in politična načela v člankih po Cankarjevi smrti. Obe poglavji se bosta med seboj problemsko pojasnjevali in dopolnjevali.

I

V desetletju Cankarjevih pisateljskih začetkov in prve umetniške potrditve s knjigama *Erotika* (1899) in *Vinjete* (1899) je bil Tavčar že pomemben pripovednik romantično realistične smeri, vodilni liberalni politik in gmotno utrjen advokat. Cankar je bil dijak iz sproletarizirane obrtnikove družine, nato pa nezavzet študent, ki se je odločil za negotovo prihodnost poklicnega umetnika. Socialno sta tudi naslednji dve desetletji ostala na buržoaznem in proletarskem bregu, kar je Tavčar izrazil ob Cankarjevi smrti tako, da kot ljubljanski župan ni ukazal z izobešenimi zastavami počastiti slovesa od pomembnega kulturnega delavca, kakor je bilo sicer v navadi. Iz občasne publicistike, v kateri sta bila drug drugemu predmet, je poleg politično ideološkega opazno tudi slovstveno rivalstvo in podcenjevanje. Tavčar je bil med živimi slovenskimi pripovedniki prvovrsten Cankarjev tekmeč, in Cankar je v šali menda večkrat dejal, da sta s Tavčarjem »edina zares dobra slovenska pisatelja«.²

Tekmovalstvo v kulturi maloštevilnega naroda je zmerom rojevalo zmaličenosti, od katerih je bila najbolj nevarna ta, da sta tekmovalca osebni ugled zamenjevala z naravo stvari, v kateri sta tekmovala. V to zmaličenost ju je prisiljeval tudi ozek odmevni prostor, v katerem sta ustvarjala. Voditelj slovenskih liberalcev se je te ožine zavedal enako kot Cankar. Zato je storil vse, da bi ohranil svoj pisateljski vpliv in ugled med svobodoumnim razumništvom in naprednim meščanstvom, kjer ga je Cankar izrival. Podprl je vsako akcijo, ki so jo literati zasnovali v Cankarjevo škodo, naj je šlo za malenkostna ali za pomembna kulturno organizacijska vprašanja, za stil novele ali pa za umetniško usmeritev narodnega gledališča. A tudi Cankar ni opustil skoraj nobene priložnosti, da ne bi znižal vrednosti Tavčarjevega literarnega koncepta.

² France Dobrovoljc, Ivan Cankar in »visoški gospod«. Od kod Tavčarjeva antipatija do Cankarja. Primorski dnevnik, 1952, št. 2—4.

Kako je nastalo in se razvijalo navzkrižje, ki ni ugasnilo niti po Cankarjevi smrti?

Po podatkih, ki so mu bili na razpolago, ga je kronološko opisal France Dobrovoljc leta 1952. V članku *Ivan Cankar in »visoški gospod«* je prepričljivo dokazal Tavčarjevo antipatijo do Cankarja. Ta članek je danes moč dopolniti in poglobiti z novim gradivom in ostrejšo analizo.

Cankar je prvič videl Tavčarja 4. junija 1882 na ljudski veselici pri sv. Trojici nad Vrhniko. Tavčar je nastopil kot glavni govornik na narodni manifestaciji in napravil na Cankarja vtis, o katerem je ta pisal (s premaknjenim datumom) še v romanu *Martin Kačur* (1906).³ Od tretje gimnazije dalje, tj. od leta 1890 je Cankar dobival kosilo pri Tavčarjevi mizi revnih dijakov, pismo materi z dne 21. januarja 1893 pa priča, da se je na advokata obračal tudi za denarno podporo.⁴ Leta 1909 se je spominjal, kako se je v fantovskih letih navduševal za Tavčarjevo protiklerikalno »briljantno pisano satiro '4000'« in kako je slovar malo-meščanskega liberalizma sprejel kot »evangelij« iz dveh velikih besed: svoboda in narodnost.⁵ Zaupal je Tavčarjevi nazorski usmerjenosti in mu prinašal v oceno bojne pesmi zoper klerikalnega ideologa škofa Antona Mahničiča. Iz pisma Antonu Funtku, v katerem ga je pozimi leta 1893—1894 prosil, naj se zavzame pri Tavčarju, da mu kupi obleko in čevlje — »on, kot dr. Tavčar«,⁶ torej kot bogat advokat —, pa je moč sklepati, da se je razmerje med njima skalilo. Prošnja za posredovanje izdaja, da je Cankar že nosil v sebi ponos socialnega deklasiranca. Ta ga je oviral, da bi sam odpravil nesoglasje med seboj in mecenom. Iz Bežkovega pisma Antonu Aškercu (7. julija 1895) je Dobrovoljc sklepal, da se je Cankar zameril Tavčarju zato, ker mu ni vračal izposojenih knjig in ker mu ni izkazoval hvaležnosti. V resnici pa sta zadevala drug ob drugega razredno različno motivirana značaja: proletarčev ponos je zadeval ob ponos tistega rodu, ki ga je Tavčar opisal Izidorju Cankarju z besedami: »rod iz poljanske doline je precej visok in za vruga ne pozabi, če je bil po krivici napaden.«⁷ Ker je visokost in trdno zamerljivost rodu označil jeseni leta 1919, tik pred začetkom »literarnega

³ »Prej sovražniki od zunaj — ves narod proti njim: in svetnik je bil, kdor je govoril na taboru. Jaz sam sem bil, dvanajstleten otrok, pri Sveti Trojici, in sem slišal Tavčarja — tresel sem se in sem se jokal.« Cankarjevi Zbrani spisi XIV, str. 40. Ljubljana 1970.

⁴ »Ta čas, preden dobim denar, prosim dr. Tavčarja za podporo.« Cankarjevo Zbrano delo XXVI, str. 8. Ljubljana 1970.

⁵ Ivan Cankar, *Pisma Jeremijeva*, Ljubljana 1909.

⁶ Cankarjevo Zbrano delo XXVI, str. 10.

⁷ Izidor Cankar, *Obiski*, str. 143. Ljubljana 1920.

boja«, je oznaka tudi za njegovo postumno razmerje do Cankarja še posebej zgovorna.

V osmrtnici za Jankom Kersnikom je Tavčar očital mladi literarni generaciji »prenapetost«, napadel je dunajski literarni krog, ker je po njegovem zaničljivo zametal starejše pisatelje in zakrivil tudi Kersnikov prezgodnji literarni molk.⁸ Je očitek zares »meril predvsem na Cankarja«,⁹ kot je menil Dobrovoljc?

Tavčar je meril predvsem na Govekarja, na njegovo psevdonaturalistično usmerjenost in roman *V krvi*.¹⁰ Sem usmerjeni udarec je priznal tudi Govekar, ko je pozval Cankarja, naj očitek zavrne z vso ostrino.¹¹ Ta pa ni sprejel polemike s Tavčarjem, in tudi podatkov ni, da je bil prizadet. Nasprotno. Podatki iz teh mesecev govorijo prej za to, da si je hotel ohraniti znosno razmerje s Tavčarjem. 12. septembra 1897 je npr. pisal z Vrhnike bratu v Ljubljano: »V četrtek moram biti dol, pri dr. Tavčarju namreč.«¹² 5. oktobra 1897 pa mu je Bežek pisal med drugim, da mu zelo privošči, da bi mu »Tavčar naklonil nagrado za začetek prihodnjega semestra na Dunaju« in da bo zato rad objavil vsako Cankarjevo »stvar, ki se bo dala količkaj porabiti v okviru utrjenega Zvonovega programa.«¹³ Zdi se, da je Cankar septembra zares obiskal Tavčarja in da sta najbrž govorila tudi o kakšni podpori za študij. Med poskuse, da bi zmanjšal napetost, ki je zavoljo značajskih nasprotij več ni bilo mogoče zmanjšati, je treba šteti tudi Cankarjev satirični feljton *Na pomoč* iz januarja 1898. Avtor je posmehljivo opisal nesrečo nekega mladeniča, ko nekega dne v klerikalnem Slovenskem Listu ni našel »prav nobenega, niti najmanjšega, niti najljubeznivejšega napada na dr. Tavčarja«. Dogodek bi ga moralno in telesno skoraj strl, kajti Slovenski List, »vulgo 'Dihur' je zgrešil svoj zvišeni poklic.«¹⁴ Ta posmeh je izražal vsaj delno Cankarjevo soglasje s Tavčarjevim svobodnjaštvom. Prav nič pa si ga ni moč razlagati kot igro, da bi se prikupil

⁸ Ivan Tavčar, Janko Kersnik. SN 28. jul. 1897, št. 170

⁹ France Dobrovoljc, Cankarjev Album, str. 247. Maribor 1972.

¹⁰ Primerjaj dokumentacijo ob nekrologu, Tavčarjevo Zbrano delo VIII, str. 425—430.

¹¹ »Danes je izšel v 'Narodu' članek — pisal ga je naš Bog! — ki je naperjen zlasti proti tebi in meni. Ker jaz ne morem in ne smem odgovarjati, Te prosim: odgovori Ti v 'Edinosti'! Ti starokopitneži se jeze, ker so že v temi, dasi še žive! Posveti jim pošteno! Vzemi pa v roke vse te nadute neznalice!« (29. julija 1897). Cankarjevo Zbrano delo XXVI, str. 382.

¹² Zbrano delo Ivana Cankarja XXVI, str. 34.

¹³ Pisma Ivana Cankarja I, str. 35, Ljubljana 1948.

¹⁴ Ivan Cankar, Na pomoč! SN 29. jan. 1898, št. 25.

mecenu zaradi možne gmotne podpore. Takšne neznačajne uslužnosti ne izpričuje niti tedanja niti kasnejša Cankarjeva duhovna biografija.

Po vsem tem je videti, da so nesoglasja med pisateljema v devetdesetih letih obstajala, do kraja pa se nista razšla. Za dokončni razhod je moral nastopiti nov motiv, predvsem je Cankar moral umetniško in ideološko dozoreti. Oboje pa se je zgodilo nepričakovano hitro.

Prvi načelni spopad je nastal namreč v trenutku, ko Tavčar — najbrž tudi na Govekarjevo prišepetavanje — ni hotel potrditi natisa impresionistično komponirane Cankarjeve novele, ko sta torej trčili dve različni literarno estetski praksi. Leta 1899 je Cankar poslal Govekarju namreč novelo *Jesenske noči*. V njej je močno potrgal fabulo, opustil vzročno povezano dogajanje in pazil predvsem na razpoloženje. Menil je, da Tavčar ne bo ugovarjal, saj bo lahko presodil, da je novela dobra in njen avtor potreben denarja.¹⁵ Govekar pa mu jo je vrnil. Kasneje je zapisal, da jo je prebral tudi Tavčar in jo »odločno odklonil«.¹⁶ Že leta 1899 pa je Cankarju sporočil, da Tavčar imenuje njegovo kratko prozo »deliriji.«¹⁷ Ker je taisti izraz za Cankarjeve »vinjete« ali črtice uporabljal tedaj tudi Govekar sam in ker neposrednega Tavčarjevega označevanja tedanjega Cankarjevega stila ne poznamo, ostaja odprto, ali je Tavčar zares posmehljivo govoril o Cankarjevem načinu pisanja in o njegovi tematiki. A prav ta še nedokazana Tavčarjeva ocena je Cankarja hudo razburila. Razhudil se je nad njegovimi zgodnjimi novelami, ki jih je Tavčar prav tedaj ponatiskoval. Ženske v teh novelah je imel za sence iz tujih romanov ter pikro vpraševal, kaj je v njih sploh »verjetno«. »Dejanje? Osebe? — Ali je vsaj slog naraven? Kdaj je videl Tavčar tiste s črnimolom napudrane kontese? Kje govore ljudje v takih bobnečih tiradah?« Četudi je Cankar prav kmalu potem (2. aprila 1900) zapisal v pismu Govekarju, da se je tudi sam že naveličal »takih sentimentalnih sanj, kot so *Jesenske noči*«, in da jih več ne bo pripovedoval,¹⁸ se je zgodilo, da sta si ob trčenju s Tavčarjem pogledala iz oči v oči dva različna literarna koncepta. In ker sta ugovora nastala zaradi tako odločilnih literarno ustvarjalnih vprašanj, kot sta načelo verjetnosti in doživetosti pripovedne snovi, se nadaljevanju spora več ni bilo mogoče odreči.

Istočasno se je spor razširil še na bolj izpostavljeno področje, kot je literatura. *Epilog k Vinjetam* je potrdil, da je Cankar izbral socialno-

¹⁵ Cankarjevo pismo Franu Govekarju, 14. VIII. 1899. CZD XXVI, str. 135.

¹⁶ Fran Govekar, Pisma Ivana Cankarja meni. LZ 1934, str. 249.

¹⁷ Cankarjevo pismo Franu Govekarju, 24. VIII. 1899. CZD XXVI, str. 137.

¹⁸ CZD XXVI, str. 146.

demokratsko oziroma marksistično ideologijo, ki jo je Tavčar napadal že v osemdesetih letih. V pismih okrog leta 1900 je Cankar tudi ostro kritiziral slovenski malomeščanski liberalizem in ga dolžil, da je narodnim interesom več škodil kot koristil. Tavčar pa je bil na čelu te ideologije in liberalne stranke.

Zato so bile na videz osnovane domneve kritikov pa tudi politično veselje med klerikalci, da si je Cankar v komediji *Za narodov blagor* izbral dr. Tavčarja za model sebičnega narodnega voditelja. Toda Cankar takšnega interpretiranja ni potrdil, ampak ga je zavrnil z estetskimi dokazi in ga označil za podtikanje in potvorbo. Bratu je izjavil, da prav Tavčarja ni mogel niti hotel izbrati za model: »Tavčarja še posebno ne, že zato ne, ker se mi gabi tisto rogoviljenje proti njemu, ki je dandanes v navadi.«¹⁹ Da je v komediji pokazal in osmešil tip, ne konkretno osebo, je poudaril tudi v posvetilu izvoda, ki ga je poslal Tavčarju. Če bi namreč karikiral kateregakoli znanega človeka, »bi zgubila stvar pač vso umetniško vrednost — kolikor jo ima — in vrhu trga bi mi bilo skrajno neprijetno, če bi mislili Vi, da sem se ponižal do nazorov in manir pobožnih žurnalistov«. Knjigo mu je poklonil »v znamenje globokega spoštovanja.«²⁰ Skratka, ob umetniškem tekstu Cankar ni maral končati kot žurnalistični obrekljivec. Tavčar je molčal, posredno pa Cankarju dal vedeti, da ni mislil drugače kot dnevniška kritika. Enako, če ne še bolj pa mu je mogel zameriti zato, ker je v satiri tako sugestivno osmešil videz in resnico narodnjaških liberalcev.

Gledališki zgodovinarji še niso raziskali, kako je treba porazdeliti deleže krivde med Milčinskega, Govekarja, Tavčarja in druge, da je komedija *Za narodov blagor* morala čakati na uprizoritev do leta 1906. Eno pa je gotovo: v teh letih je zrasla v Tavčarju huda pisateljska zavist do Cankarja. Samo tako je moč razumeti zbadljivko, ki jo je zapisal ob reklami za Cankarjevo komedijo. Zapisal je namreč, da »toliko pretiranih neslanosti, toliko vsiljive reklame še nismo kmalu čitali«, kot ob tej komediji. Cankar bo moral biti toliko razsoden, da bo ugovarjal. Če ga bodo še naprej primerjali s Shakespearjem.²¹ Tavčar je ravnal objektivno, ko je zatiral napihnjeno primerjavo Cankarja s Shakespearjem. Toda z literarnega vidika objektivno ravnanje dobi negativen prizvok, čim povemo, da Tavčar ironičnega poziva ni podpisal, da je svojemu tekmeču potemtakem izza ogle zniževal umetniški pomen in

¹⁹ Ivan Cankar, pismo bratu Karlu 19. marca 1901. CZD XXVI, str. 89.

²⁰ Ivan Cankar, Blagorodnemu gospodu Dr. Iv. Tavčarju, 18. marca 1901. CZD XXVI, str. 459.

²¹ Ivan Tavčar, Zbrano delo III, str. 419, 426. SN 17. dec. 1906.

zahteval, naj svojemu talentu primerno omeji pritisk na slovensko narodno gledališče. Nepodpisani ugovor je izdajal strah pred nasprotnikom in tudi že tisto travmo, ki je šele po Cankarjevi smrti izbruhnila v zadirčno polemiko zoper dozdevno naraščajoči kult tega umetnika.

Tavčarjev alergični, a nepriznani izbruh je Cankar seveda tudi sam pripravljaval. Ob prvih zvezkih Trdinovega Izbranega dela leta 1902 in 1905 je namreč vrednotil poleg tega dela tudi slovensko pripovedovalno večino 19. stoletja sploh, pri tem pa posredno in neposredno zadeval ob Tavčarjevo prozo. Tipični slovenski slog v pripovedni prozi je po njegovem rasel na črti Trdina—Levstik—Mencinger—Levec, kvarili pa so ga Jurčič, Kersnik in Tavčar. *Bajke in povesti o Gorjancih* je imel za »najlepši in najzrelejši sad slovenske proze«, Trdinovo pisanje za »nedoseženo in nedosegljivo pripovedovalno umetnost«. Da pa bi izvirnost in pomen Trdinovega pisateljstva še povečal, je dodal, da v spisih nobenega slovenskega pisatelja ni toliko »narodove duše«, zaradi česar je Trdina »naš edini resnični in največji narodni umetnik«. ²² Hkrati je polemiziral z malovredno »narodno umetnostjo« irhastih hlač in hlevsko-salonskega kmetavzarstva v velikem delu proze s kmetško tematiko.

Opazno stopnjevanje Trdinovega mesta v pripovedni prozi je Tavčarja lahko prizadelo toliko bolj, ker je tudi sam hotel biti pristen »narodni umetnik« romantične smeri. Res je Trdini tudi sam priznaval slogovno moč, ga celo imenoval za mojstra »slovenske stilistike«, opozoril na njegovo umetniško »izcizelirano delo«, ga priznal za virtuozna »narodnega duha« in nedosežnega posnemovalca »kmetškega humorja in kmetške satire«. ²³ Toda priznal mu je le detajle, celote pa ne, kaj šele prvenstvo v pripovedovalni umetnosti. Kako je sprejel Cankarjevo razvrstitev, pove dejstvo, da je protiudarce poslej zajemal zmerom v točki: kaj je umetniška kvaliteta, kdo je umetniško izbornejši.

Sledila je Cankarjeva povest *Poslednji dnevi Štefana Poljanca*. Objavil jo je v Ljubljanskem zvonu, urednik Franc Zbašnik pa mu je izčrtal podobo, s katero je meril na Aškerca in Tavčarja. ²⁴

Leta 1907 sta se oba nasprotnika izpostavila tudi politično in ideološko, Cankar je kandidiral kot socialni demokrat, Tavčar kot liberalec.

²² Ivan Cankar, Janeza Trdine Zbrani spisi I, II. Cankarjevo Izbrano delo X, str. 95, 110. Ljubljana, 1959.

²³ Ivan Tavčar, Zbrani spisi Janeza Trdine. SN 14. dec. 1904, št. 285. Tavčarjevo Zbrano delo VIII, str. 80.

²⁴ »Poznam politika, ki je drugače spodoben človek in ki je ljubil svoj narod — zdaj pa je premožen in sedi na svojem nekdanjem požrtvovalnem rodoljubju kakor bolnik na stranišču. Tudi poznam gospoda, ki je bil nekoč pesnik — danes hodi po Ljubljani, navdušen je in brada mu raste.«

Cankar je v člankih napadal liberalizem, toda Tavčarjevega imena se ni dotaknil. Tudi v predvolilni igri je vztrajal pri načelu, ki ga je uveljavil v komediji: polemiziral je zoper ideologijo, zoper tipično, ne zoper osebo, zoper posamezno. V *Pismih Jeremijevih* je leta 1909 navedel tudi vzrok, zakaj je liberalna stranka na volitvah propadla in so vodstvo prevzeli klerikalci. Njen poraz je bil nujna posledica konca kulturne dobe, ki ji je liberalizem udaril svoj pečat. Socialni in politični razvoj na Slovenskem je presegel in zlomil malomeščanski liberalizem. »Deset let in dalj je že, da stoji pred nami mrtvi kulturni liberalizem v smešno žalostni pozi živega junaka.«²⁵

Leta 1912 je v članku *Anton Aškerc in njegova doba* spet zadel na Tavčarjevo ime. Že imenska določitev polpretekle literarne dobe je za Tavčarja izzvenela neugodno, še bolj ga je vznemirilo Cankarjevo sociološko razvrščanje slovenske literature. Ta je namreč trdil, da je slovenska literatura do Aškercera stala »pod znamenjem kamižole in irhastih hlač« in da je šele ta pisec poezijo našel tudi v življenju slovenskega delavstva. Literaturo pred Aškercem je označil s tole karikaturjo: »Ako bi kdo hotel narisati nagajivo podobo slovenskega naroda, kakor si ga je mislila takratna slovenska književnost, bi narisal ponižnega kmetiča, kako globoko sklonjen in s klobukom v roki pozdravlja svojega župnika. Tako podobo slovenskega naroda imamo še v spisih Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Ivana Tavčarja in vseh drugih, ki so pozneje postali evangelisti kranjskega malomeščanskega liberalizma.« Čeprav je s primerom to literaturo zelo poenostavil, ji po krivem udaril pečat krščanske ponižnosti — morda je tako ravnal tudi zaradi socialnodemokratsko usmerjenih poslušalcev, ki jim je predaval o Aškercu²⁶ —, je Tavčarja gotovo dvakrat prizadel: kot pisatelja slik iz kmetijskega življenja in kot politika, ki je dobil od vodilnega pisateljskega sodruga sramotno znamenje malomeščanskega zaplotnika in mračnega konservativca. Izpostavil ga je namreč kot neetičnega liberalca, ki je pisateljsko ponarejal življenje slovenskega kmetstva. Udarec je moral boleti toliko bolj, ker je od inkrimiranih pisateljev Tavčar še edini živel in v imenu vseh moral sprejeti ironijo, da je slovstveni sluga poveljujoče Cerkve.

Toda leta 1911 je Cankar soglašal, naj Ljubljanci Tavčarja izvolijo za župana.²⁷ Tudi med prvo svetovno vojno mu na tem mestu

²⁵ Ivan Cankar, *Pisma Jeremijeva*. Naši zapiski. 1909. CID X, str. 273.

²⁶ Predavanje Anton Aškerc in njegova doba (*Zarja* 4, 10. X. 1912) je Cankar imel v Trstu.

²⁷ Cankarjevo pismo Lojzu Kraigherju, 20. maja 1911. CZD XXVIII, str. 84. Ljubljana 1973.

ni nasprotoval, ampak je menda menil, da je bil Tavčar »najspretnější in najvzornejší ljubljanski župan«. ²⁸ Vendar to soglasje ni zmanjšalo, še manj odpravilo njunih načelnih navzkrižij.

Cepitev v liberalni stranki na »starine« in »mladine« je Tavčarja prisilila, da je med vojno začel spet slovstveno delati. »Samoljubna zavest« ²⁹ ga je gnala pisat umetniško neoporečni prozi *Cvetje v jeseni* (1917) in *Visoško kroniko* (1919). V sklepnem odstavku *Cvetja v jeseni* je zapisal narodno pozivno misel: »Časi prihajajo, ko se za malenkosti ne bomo več ruvali. Eno je glavno: Naša zemlja se nam ne sme vzeti in narod slovenski mora stati kot večno drevo, kateremu korenine nikdar ne usahnejo... Kdor se ženi, naj se ženi tako, da mu bo zakon oklep, ki ga še bolj zveže z domovino, in otroke naj rodi, ki bodo pomnožili slovensko vojsko in armado slovenskih delavcev!« V trenutku, ko je Avstro-Ogrska razpadala, za državno pripadnost in etnično celovitost Slovencev pa so še barantali, je bil to pomemben, zbirajoči poziv. Naslednjega leta je položaj Slovencev podobno definiral tudi Ivan Cankar. Dejal je, »da bije zdaj usodna ura za celotni slovenski narod«, da mednarodni položaj zahteva od Slovencev, da se znebijo politične odvisnosti od Nemcev in drugih sosedov in da se odrešijo »tudi gospodstva tujega kapitala«. Ko pa se bodo Slovenci osvobodili kot narod, naj se odločijo tudi za socialno revolucijo, kajti »delavstvo je tista skala, na katero bomo gradili Slovenci svoj boljši dom«. ³⁰

Ideološka nasprotnika Tavčar in Cankar sta se strinjala, da je bila ob »usodni uri« prva, odločilna naloga Slovencev narodna osvoboditev. Za isti cilj je tedaj rotil v pesmih tudi Oton Župančič, med liberalnimi »mladini« pa Vladimir Levstik v romanu *Gadje gnezdo* (1918). Narodna osvoboditev je bila najvišji privid slovenskih pisateljev. Toda Župančič je v pesmi *Na Jurjevo 1918* koledarsko fantastiko zamenjal s proletarsko revolucionarno idejo in se s tem pridružil tudi Cankarjevi tezi, da je delavstvo potencialni nosilec slovenskega »boljšega doma«. Ravno v sociološki perspektivi Slovencev se je bolj kot kdaj prej izrazila tista velikanska razdalja, ki je dobrih dvajset let ločila oba ideološka in pisateljska tekmeča, Tavčarja in Cankarja. Videli bomo, da je socialna revolucija pomenila Tavčarju največjo nevarnost za narod, njegov

²⁸ Kod pod 2.

²⁹ Kot pod 7.

³⁰ Ivan Cankar, Očiščenje in pomlajenje. Naprej, 27.—29. aprila 1918. Cankarjevo Izbrano delo X, str. 440.

Isti, Odgovor Antonu Kristanu. Naprej, 8. maja 1918. Ivan Cankar, Glasnik naših dni, str. 121. Ljubljana 1946.

padec nazaj v suženjstvo, Cankar pa jo je oznanjal kot nujno razvojno stopnjo za »boljši dom« vsega naroda.

Načrta o nadaljnjem družbenem razvoju Slovencev, ki sta se tako korenito izključevala, sta poleg dotedanjega nasprotstva usmerjala Tavčarjevo delo zoper Cankarja zlasti potem, ko je ta umrl. Dobrovoljčevo hipotetično zapisano bistro misel, »da so Tavčarja pri njegovem ocenjevanju vodili ideološki in razredni predsodki, ki mu niso dopuščali, da bi priznal izjemno pomembnost književnega dela pisatelja 'rdečkarja'«,³¹ na podlagi Tavčarjev polemičnih člankov iz let 1919—1921 ni težko predelati v tezo. Kasneje bomo videli, kako se je Tavčarjev strah pred proletarsko revolucijo družil s strahom, pred Cankarjevo literaturo, ki je, pogledana v celoti, učinkovala družbeno revolucionarno, torej proti Tavčarjevemu načrtu o prihodnjem družbenem redu na Slovenskem.

II

Tavčarja so leta 1917 prisilil k novemu slovstvenemu delu »več ali manj politični nagibi«, torej ostra ločitev »starinov« in »mladinov« v liberalni stranki. Povrh mu je nekdo sporočil, da novo vodstvo Ljubljanskega zvana, urednik Oton Župančič s sodelavci, več ni računalo z njegovim sodelovanjem, ker je »v slovstvu popolnoma onemogel — to se pravi: še bolj, nego v politiki.«³² Odgovoril je s *Cvetjem v jeseni, Višoško kroniko* pa je napisal na posmehljivo pobudo Ivana Preglja, ki se je zaklinjal, da po petdesetem letu več ne bo pisal.

Leta 1919 pa Tavčar ni dosegel le pomembnega slovstvenega uspeha, ampak mu je Cankarjeva smrt podelila tudi oblast najvišje žive avtoritete v slovenski pripovedni prozi. Ponudila se mu je priložnost, da brez pričakovanja na veliki protiudarec bolj ali manj v napadalni obliki izpove dozdevno prednost svojega romantično realističnega slovstvenega koncepta, zavrne pa vse smeri, ki mu že od naturalizma sem niso uga-jale. Priložnost so mu obrnili v odločitev še drugi kulturno in socialno politični dogodki in dejavniki.

Kulturni delavci so mu trdo zamerili, da ob Cankarjevi smrti ni pozval Ljubljančanov, naj izobesijo žalne zastave. V publicirani izjavi so podpisani — med njimi tudi Oton Župančič — to dejanje ocenili kot

³¹ Kot pod 9, str. 247.

³² Kot pod 7.

nevredno »kulturnega naroda in kulturnega mesta«. ³³ Februarja 1919. leta je zbedel časopis *Naprej*, da Tavčar kot javna oseba s Cankarjem nikoli ni ravnal pravilno. Imenoval ga je »Kralj na Betajnovi«, z naslovom Cankarjeve drame o družbeno-politično ambicioznem morilcu, ter dodal, da je Tavčar tudi sicer ubil »že toliko zmožnih slovenskih ljudi«. Še posebej mu je list zameril, da kot pisatelj-župan Cankarju ni govoril osmrtnice. Gotovo je Tavčar tako ravnal zato, ker Cankar »ni bil ne doktor ne profesor in ne advokat«. ³⁴

Ravno tedaj je Tavčar izjavil, da posmehljivke »Ladislav Bubus« Josipu Jurčiču nikoli ni pozabil, čeprav je z njim pri Slovenskem narodu dosti sodeloval, še manj je mogel zdaj Cankarju pozabiti nikalne sodbe o svoji literaturi in satire o slovenskih liberalcih, ki so zadevale tudi njega. Ko pa je ob koncu »literarnega boja« leta 1920 opazil, da je zdrsnil v osebno zaničevanje brezmočnega nasprotnika, se je poskušal izvleči s polepšavo svojega značaja. Trdil je, da z živim Cankarjem ni polemiziral zato, ker se ni želel prerekati — »s cinikom«. Šele Cankarjeva postumna knjiga *Moje življenje* (1920) mu je razkrila in ga prepričala, da je nasprotnik nosil v sebi vendarle tudi nekaj drobcev svoje plemenite matere. ³⁵

Kritika naturalizma. »Literarni boj« je Tavčar začel z ostrimi ugovori proti naturalizmu v romanu *Dekle Eliza* Edmunda Goncourta (izšel v slovenskem prevodu leta 1919). V kritiki je pravzaprav le stopnjeval pomisleke, ki jih je o naturalizmu zapisal že v jubilejnem članku o Josipu Stritarju leta 1906. Tedaj je zapisal, da so naturalisti literaturo sicer obogatili s socialno poudarjeno snovjo. Ker pa so bralčevo in pisateljevo pozornost preveč usmerjali v biološko sfero, bi v Sloveniji »ob skrajnem naturalizmu izginili ideali in skrb za rodna tla in rodno ljudstvo«. ³⁶ Zdaj je založbo Tiskovno zadrugo vpraševal, kako je mogla izdati roman, ki odkriva preveč nagote, je ostuden in širi nemoralo in zakaj je aktualizirala ime bratov Goncourt, ki so ju bralci v Franciji že pozabili. Obsodil je tudi prevajalca Andreja Budala, ki si je drznil »zanesti v našo lepo književnost to nago ostudnost, to gosto gnojnico, ki

³³ »... župan kulturnega središča Slovenije ni čutil potrebe, izkazati v svobodni domovini Manom velikega genija niti toliko pietete, da bi dal izobesiti žalne zastave.« — G. dr. I. Tavčarju, županu slovenske prestolnice. *Naprej*, 16. XII. 1918. *Slovenec*, 15. XII. 1918.

³⁴ Župan dr. Tavčar in Cankar. *Naprej*, 18. febr. 1919, st. 40.

³⁵ Ivan Tavčar. De mortuis nil, nisi bene! SN 1. maja 1920, št. 99. Tavčarjevo Zbrano delo VIII, str. 145.

³⁶ Ivan Tavčar, Josip Stritar. K njegovi sedemdesetletnici. SN 19. maja 1906, št. 115.

ne doseže drugega, nego nam napolni s mradom trpeče nosove«. In to delo bodo brali tudi mladi »svoji duši in morda tudi svojemu telesu v kvar«. ³⁷ Ugovarjal je tudi, da bi Tiskovna zadruga izdala Fogazzarov roman »Il santo«, kajti knjiga zastopa novi katolicizem, ki ne priznava teologije in mu je »slepa in trdna vera vse«. Takšna propaganda bi Slovence žalila, saj jim je »Rešnje Telo... največja svetost«. Iz gnusa, ki ga je preplaval ob branju naturalističnega romana, je Tavčar nagrmadil v ugovoru cel slovarček prostaškega besedja. Priznal se je za velikega moralista in se skliceval celo na pedagoški kriterij. Kot branilec konfesionalne religije pa je pritrjeval tistim slovenskim neotomistom, ki so v reviji Čas že okrog leta 1910 ostro zavračali tako imenovani »modernizem« ali osvobojeno osebno religijo in branili teološko dogmatiko.

Tavčar pa francoskega romana ni zavrnil le zato, ker ga je imel za popolnoma pohujšljivega in za ogabno »nuditet«, ampak tudi zato, ker v njem ni našel lepote. Pisatelju je očital, da nima prav nobenega »estetičnega okusa« oziroma je ta roman pisal ob pomanjkanju občutka za lepo. Tavčarjev ugovor je bil torej tudi estetski, brez dvoma iskreno ogorčenje nad besedno umetnino, ki je ni mogel ubrati s svojim slovstvenim okusom. Ta okus je bil skozi desetletja zaprt za naturalistično estetsko tezo »naturalia non sunt turpia«. Nekateri pisatelji so Tavčarja poznali kot pregrado, ki so jo morali upoštevati tudi uredniki Ljubljanskega zvona. O njegovem vmešavanju govori npr. opomba Zofke Kvedrove Ivanu Cankarju, da je poslala v Ljubljanski zvon novelo »Eva«, urednik Zbašnik pa jo je moral »križati, ker bi se vsi vzdignili proti njemu, v prvem redu sam Tavčar!« Junakinja novele »je namreč noseča in se umori s tem, da si zasadi handžar — v trebuh«. ³⁸

Navesti pa moramo še en vzrok za to, da se je Tavčar tako ogorčeno upiral naturalistični literaturi. Najbolj strnjeno ga je povedal sam, ko je zapisal: pri Slovencih »sedi moderna s svojim naturalizmom na prvem mestu«. ³⁹ Sovzrok je bila torej mlajša generacija, ki je povzdignila estetsko grdo in si z nekakšnim nasiljem priborila v sodobni literaturi le umetno premoč. Največja zasluga za premoč grdega, naturalističnega v moderni slovenski literaturi pa naj bi pripadala ravno Ivanu Cankarju. Tavčarju se je kmalu ponudila priložnost obračuna s Cankarje-

³⁷ Ivan Tavčar, »Dekle Eliza«. SN 9. okt. 1919, št. 235.

³⁸ Pismo Zofke Kvedrove Ivanu Cankarju 22. sept. 1904. PIC II, str. 384. Ljubljana 1948.

³⁹ Ivan Tavčar, »Na otoku«. SN 29. febr. 1920, št. 49. Tavčarjevo ZD VIII, str. 138.

vim literarnim konceptom sploh, z elementom grdega v njem pa še posebej.

Kritika Cankarjeve literature. Ob prvi obletnici Cankarjeve smrti in ob premieri njegove satirične drame *Hlapci* je dolgoletni sodelavec Slovenskega naroda Josip Oblak napisal spominski članek. Uredništvo »Naroda« mu ga je vrnilo in pripomnilo, da se Ivan Tavčar z njim ne strinja. Oblak je trdil, da je Cankar največji »za ali poleg Prešerna«, da se je »povzpel daleč nad nivo svoje dobe«, da je »najrazboritejši in najplemenitejši tolmač človeškega srca ter obenem najgloblji mislec, psiholog in filozof...«⁴⁰ Takšno hvalo je Tavčar kaj kmalu ožigosal kot zlorabo literarne kritike z namenom, da se nekoga povzdigne v kult, drugega pa razvrednoti. Odločil se je, da idealizirajoči tip kritike premaga z objektivnim tipom in da ta premik opravi ravno ob Cankarjevi literaturi. Pri tem pa je dokazal predvsem tisto, kar mu je med polemiko zgoščeno povedal Josip Oblak: »... Izvršujoči umetniki so dostikrat slabi kritiki... Tako se zgodi, da stori umetnik umetniku veliko krivico...«⁴¹

Tavčar se je zdaj najprej zjezil nad klikarstvom, ki je po njegovem prevladalo v slovenski literarni kritiki. Posebno predrzna se mu je zdela klika, ki jo je imenoval »rdeča armadica«. Ta je menda hotela »upeljati neko diktaturo« oziroma je izsiljevala od Slovencev priznanje, »da je Ivan Cankar velikan vseh velikanov«. Menil je, da klika ponižuje v praznoglavce vse, ki nočejo »prenašati diktatorske nagajke na literarnem polju« in skupaj s predstavnikom Oblakom duševno ubija kulturne ljudi, »kakor so pobijali boljševiki rusko meščanstvo«.⁴²

Ta uvod v polemiko o umetniški resnici Cankarjeve literature je napolnil s takšnimi političnimi termini in podobami, ki niso prikrivali sovraštva do oktobrske revolucije in naravnost srhljive groze pred diktaturo delavskega razreda. Propaganda za Cankarja je dosegla stopnjo grobosti, ki jo je očitno lahko označil le še z motivi nasilnega družbenega prevrata. Diktatura boljševikov in dozdevna diktatura Cankarjevih davoristov se mu je zlila v eno podobo, medsebojno sta mu ponazarjali svoj dozdevno negativni etos.

Ko je s politično terminologijo napol karikiral neosebnost, nesvoobodnost in nasilnost »rdeče armadice« v literarni kritiki, se je zavzel za

⁴⁰ Josip Oblak, Ob prvi obletnici smrti Ivana Cankarja in uprizoritvi njegovih »Hlapcev«, Naprej, 6. jan. 1920, št. 4.

⁴¹ Josip Oblak, Krpanova kobila, Naprej, 1. februarja 1920, št. 26.

⁴² Ivan Tavčar, Premišljevanje o »Krpanovi kobili«, SN, 25. jan. 1920, št. 20.

»svobodno kritiko« in estetski subjektivizem oznanil za edino objektivno merilo in za objektivni odnos do umetnika in umetnosti. Nihče ne more dokazati, kdo med velikimi umetniki je največji, nobena estetska sodba ni avtoritativna, vsaka je zmotljiva in zato neobvezna. Odgovor na vprašanje, »kaj je lepo?«, je zmerom subjektiven in zato relativen. Vrhovni sodnik o lepoti in grdoti je svobodni estetski okus, so »naši osebni občutki«.

Zakaj je Tavčar tako popolnoma relativiziral estetsko sodbo? Je tako ravnal iz nagiba, da bi literarno občinstvo mobiliziral proti neki resnični dogmatični literarno estetski skupini, ki se je pollašala odločilnih kulturnih zvodov in pred katero bi umetnost zaščitil za kar najbolj objektivno, demokratično estetsko presojanje? Ali pa si je z obrambo estetskega demokratizma hotel pridobiti naklonjenost občinstva za trenutek, ko bi izrazil svoje poglede na Cankarjevo literaturo? Je s poudarkom na »osebnem občutku« računal z nečimrnostjo malomeščanskega okusa? Bodi to ali ono — članek ne prikriva, da se je Tavčar naveličal mita o Cankarjevi literaturi, še bolj pa dejstva, da ga je Cankar dve desetletji ošteval kot drugorazrednega literata. Da ga ni objektivno razvrščal, kadar je risal razvojne loke slovenske proze XIX. stoletja, je Tavčar videl tudi, ko je leta 1920 ponovno prebiral knjigo *Krpanova kobila* in v satiri *Govekar in Govekarji* zadel na mesto, kjer Cankar loči literata od umetnika po tem, da hoče literat narod poučevati in vleči navzgor, stoji torej nad narodom, umetnik pa se vzdigne le »do višine svojega naroda«. Cankar je postavil Tavčarja tukaj med umetnike, v isto vrsto s Trdino, Levstikom, Jurčičem in Kersnikom. Toda v tej vrsti je izpustil Prešerna, Župančiča in sebe. To razvrščanje je Tavčarju le še utrdilo misel, da si je izbral pravilno nalogo: Cankarja iztrgati iz rok častilcev in primerjav s Prešernom ter ga postaviti »bolj v nižino«, kamor je Cankar postavljajl njega.

Priznal mu je eno samo kvaliteto: da je odličen stilist v prozi in dramatik. Nato pa mu je naštel karakterne napake. Ta »prvi slovenski stilist« je neupravičeno zviška presojal druge pisatelje. Ker ni razumel objektivnih ekonomskih in umetniških možnosti ter razvojnega trenutka slovenskega gledališča, je trgal Govekarja kot »požrešen lev«. V zvezi s Prešernovim spomenikom je uničeval kiparja Zajca. Menjaval je »strankarsko prepričanje« in se povzpел do teze, da naj propade vse, kar je slovensko, saj »ni vredno, da eksistira«. S strankarskim vetrogonstvom je dosegel, da so si klerikalci in socialni demokrati kovali koristi proti »napredni stranki«, sebi pa toliko škodoval, »da do danes

še ni spisana niti ena objektivna kritika o kakem Cankarjevem delu«. Kritiko so konstruirali skozi prizmo strankarskih koristi. Tavčar je s temi oznakami Cankarja dovolj ostro problematiziral. Postavil ga je v vrsto tistih brezznačajnih literatov, ki jih je Cankar sam karikiral v komediji *Za narodov blagor* in v več satiričnih novelah. Ker pa je Tavčar bolj namigoval kot dokazoval, je problematizacijo že sam bistveno omejil. Namigovanje na nasprotnikovo politično nazorsko igro je bil dovolj opazen izbruh subjektivizma.

Tavčarju so se v polemiko vgnezdile še druge omejitve in kontradikcije. Dozdevne Cankarjeve davoriste je proglasil skorajda za simpatizerje boljševikov, njihov tip literarne kritike pa je napol smešil napol pred njim svaril s karikirano politično terminologijo. »Diktatorčke« je obdolžil, da so v Sloveniji zavrli »svobodno«, »objektivno kritiko«, sam pa zagovarjal relativnost estetske sodbe in »osebni občutek« oznanjal za temelj »objektivne kritike«. Za svoj estetski okus je pridržal objektivno veljavnost, nasprotnikovemu jo je odvzel. Predvsem pa je s klicem po svobodni, objektivni kritiki, ki bi imela za podlago »osebni občutek«, podprl tiste maloštevilne starejše in mlajše pisatelje, ki jim je godilo, da ostane Cankar »bolj v nižini«, zlasti še pod svetovno dramsko klasiko.

Ob Tavčarjevem političnem podtikanju in roganju, še bolj pa ob predlogu, kakšna naj bo objektivna literarna kritika, Josip Oblak ni molčal. Predvsem ni spregledal, da je Tavčarja najbolj prizadela trditev, da je od slovenskih pisateljev moč primerjati s Prešernom edinole Cankarja. Dodal pa je, da razume in sprejema Tavčarjevo polemiko kot »boj med staro in novo strujo«, kot generacijski spopad »med različnimi okusi in naziranjmi v umetnosti«. ⁴³ Oblakova generacijsko razumevajoča replika je zavestno obšla resnico, da je Tavčar izrazito literarno vprašanje ob Cankarju skalil s političnimi namigi in frazami.

V drugem polemičnem odgovoru je Tavčar posredno priznal, da se je imel za ponižanega, ko je »hvalisava« kritika Cankarja povzdignila med svetovne klasike. Čemu ga postavljati ob Byrona, ko pa bo čas dokazal in priznal le »male eksistence, katere smo lazile po slovenski literaturi«. ⁴⁴ Ko je vzporejal male slovenske eksistence s svetovno priznanimi umetniki, pa je Tavčar izgubil čut za mero, za Cankarja je namenil enako redukcijo kot npr. za Vladimira Levstika. Ravnal je vsekakor objektivno, ko je odklanjal pisarijo, ki je v romanu *Gadje*

⁴³ Kot pod 41.

⁴⁴ Ivan Tavčar, »Krapanova kobila«. SN 19. febr. 1920, št. 40.

gnezdo odkrila Faustovega in Sofoklejevega duha, v *Tini Gramontovi* pa našla napake, ki povečujejo estetsko vrednost tega romana. Duhovna gigantomanija ob Levstiku pa je bila zelo nevarna opora pisatelju, ki si je prizadeval obdržati »bolj v nižini«, med »malimi eksistencami« Ivana Cankarja. Kljub temu pa Tavčar ni odnehal klicati »šolanih kritikov«, ki bi odstranili tip kritike, ki na Cankarjevih delih ni našla »niti najmanjše pege«, in dokazali, da v njih ni lepote, ki »bi jo smeli posaditi na stol diktature«.

Ker je Oblak trdil, da Tavčar svojega literarnega koncepta ni ubranil pred vplivom nove literarne smeri, »ki je obrnjena v notranjost človeške duše in njeno čustvovanje, zametajoč plitvo nanizovanje zunanjih dogodkov v manj ali bolj psihologično utemeljeni zvezi«, je Tavčar odgovoril, da generacije ločijo samo vsebinske in oblikovne posebnosti, veže pa jih tisto, kar je bistveno: umetnost, umetniško. Umetnost je konstanta, kot duhovna dejavnost »večna«, nespremenljiva. Ker pa se vsebine in oblike spreminjajo, je »vsaka oblika lahko umetna« in drugi z estetskega vidika enakovredna. Iz tega je sledilo, da je »nanizovanje zunanjih dogodkov« Tavčar lahko ocenil kot polnovredno umetniško dejavnost. Upravičeno je pripomnil, da dogodke niza že *Iliada*.

Dosledna misel pa mu očitno ni zadoščala, nehotе se je vrgel v novo nedoslednost. Romantično fabulativnost je zagovarjal namreč tako, da je zaničljivo zamahnil čez moderno psihološko literaturo, »ki vlačí na kliniko človeško dušo in dostikrat secira pri tem nekaj takega, kar je le karikatura človeške duše«. Več mu je bila vredna »poetična povest« ali kakšna zgodovinska zgodba in idila, npr. pesnitev v verzih *Lalla Rookh* (1817) Tomaža Moora. Svojo pripadnost k romantiki iz prve polovice XIX. stoletja je potrdil z besedami: »Brez historične povesti, pravi Herder, se literatura misliti ne more. In zatorej romantika v literaturi ne bo nikdar zamrla, pri čemer nam ni treba misliti na tako imenovano »modro rožo« Novalisove nemške romantike. Skoraj bi glavo stavil, da se bo »Lalla Rookh«, da se bo Byronov »Corsar« in njegova »Nevesta iz Abida«, da se bodo tudi Scottove povesti brale po vsem svetu, ko se sedanja ruska literatura, ki je svojemu narodu le malo koristila, ne bo dosti več čitala. Zatorej mislim, da je napačno, v svet pošiljati take nepremišljene sodbe, da se majejo temelji kaki umetnosti, če nastopajo nove oblike. Umotvori romanskega sloga niso izgubili svoje vrednosti, in naj je desetkrat nastopil gotski slog!«⁴⁵

⁴⁵ Kot pod 44.

Ne moremo trditi, katere ruske pisateljke in katera njihova dela je Tavčar izbral za ozadje sintagem »sedanja ruska literatura« in »klinika človeške duše«. Je mislil na simboliste do Leonida Andrejeva, na Maksima Gorkega in nazaj do Fjodora Dostojevskega, čigar *Bese* je mogel znova prebrati v Levstikovem prevodu leta 1919? Eno pa je gotovo. Bolj kakor katera koli ruska smer je za ironijo »klinika človeške duše« stala Cankarjeva psihološka proza. In ker so Cankarjevi častilci dokazovali, da je njegovo moč iskati ravno v bistrih prodorih v človekovo intimno problematiko, v pisateljskih analizah različnih duševnih moči, se je Tavčar odločil pokazati, da je Cankar ravno duševnost opisoval skrajno pomanjkljivo. Izbral si je besedilo, o katerem je menil, da »nosi na sebi vse znake, vse vrline in nevrline Cankarjeve pisave«. ⁴⁶ Iz knjige *Krpanova kobila* je izbral novelo *Na otoku*, v kateri je Cankar popisal strah in grozo, in se vpraševal, zakaj napravi to besedilo na bralca šibak vtis, zakaj je umetniško neučinkovito.

Novela *Na otoku* in lepota v besedni umetnini. Tavčarju se je zdelo, da si je Cankar izbral za dogajalni prostor novele ljubljansko norišnico (»znano kliniko, kjer se secirajo duše«) ter povzel stvarno zgodbo »razmučene, raztepane in končno opešane človekove duše«. Cankar je že pri izboru modela imel nesrečno roko. Notranji pripovednik mu opisuje svoj duševni problem na način, kot ga je upesnil Wordsworth v baladi *Stari mornar*. Kot mora ta vsakemu novemu srečancu na novo pripovedovati zgodbo o albatrosovi smrti pod Južnim križem, tako pripoveduje Cankarjev o veliki želvi, ki ga je preganjala po pusti pokrajini in ga na kraju ugonobila. Tavčar se je zavedal, da z opozorilom na tradicijo in podobnost motiva ni še ničesar povedal o umetniški vrednosti novele, ter da o tej vrednosti ne odloča motiv, ampak zgolj in samo boljša ali slabša obdelava motiva. Kaj je Cankarju priznal? S posebnim zadovoljstvom ravno tisto, kar je po Oblaku nova literarna smer zapostavljala kot manjvredno: nizanje zunanjih dogodkov. Ugotovil je, da so poleg »stilne virtuoznosti« ravno »detajli« zunanje zgodbe resnična kvaliteta te novele. Prav nič pa Cankar oblikovalno ni obvladal tistega, zaradi česar so ga toliko hvalili: junakove duševnosti, njegovih »notranjih bojev«. Nemoč je razvidna najprej iz dejstva, da »glavne stvari«, razmerja med blaznikom in želvo ni razvil tako, da bi »strah« vsebinsko določil in ga utemeljil. Bralec ne more

⁴⁶ Kot pod 59.

uganiti, ali pomeni želva »strah pred smrtjo« ali pa simbolizira kak drugačen strah. Nejasni simbol bremeni še dodatna, skorajda bistvena artistska pomanjkljivost: da iz zgodbe ne »puhti groza«, Cankar ni oživil omamne srhljivosti, ampak zmogel le »seno groze«. Odkod ta omejena groza? Vzrok za tako nevarno pomanjkljivost je Tavčar odkril v tem, da Cankar ni opisal verjetnega in resničnega dogodka oziroma je reproduciral izmišljeno zgodbo. Ker ni resnično, da bi na nekem pustem otoku človeka preganjala želva, tudi pripoved ne more biti grozljiva. Dodal je še tale pomislek. Če si je Cankar za epski predmet izbral blaznika, bi moral pač opisovati »razkrajanje možganov«, opisovati blaznika in klinično ravnanje z njim. Ker pa tega ni storil, povrh pa se je sporekel še z načelom verjetnosti in objektivne resničnosti kot podlage za umetniško resničnost, je napisal umetniško nesugestivno novelo. Da bi bralca še bolj prepričal, kako nemočno je Cankar izoblikoval grozo, je Tavčar opozarjal še na tehniko, s katero so grozo in strah izoblikovali Amadej Hoffmann, Edgar Allen Poe, Maupassant in Rückert (»Mož v Siriji«), s sliko princa Baltazarja pa Španec Velazquez.

Že Josip Oblak je to primerjanje ocenil kot Tavčarjevo kretnjo, da bi z zunanjimi sredstvi znižal Cankarjev slovstveni pomen. Dodati moremo, da je Tavčar ob tej noveli zašel še v globlji nesporazum. Okvir novele seveda nareja vtis, da pripoved poteka v ožjem območju umobolnice in da zgodbo pripoveduje blaznik. Ali dogajalni prostor zgodbe je fantastičen otok, nadrealistično sestavljena pokrajina, ki odlično stopnjuje grozljiv položaj, v katerega je zabredel junak, ki ničesar bolj ne sovraži kot človeka in si ničesar ne želi bolj, kot biti sam, daleč v stran od ljudi. Na svojo grozo pa opazi, da ni sam, da ga preganja še naprej groteskni stvor, polčlovek-polžival. Novela je izšla v sklopu *Krpanove kobile*, Cankarjevega najbolj radikalnega obračuna s tistim malomeščanskim okoljem, ki je po njegovih dotedanjih pisateljskih analizah izobčevalo kritičnega ustvarjalca, umetnika, zlasti še njega. To družčino je zdaj transponiral v gnusno žival, v groteskni simbol nehumanosti in nekulture. Cankarjeva novelska tendenca torej ni bila z romantično presenetljivimi sredstvi in nenavadnimi motivi zbuhati grozo zaradi groze, pač pa bralca opozoriti na grozo, ki je tlačila umetnika v slovenskem malomeščanskem okolju. To tendenco potrjuje tudi ironično-satirični sklep zgodbe, v kateri sta trčila zvišeno in banalno, sklep namreč, da mrtvi »blaznik« dalje živi. Skratka, Tavčar je v grotesknem simbolu spregledal zgodovinsko vsebino in namesto nje zahteval modelsko, naturalistično stvarnost, ki bi po njegovem lahko učinkovala grozovito.

Ni pa spregledal grotesknosti v noveli. Ta njena estetska črta ga je spodbudila, da je povedal, kaj je mislil o pravici »grdega« v besedni umetnosti, o naturalističnem načelu »naturalia non sunt turpia«.

Trdil je, da ima grdo za umetnost skrajno omejen pomen. Skliceval se je na Lessingovo estetsko miselnost v »Laokoontu«, ki menda ostudno izključuje iz umetnosti. Sam je omejil še grozno in strašno, ker ti dve sestavini ne moreta tvoriti »glavnega dela umotvora«, saj je temelj vsake umetnine lepota, občutek groze pa »zadavi občutek lepote«. V njegovo rahločutno psihološko estetiko ni spadal junak, ki »bi jedel potice, potresene z muhami ali kobilicami, ali pa večerjal ragu, napravljen iz debelih, rdečkastih glist«. Tavčar je groteskno rezkost odrinil na rob prvin, ki gradijo umetniško delo.

Pri tem pa se je le deloma upravičeno skliceval na Lessinga. Ta pri-poveduje, da je antični kipar omejil krik, bolečino, disonanco s kretnjo zvišenega miru, dostojanstva, z junaško samoobvladanostjo; bolečini je odvzel groteskno moč, preprečil je, da bi junaku zmaličila obraz in telo. Tavčar je to spoznanje ponovil in trdil, da je antični umetnik olepšal svojega junaka, povečal volumen lepote v umetnini, da bi dosegel večji estetski učinek; hkrati pa za isti namen odstranjal grdo, zmaličeno, groteskno, ustvarjal je torej natančno proti načelu »naturalia non sunt turpia«. Lessing v svoji razlagi ni tako oster. Po njegovem sme umetnik lepoto ustvarjati le v toliki meri, kolikor mu dovoljuje višji namen. Višji namen pa sta resnica in izrazitost resnice, ki sta obenem znamenji dobre umetnine. Samo zaradi njiju postane v umetnini lepo tudi tisto, »kar je v naravi zoprno, mrzko in gnusno«. ⁴⁷ Lessing potemtakem gnusnega ne izključuje iz umetnine, ampak zgolj pravi, da resnična umetniška kreacija spremeni gnusno v umetniško, v estetsko funkcionalno. To pomeni, da je ostuden karakter estetsko enako funkcionalen kot plemenit karakter. In še pomeni, da je Tavčar gnusno, grdo, groteskno obravnaval s stališča romantičnega ideala lepote, pomešanega s pogledi na antično klasično umetnost, na njen apolinični pol.

Ko je Tavčar v tem spisu dovolj subjektivistično dokazal, kakšna naj bi bila objektivna kritika, ki bi morala postaviti Cankarjevo literaturo na mesto, ki ji pripada, je poskušal zmanjšati njen pomen še z ene perspektive. V polemičnem besedilu »Na otoku« se je pridružil namreč

⁴⁷ »In kakor narava čestokrat žrtvuje lepoto za višje namene, tako jo mora tudi umetnik podrežati svojemu duhovnemu stremljenju in jo ustvarjati le v toliki meri, kolikor dovoljujeta resnica (resničnost) in izrazitost. Zaradi resničnosti in izrazitosti postane v umetnini lepo, kar je v naravi zoprno, mrzko, gnusno.« — L., Laokont ali o mejah slikarstva in poezije, III. poglavje.

tudi publicistiki, ki je prav tedaj ponovno pretiravala pomen domačijske, »narodne umetnosti«, pač z namenom, da bi preprečila vdiranje novih umetnostnih tokov in socialistične kulturne ideologije.⁴⁸ Tavčar se je oživljeni ideologiji »rdeče marele« pridružil s pripombo, da mora slovstvo »obdelovati domače gredice«, sicer pisatelj ostane nerazumljen, »sam v puščavi«. Tukaj je »tudi Cankar časih izgrešil svojo pisateljsko nalogo«, potem pa neupravičeno tožil, »da ga narod premalo čita«. S hudo konservativno potezo se je Tavčar pridružil Cankarjevimi kritikom iz prvega desetletja, ki so dokazovali, da je narodno močno odtujen pisatelj.

Po Tavčarjevi prvi preocnitvi Cankarjeve literature je povzel besedo spet Josip Oblak. Pisatelju je zdaj zameril predvsem to, da je tako strastno odklanjal »prav vsako primero naše literature s svetovno«, če pa že kaj primerjal, je hotel s tem dokazati le slabosti »naše literature«. Opomnil ga je, da njegova skromnost in ponižnost pred Evropo izražata nekaj, česar si morebiti najmanj želi: »pedsodek proti lastni kulturi in narodu.«⁴⁹

Opomin Tavčarja ni streznil, toliko manj, ker Cankarja še ni ocenil do kraja. Še enkrat je bilo treba premeriti nasprotnikov značaj, predvsem pa ga prizadeti v tisti njegovi izvorni pripovedni zvrsti, ki jo je uveljavil in ji znotraj slovenskega pripovedništva izdelal edinstveno in mojstrsko obliko: v črtici. Ko je izšla Cankarjeva postumna knjiga *Moje življenje* (1920) je zatorej ponovno podvrget kritiki njegovo umetniško moč. Najprej je priznal, da je bil mojster kratke proze, črtice, skice. Zdaj je na videz popustil tudi nasproti Oblaku. Priznal je namreč, da so skice Cankarjevi edini umotvori, ki jih je moč primerjati z deli svetovnih mojstrov, s skicami Rafaela, Michelangela in Rubensa. Ko pa je takoj nato dodal, da imajo take skice sicer »velik pomen, ... vrhunec umotvora pa niso«, in ko je hkrati »globoko« obžaloval, »da Cankar ni imel prilike ustvariti večjih umotvorov, ki bi bili v soglasju z njegovimi črticami«, je vsaj zase dosegel, kar je hotel doseči: objektivni kritik na kraju spozna in pove, da je Cankar pred velikimi umetniškimi dejanji obtičal in da spada zato pod svetovno umetniško raven, da morajo Slovenci »ostati ž njim bolj v nižini«.

⁴⁸ Primerjaj članke: Franc Suher, *Osamosvojimo se!* SN 13. febr. 1920, št. 55. — Karel Dobida, *Osamosvojimo se!*, Naprej, 19. febr. 1920, št. 40. — Fran Govekar (Josip Kremen), *Rdeča marela*, SN 21. marca 1920, št. 66. — Karel Dobida, *Krpanova rdeča marela*, Naprej, 31. marca 1920, št. 75.

⁴⁹ Josip Oblak, »Na otoku« in »Moje življenje«, Cankar in dr. Tavčar, Naprej, 25. marca 1920, št. 69.

Tudi zaradi karakterja spada »bolj v nižino«. Cankarjeva pisma bratu Karlu, ki so bila objavljena v Domu in svetu 1920, so Tavčarju namreč omogočila ponoviti Goethejevo misel, »da velik poet more postati le oni, ki je obenem velik značaj«. Ta pisma so mu pričala, »da je bil malenkosten značaj, da značaja dostikrat sploh ni imel...«,⁵⁰ zlasti brez značajne so opombe o Aškercu, Govekarju in Funtku. Tavčar pa je zamolčal, kar ga je v resnici prizadelo. Cankar je namreč ravno v teh pismih obsodil konservativnost in kulturno laž slovenskega liberalizma ostreje kot nekoč v satirični komediji *Za narodov blagor*. Politično prizadetost odkriva tudi poteza, da je Cankarjev pisateljski značaj problematiziral ravno za prvi maj. Je hotel socialnim demokratom povedati, da se bijejo za moralno problematičnega pisatelja?

Tavčarjeva kritika impresionizma, / ekspresionizma, futurizma in socialnega slovstva. Potem ko je v kritiki Cankarjeve novele razložil, da je literatura proizvajalka lepote, vmes pa se ponovno zavzel za romantiko, ki priznava zgodovinsko in poetično povest, pestro in razgreto fabuliranje pa tudi idilo, in potem ko je zavrnil smer, ki je tipala za zastrtimi duševnimi vzgibljami, je Tavčar podvomil še v druge tedanje umetnostne in literarne smeri. Impresionizem v slikarstvu — in gotovo tudi v literaturi — je imel za stranpot od resnične umetnosti in za zmedeno eksperimentiranje. Motil ga je zato, ker je forsiral razpršene slike, Tavčar pa je menil, da mora umetniška slika vstopiti v gledalca naenkrat, kot celota. Če pa moraš iskati človeško telo za mavrico barv, slika nima »nikake cene«, če pa se moraš prebijati k njenemu jedru z naporom, kot bi iskal misel v Kantovi »Kritiki čiste pameti«, je slika kratkomalo zanič. In tak napor zahteva menda ves slovenski impresionizem. Futuristi, kvadratisti ali kubisti pa so še bolj neodgovorno podrli načelo, da mora slika ali kip »vplivati v enem hipu«. Ti so predmet še bolj razkropili kot impresionisti.⁵¹

S takšnimi pogledi na novejšo slovensko slikarstvo je Tavčar odklonil tudi predlog kritikov ob ekspresionistični razstavi, naj bi Slovenci dobili ob univerzi tudi lastno akademijo za upodabljajočo umetnost. Zavrgel ga je kot neskromnost in zablodo, deloma zaradi slovenske gospodarske nerazvitosti, še bolj pa zato, ker je bil poetični realist Jurij Šubic po njegovem zadnji resnični slovenski umetnik. Današnji slikarski

⁵⁰ Kot pod 35.

⁵¹ Ivan Tavčar, Doneski k novomeški razstavi. SN, 24. X. 1920, št. 244.

rod pa ne bi mogel dati pedagoga, ki bi jamčil za razvoj slovenske umetnosti.

Impresionizem kot bivanjsko občutje in kot estetski sistem je moral biti Tavčarju zares do kraja tuj. Kot duhovni produkt XIX. stoletja, kot pristaš meščanske zadovoljnosti, udobja, stabilnosti in varnosti Tavčar ni mogel priznati, da so začeli prevladovati trenutek, negotovost, nagla menjava situacij in vrednot, velika družbena in individualna dinamika, ki so odpravljali malomeščansko ubranost in varnost. Ljubitelj enopomenske, odprte slike, zaokroženega epskega značaja in trdne epske zgradbe se je lepo ujema s Tavčarjem liberalnim advokatom in politikom, ki je hotel jasno obvladovati gospodarsko, kulturno in politično miselnost slovenskega malomeščanstva in svobodoumnega razumništva. Če je bil naturalizem po svoje agresiven, če je tudi z manj poetičnimi in prostaškimi sredstvi razkrinkaval, kar se je potajevalo pod meščansko življensko lepoto, je bil impresionizem sploh nejasen, je bil delirij, kot je bil delirij simbolizem, ali Cankarjeva novela *Jesenske noči*, ki je bila napisana po načelih impresionizma in simbolizma. Tavčarja so motili motni, nepregledni koraki impresionistov in simbolistov. Motili so ga zaradi njegovega literarnoestetskega nazora, a nič manj tudi zato, ker so bili znamenja boleznin na videz harmoničnega malomeščanskega individualističnega sveta.

Kakor tedaj, ko je postavljajal Cankarjevo delo na objektivno mesto, je Tavčar tudi ob zatajevanju impresionizma poudarjal, da je osebni okus edino izhodišče z objektivno kritiko. Je »eno samo sodišče, ki sme soditi, in temu sodišču predsedujem jaz sam; zame je vtisk, ki ga napravi kaka umetnina na mojo dušo, na moje občutke, v prvi vrsti merodajen«. Osebni okus bi moral obveljati kot temeljno merilo za umetniško in neumetniško. Tega stališča pa ni mogoče imenovati drugače, kot estetski individualizem. V njem se je izrodila Tavčarjeva volja, dati Slovencem zgled za objektivno literarno kritiko. Estetski individualizem pa se je lepo ujema z njegovim sociološkim individualizmom.

Za tem je v parodističnem proznem in verzem zapisu *Magnetni želodec in električna vinska kaplja* osmešil futuristično pesnenje Antona Podbevška.⁵² Posmehljivo je prevrnil njegove snovne in idejne motive, na videz brezsmiselne sintagme, nadrealistične zveze pojmov in predmetov (»severni tečaj človeškega duha«, »ekvator človeške duše«) in vse skupaj imel za posledico zmedene in patetične domišljije, ki ne ve, o čem in kako naj piše. Igra z besedami, napihnjene vesoljske podobe

⁵² Ivan Tavčar, »Električna žoga« in drugo. SN, 15. febr. 1921, št. 35.

in metafore, nabrekli naturalistični prividi, želja po vizualizaciji pesmi (vizualna poetika), vse to po njegovem ni spadalo v umetnost. Vanjo tudi ni šlo gradivo iz moderne tehnike in matematike, bojne ladje in torpeda. S Tavčarjevo estetsko sodbo o Podbevškovi futuristični poeziji bi nemara morali celo soglašati. Toda motil se je, ko je naštete in podobne motive ocenil za umetniško neuporabne, storil je enako napako kot tedaj, ko je zatajeval grdo in gnusno. Zanimaril je preprosto resnico, da so motivi vseh vrst sami po sebi umetniško nevtralni in jim šele umetniško dejanje podari estetski ali neestetski učinek.

Podobno kot naturalisti, impresionisti in futuristi so ga razdražili tudi publicisti, ki so deloma v duhu Ivana Cankarja in socialistične revolucije menili, da mora literatura biti aktualna, angažirana, pripravljati družbeni prevrat, pri tem pa čuvati svojo estetsko posebnost ter svobodno vpraševati, pojave osvetljevati in nakazovati njihovo razvojno tendenco. Smešil je slovenske »literarične sovjete«, literarno »rdečo armadico«, ki so pisatelje menda obvezovali za »razredno sočutje« s trpečimi, ter jih dolžil, da hočejo slovensko literaturo boljševizirati. Njihovo zahtevo po aktualni literaturi je karikiral takole: »Žgočih krikov trpečih, razkrajajočih sikov nezadovoljnih, bolečih pikov zastrupljenih se nam hoče! ... Da, strupa samega natakajte.«⁵³

Boljševizatorje literature je napadel tudi zato, ker so Cankarja označjali za proletarskega pisatelja. Menil je, da v literaturi ni razrednosti, da Cankarjeva literatura v resnici nima zveze s socialno demokracijo in njeno razredno ideologijo. Ko je pisateljsko svobodo branil pred strankarskim utesnjevanjem in logično trdil, da pisatelj ni mogoče ucrediti v enotno nazorsko smer, je hkrati pozabljal, da je sam tudi bil ideolog, da je zastopal razrednost v literaturi, ko je literarnokritični nazor usklajeval z liberalizmom oziroma osebni okus povzdignil v najvišje sodišče umetnosti, v absolutno umetniško merilo. — Dodati moramo, da boljševizatorjev literature Slovenci tedaj nismo imeli. Nobeden v »rdeči armadici« (Jože Pahor, Fran Albreht, Pavel Golia, Joža Piber in še kdo) literature ni maral boljševizirati, nobeden se tudi ni potegoval za črno-belo razredno slikanico, za krčevite podobe trpečih. Nekateri od njih pa so menili, da pisatelj kot duhovno-estetski ustvarjalec ne more zatajiti niti svetovnega nazora niti razrednih simpatij. Tavčar je »literaričnim sovjetom« jemal pravico terjati od pisatelja karkoli ideološkega, sam pa je forsiral estetski individualizem. Zmerom bolj je postajalo jasno, da se je »rdeči armadici«, aktualni literaturi in Can-

⁵³ Ivan Tavčar, Buržuji. SN, 26. sept. 1920, št. 220.

karju upiral tudi zato, ker ga je bilo strah proletarske revolucije, saj jo je štel ne le za popolno disharmonijo, ampak tudi za človekov etični poraz.

Tavčar, marksizem in socialistična revolucija. Že v svojem Slovenskem pravniku leta 1883 je Tavčar pisal zoper socialno demokracijo. Po oktobrski revoluciji se je zbal, da bi socialistična ideologija utegnila spremeniti meščanski družbeni red na Slovenskem. Zato jo »je začel z vso vehementnostjo napadati«⁵⁴ in nasproti njej poudarjati posebno poslanstvo liberalizma za zgodovinsko prihodnost slovenskega naroda. Tudi s klerikalci bi sklenil spravo, samo da bi preprečil širjenje marksistične družbene ideologije. Uvodničar v Napreju je upravičeno trdil, da je Tavčar postajal »v zadnjem času psihološka zagonetka«⁵⁵ in da je igral tudi vlogo apologeta evharistije.⁵⁶

Da bi čim bolj osmešil marksistično socialno misel, je v politični publicistiki bolj kot v literarni kopicil socialistične sintagme, termine in imena v protisocialistične namene. Pred tedanjo slovensko vlado je npr. branil pravice hišnih posestnikov in uporabljal protisovjetske paradistične fraze. Slovenci še »ne živimo v republiki sovjetov«, »naredba« vlade pa »skoraj v vsakem odstavku kaže, da se je hotelo nekaj ustvariti, kar bi delalo konkurenco naredbam, s katerimi tepe Lenin ruska mesta... Naredba je tudi negacija zasebne lasti, ker to, kar se hoče naložiti hišnim posestnikom v Ljubljani, delalo bi čast kakemu Belu Khunu ali pa kakemu drugemu judu v Budimpešti.«⁵⁷ Revolucionarni dogodki na Madžarskem in v Rusiji so Tavčarja skovali v nestrpnega advokata gospodarskega liberalizma.

Pomagal si je tudi z literarno ironizacijo ideoloških in političnih motivov revolucije. V njegovo odvetniško pisarno pride gospod »Boj«, sede na reven pisarniški stol in zaničljivo vzkrikne: »Na takih grobljah sedeti, in to v dobi velike boljševiške revolucije, to je škandal! Povejte to svojemu gospodarju, sodružica!«⁵⁸ Upesnil je tudi posmehljiv privid, kako Špartakovci zasedejo Ljubljano in ustanovijo »vrhovno sovjetsko vlado« za Slovenijo. Rogal se je iz ženske volilne pravice, te »diktature ženskega spola«, maličil izraza sodrug in vrhovni sovjet. Še več! Dovolil si je celo osebni napad na komunistko Lojzko Štebijevo, ošvrknil jo je

⁵⁴ Marja Boršnik, Ivan Tavčar — Zbrano delo VIII, str. 472.

⁵⁵ »Dr. Ivan Tavčar«, Anonimno. Naprej, 4. jan. 1920, št. 3.

⁵⁶ Primerjaj tudi točko 57!

⁵⁷ Ivan Tavčar, Boljševizem od zgoraj. SN, 10. aprila 1919, št. 85.

⁵⁸ Ivan Tavčar, Moj prvi klient. SN, 17. jun. 1919.

s frazo, da bo gospodična župan vprašala za svet »sodruha Lenina v Moskvi«, ker nekega vprašanja ne misli rešiti tako, kot so ga v Saratovu.⁵⁰ Da bi bralca kar najbolj prepričal, da etika liberalizma daleč presega socialistično, je revolucijo in sovjetsko republiko vrednotil le po tistem, kar ju je spremljalo zmaličenega.

V polemiki s slovensko komunistično mladino je leta 1920 ponovno razkril, kakšna je bila vrednost njegovega »literarnega boja«, ali boja za objektivno literarno in družbeno kritiko.

Tavčar se je na hitrico odločil, da je marksistična družbena ideologija sicer klavrna in smešna utopija, da pa vendarle lahko pokvari socialni in narodni etos mladine. Ko je nekega dne doživel, da je študentka celo v ljubljanskem narodnem gledališču manifestirala za marksizem in boljševizem, ni izbiral podob, s katerim bi ga razvrednotil. Pisal je o »krasnih sadovih« ruskega boljševizma, ki so posledica krvi »mož, žensk in otrok, ki so bili zverinsko umorjeni in zaklani«. Torej se študentska mladina izpostavlja ideologiji, ki bo pokončala njo samo »in ž njo vred tudi našo slovensko zemljo«. Boljševizem je tuj bistvu slovenskega naroda, saj je pravo barbarstvo, ki se oslanja na »nezrele in nejasne« nazor. Marx in Engels sta sicer pisala »izborne knjige«, toda znanost je že dokazala, da je njun nauk zgolj nevarna zmeta. Po tem nauku predlagajo slovenski komunisti v Naših zapiskih razlastitev posedujočega razreda in odpravo meščanske države. Hočejo uvesti novo državno organizacijo, »kakor so boljševiki ustvarili sovjetsko republiko«. Zato je Tavčar marksistične študente posvaril, da utegnejo postati tudi protijugoslovanski agitatorji. Protislovno je tudi, da prihajajo iz »posedujočega razreda«, navdušujejo pa se za ideale, kot so odprava družine in zasebne lastnine, za razvrednotenje pojmov, kot sta domovina in narod, da se navdušujejo, skratka, za razmere, ko »bodo razbite in zapaljene koč, kjer danes še stanujejo očetje in matere te omladine... da bodo pri tem pomorjeni in pobiti tisti, ki so jo (mladino) rodili! Neverjetno mi je, da bi se mogel ogrevati sin slovenske zemlje za ruske morije in za razlastitev v smislu ruskega boljševizma. Če naj se na Slovenskem najprej vse na drobne kosce razbije, če naj se vsem, ki imajo še malo premoženja, vzame zadnji košček kruha, potem bo razbita tudi Slovenija, zavladovalo bo brezdomstvo in rabelj s svojo sekiro bo glavni reprezentant slovenstva!«

Potem ko je zmaličil, dehumaniziral cilje proletarske revolucije, miogrede pa navrgel misel, da bi se slovenski meščanski razred moral

⁵⁰ Ivan Tavčar, Grozne sanje, SN, 28. jun. 1919.

pobrigati za protiorganizacijo, je z navideznim zmagoslavjem sporočil, da je socialistična ideologija pravi *contradictio in adiecto*. Četudi bi Slovenci kdaj le dobili »kakega slovenskega Trockega«, vprašanja proletariata ne bodo odpravili. Človeštvo ne bo nikdar doseglo socialne enakosti, tudi z marksistično alkimijo ne. Načelo človeka in družbe je namreč egoizem. Sociološko tezo liberalizma je nato opisal takole: »Če se razlasti posedujoči razred, bodo ti, ki pripadajo temu razredu, vkolikor jih ne bodo pobili, poklali in z različnimi mukami spravili ob življenje, postali proletariat, ki bo začel ruvati proti slovenski sovjetski republiki... Zatorej bodo komunisti kmalu doživeli, da bodo njihovi voditelji postali novi aristokrati in novi kapitalisti. V tem egoizmu je tičal dosedanji gospodarski napredek, in on bo studenec prihodnjih napredkov! Če ne, se bo vse zgrudilo v smrtno letargijo in posamezniki bodo samo mrtvi deli stroja. Življenje ne bo imelo za nas nobene vrednosti, nobene slasti, če bo tisti, ki dela, doživel ravno tako usodo, kakor oni, ki se mu ne bo ljubilo delati...«⁶⁰

Tavčar je priznaval le mehanično menjavanje iste socialne sheme in posestniški razred zagovarjal zaradi osebnih interesov in načelnih razlogov. Shemo: posedujoči razred — proletariat je razumel kot edino »dialektiko« in logiko zgodovine, egoizem in individualizem pa povzdignil v pogoj in vzgon gospodarskega razvoja in napredka. Za temeljno značilnost komunistične družbe je izbral socialno-etično problematične komuniste. Za študente mu je zato toliko izraziteje ostal en sam pozitiven predlog: »Narod je glavno, narod mora večno stati! — Amen.« S tem predlogom, ki ga je vzel iz *Cvetja v jeseni* in *Visoške kronike*, je politično-ideološko opominjevalni feljton tudi zaključil.

Študentje so mu odgovorili v časopisu Ujedinjenje, glasilu Delavske socialistične stranke za Slovenijo, ki ga je izdajal in urejal Josip Petrič. Ta časnik je svoj uvodni program začel z motom iz Cankarjeve *Bele krizanteme*, da »dleto (že) kleše granitni temelj nove zgradbe«. Pristaši so zavrnilo socialno demokracijo Antona Kristana kot »malomeščansko« stranko. Prva številka je izšla 13. marca 1920, v četrti pa je dobil Tavčar odgovor »Društva študentov-komunistov v Ljubljani«, ki je štelo okrog petdeset članov. Potem ko so študentje ugotovili, da Tavčar blati ruske boljševice s psovkami »razbojniki, morilci, tatovi«, so izjavili, da so nekateri »sodrug« pred kratkim prišli, drugi pa še prihajajo iz Sovjetske zveze, zaradi česar so dobro poučeni o tamkajšnjih dogodkih. Navedli so poslanico Maksima Gorkega o tem, da so se v revoluciji

⁶⁰ Ivan Tavčar, Komunizem in naša mladina. SN, 25. marca 1920, št. 69.

godile napake, a tudi njegovo tezo, da so bile te napake neznatne v primerjavi s hudodelstvi nemškega in angleškega imperializma. Nato so Tavčarja spomnili na zgodovino, ki potrjuje, »da imajo v vseh buržoaznih in enakih državah od potopa do danes vladajoči razredi ‚pravico‘ rezati vratove — seveda le ‚zakonitim potom‘«. To je že potrdila tudi buržoazna jugoslovanska država, ki je v dveh letih »nakopičila vse bogastvo v roke deseterice«. Dovoljuje pa še dodaten paradoks, ki pa je v bistvu le zakonitost: »Hlapci kapitalizma so zapirali jugoslovanske revolucionarje v bivši a. o. monarhiji — isti hlapci zapirajo danes za obol jugoslovanske dobrovoljce, ki so doprinesli svojo kri za ustvaritev te države.« Ker je Tavčar študente denunciral kot potencialne državokope, so mu udarec vrnili, in le malo je manjkalo, da ga ni zadel očitek avstrijakarstva. »Če se prav spominjamo, ste tudi Vi, g. doktor, imenovali svoječasno ideje in ideale jugoslovanske revolucionarne omladine ‚fantom‘. In danes imenujete komunizem ‚fantom‘. Bojimo se, da bomo morali čitati v bodoči človeški socialistični družbi izjavo lojalnosti, pisano kakšnemu jugoslovanskemu Leninu.« Študentje so se sklicevali tudi na Miroslava Krležo in navajali njegovo misel, da novega revolucionarnega gibanja ne more nihče zaustaviti, saj načela materije ni moč postaviti na glavo. »In nikdar ne bomo doživeli, da bi iz človeštva izginil popolnoma egoizem, pravite, g. župan! To ni potrebno, potrebno je samo doživeti, da bo egoizem 95 % človeštva zmagal nad egoizmom 5 % človeštva.« Sledil je sklep: »Giba se, g. doktor, počasi se giba, a vendar. Če se Vi, g. doktor, tresete pred komunizmom ali ne — to utegne interesirate kvečjemu — Vas; nam je to popolnoma irelevanto.«⁶¹

Tavčar poslej ni več odgovarjal ne Josipu Oblaku ne študentom. Njegov boj s Cankarjevim umetništvom in socialistično ideologijo se je zaradi notranje povezanosti končal skoraj istočasno.

Če na kratko p o v z a m e m o : Razprava analizira slovstveni in politični nazor oz. »literarni boj« Ivana Tavčarja v letih 1919—1921 ter navzkrižja med njim in Ivanom Cankarjem, zaradi katerih se je Tavčar po Cankarjevi smrti odločil za takšen boj.

Gradivo iz prvega poglavja kaže, da je Cankar dve desetletji zniževal pomen Tavčarjevega literarnega koncepta, še bolj pa liberalno ideologijo, ki jo je imel za kulturno in narodnopolitično že preživelo in

⁶¹ Dr. Tavčarjeva poslanica slovenskemu komunističnemu dijaštvu. Ujedinjenje 1920, št. 4. — O skupini študentov-komunistov glej tudi: Dušan Kermavner, O odmevu oktobrske revolucije pri Slovencih v letih 1917—1921. NO 1957, str. 593 in dalje.

škodljivo, Tavčar pa je bil še zmerom njen nosilec in zagovornik. Tavčarja je redno uvrščal v smer pripovedne proze, ki je maličila, idealizirala resnico o kmetsem človeku in ki tudi v razvoj slovenskega pripovednega stila ni prinašala kvalitete. Dokler je Cankar živel, je Tavčar razvrednotenja zavračal ali posredno ali anonimno, za javno polemiko se ni odločil zaradi dozdevnega Cankarjevega »cinizma«. Njegovo literaturo je sprva imenoval »delirij«, ko pa se je Cankar potegoval za umetniško zahtevno gledališče v Ljubljani, je kritike pozval, naj njegove dramatike ne primerjajo s Shakespearjevo.

Gradivo v drugem poglavju pove, da je Tavčar po Cankarjevi smrti (1918) priznaval, da je nasprotnik pisal odličen stil. Dvoumno ga je pohvalil kot mojstra črtice (skice), epske zvrsti, ki menda že po svoji naravi ne spada med velike umetnine in zato tudi ni znamenje velikega umetnika. Njegove častilce je zato posvaril s parodizirano socialistično terminologijo, da ni objektivni kritik, ampak literarni diktator kdor postavlja Cankarjevo »literarno lepoto« ali za izjemen dosežek ali pa jo primerja s Prešernovo in s svetovno literarno klasiko. Zavzel se je za »svobodno«, »objektivno kritiko«, za njeno izhodišče pa določil subjektivni estetski okus. Z estetsko analizo Cankarjeve novele Na otoku je hotel dokazati, da Cankar ni obvladal psihološke tematike; vendar je nepravilno razlagal vsebinsko ozadje groteske, ki ne reproducira blaznikove domišljije, ampak le grozljivo upodablja nasprotje med umetnikom in malomeščansko družbo.

Proti Cankarjevi »kliniki človeške duše«, proti naturalistični estetiki grdega, proti razpršeni lepoti impresionizma in aktivizmu »socialnega slovstva« je zagovarjal romantiko in klasično estetsko misel, da mora umetnik skrbeti predvsem za lepoto, ker je ta živec umetnine. Z zmanjševanjem estetskega ugleda Cankarjeve literature, njene ideološke usmerjenosti in teh slovstvenih smeri je hotel povečati produktivno vrednost liberalne ideologije in k romantiki usmerjenega literarnega koncepta.

Ker je Cankar leta 1918 popolno svobodo slovenskega naroda povezal tudi s prevratom družbenega reda v prihodnosti, Tavčar pa je vztrajal le pri narodnopolitični osvoboditvi, oktobrsko revolucijo in njene odmeve pa vrednotil kot etični poraz človeka in nevarnost za obstoj slovenskega naroda, je boj zoper Cankarja združil z bojem zoper revolucijo in marksizem. V polemiki s komunističnimi študenti je trdil, da je marksizem zmotna, alkimistična družbena ideologija. Iz tega je tudi sledilo, da je socialist Cankar, ki se je opiral na to alkimijo, pisal literaturo, ki je v zadnjih posledicah narodno problematična. Takšno skle-

panje pa je hotel omiliti z mislijo, da besedna umetnost razredno, sociološko sploh ni določena.

Zavist do Cankarjevega literarnega in ideološkega ugleda in vpliva in strah pred socialistično revolucijo sta se mu, skratka, sprevrgla v travmo, ki je povzročila, da je svoj literarni in politični nazor izražal na način, ki je presegal objektivno in častno polemiko.

РЕЗЮМЕ

В статье произведен анализ литературного и политического воззрений или «литературной борьбы» Ивана Тавчара в период с 1919-го по 1921-ый год и анализ коллизий между ним и Иваном Цанкаром; из-за этих коллизий Иван Тавчар и решил после смерти Ивана Цанкара вступить в такую борьбу.

Материал, приведен в первой главе статьи, показывает, что Цанкар два десятилетия уменьшал значение литературной концепции Тавчара и еще более значение либеральной идеологии, к которой Цанкар относился как к пережиточному и вредному явлению. Тавчар все еще был последователем либерализма и его защитником. Цанкар постоянно причислял Тавчара к представителям той прозы, которая искажала и идеализировала правду о крестьянстве, и которая не вносила в развитие словенского повествовательного стиля нового качества. При жизни Цанкара Тавчар не вел открытой полемики с Цанкаром будто из-за его «цинизма». Его творчество Тавчар сначала называл «делириум». Когда Цанкар боролся за создание в Любляне театра, который отвечал бы требованиям истинного театрального искусства, тогда Тавчар апеллировал к критике, чтобы она не сравнивала драматургии Цанкара с искусством Шекспира.

Материал, приведен во второй главе статьи, показывает, что Тавчар после смерти Цанкара (1918) оценил по достоинству отличный стиль своего противника. Его похвала Цанкара как мастера очерка двусмысленна, ибо очерк как повествовательный жанр уже по своей природе не занимает места среди больших творений искусства и тем самым не является признаком великого художника. Поклонников Цанкара Тавчар через пародию социалистической терминологии предостерегал якобы от опасности стать литературным диктатором в случае восхваления «литературной красоты» Цанкара или в случае сопоставления его творчества с Прешерном и с мировой классикой. Тавчар боролся за «свободную», «объективную критику»; ее источник он видел в субъективном эстетическом вкусе. Помощью эстетического анализа новеллы «На острове» И. Цанкара Тавчар хотел доказать, что Цанкару психологическая тематика не была по силе; но его интерпретация гротеска на уровне содержания не была правильной, ибо гротеск не воспроизводит фантазии сумасшедшего, он лишь дает жуткое изображение антагонизма между художником и мелкобуржуазным обществом.

В противовес «клиники человеческой души» Цанкара, натуралистической эстетики некрасивости, мозаичной красоте импрессионизма и активизации «социальной литературы» Тавчар взял под защиту романтизм и классическое воззрение, что художнику следует в первую очередь заботиться о прекрасном, ибо прекрасное является сердцевиной художественного произведения. С уменьше-

нием эстетической авторитетности творчества Цанкара, значения его идейной направленности, и значения модернистских литературных течений — хотел Тавчар возвеличить творческую ценность либеральной идеологии и значение на романтизм ориентированной литературной концепции.

Возможность осуществления полной свободы словенской нации Цанкар в 1918-м году связывал и с будущим революционным переворотом; Тавчар твердо держался убеждения, что нации нужно лишь национально-политическое освобождение, к Октябрьской революции и к откликам на нее он относился как к этически краху человечества и опасности, угрожающей существованию словенской нации. Тавчар таким образом связывал борьбу с Цанкаром с борьбой против революции и марксизма. В полемике с коммунистическими студентами Тавчар заявлял, что марксизм ошибочная, алхимическая общественная идеология. Все это привело Тавчара до утверждения, что Цанкар как социалист который базировался на этой идеологии, писал литературу, которая в итоге для нации проблематична. Свои суждения Тавчар впоследствии хотел смягчить утверждением, по котором словенское искусство классово, социально вообще не детерминировано.

Чувство зависти, вызванное авторитетом, которым пользовался Цанкар как литератор и идеолог, и страх перед социалистической революцией превратились в травму, следствием которой появилась в его высказываниях литературных и политических воззрений манера, не отвечающая требованиям объективной и честной полемики.

FREKVENČNA ANALIZA BESEDIŠČA V TAVČARJEVI POVESTI CVETJE V JESENI

Frekvenčna analiza besedišča v Tavčarjevi povesti *Cvetje v jeseni* (1917) zajema lekseme, besede in besedne vrste. Analiza je podprta s približnimi podatki o pogostnosti posameznih elementov v splošnem knjižnem jeziku in leposlovnem jeziku. Leksemi frekvenčne lestvice *Cvetja v jeseni* so obdelani tudi glede na zvrstno oziroma stilno pripadnost.

The frequency analysis of word-stock in Tavčar's story *Cvetje v jeseni* (1917) includes lexems, words and word-classes.

The analysis is supported by approximate data concerning the frequency of individual elements in common literary language and in the language of fiction. Lexems of the frequency scale of this story are also dealt with as regards their adherence to a genre or style.

Tavčarjeva povest *Cvetje v jeseni* (v nadaljnjem besedilu *Cvetje*)¹ obsega približno 24 000 besed; te pa obstojijo iz 3750 slovarskih enot (leksemov).² V absolutnem smislu je torej število leksemov *Cvetja* precej veliko. Vendar opazno ne presega povprečne izrabe besedišča. To potrjujejo podatki o podobnih delih: Jurčič ima v *Sosedovem sinu* 2560 leksemov, celotno Prešernovo delo obstoji iz nekaj manj kot 4000 leksemov, ena številka časopisa *Delo* jih ima približno 7000.³ Če se opremo na dognanje P. Guirauda,⁴ po katerem predstavlja aktivni besedni zaklad povprečnega uporabnika knjižnega jezika okrog 25 000 leksemov, ugotovimo, da je Tavčar uporabil za oblikovanje *Cvetja* nekako šestino svojega aktivnega besednega zaklada.

Tudi v relativnem smislu, t. j. v odnosu med številom leksemov in besedami, je *Cvetje* v mejah normale. Po izračunih statistikov se v kakršnikoli jezikovni realizaciji vsak leksem uporabi približno 8-krat.⁵ Za leposlovni stil povprečje ni znano, toda nobenega dvoma ni, da je zaradi posebnosti tega stila nižje. Na podlagi analiz, ki so bile nare-

¹ Objavljena je bila v Ljubljanskem zvonu 1917.

² Popolni izpis *Cvetja* in na tej podlagi izdelani slovar oz. drugi seznami so deponirani v Inštitutu za slovenski jezik SAZU. — Pri frekvenčnih analizah so mi pomagali tov. Polona Kostanjevec, Jana Hafner in Robert Puhar, za kar se jim lepo zahvaljujem.

³ Po podatkih v Inštitutu za slovenski jezik SAZU.

⁴ P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris 1954, 25.

⁵ S. Suhadolnik in M. Janežič, *Jezik in slovstvo VIII*, 1962/3, št. 5, 76.

jene v Jeziku in slovstvu leta 1962/63 za šest pisateljev,⁶ bi bilo povprečje slovenskega leposlovnega stila 4,5. Tavčar pa je uporabil vsak leksem povprečno 6,3-krat. Iz primerjave se da razbrati, da so leksemi Cvetja rabljeni približno tako, kot so bili rabljeni pri leposlovnih pisateljih 19. stoletja (s povprečjem 6) in da Tavčar v povest ni vnesel toliko redkih leksemov, da bi se opazno zmanjšalo povprečje ponovitev enega leksema, kakor je to pri avtorjih 20. stoletja (s povprečjem pod 4).

Vendar se Tavčarjevo besedišče v Cvetju le razlikuje tako od povprečij besedišča splošnega knjižnega jezika kakor od povprečij besedišča leposlovnega stila, in sicer glede razporeditve leksemov na frekvenčni lestvici.

Značilnost linije leksemov splošnega knjižnega jezika je v tem, da imajo najvažnejši (vodilni) leksemi zelo visoko frekvenco, nato pa ta preko nekaj sto osnovnih leksemov hitro pade; frekvenca vseh nadaljnjih leksemov upada zelo počasi. Frekvenčna linija leksemov Cvetja pa steče najprej vzporedno z linijo leksemov splošnega knjižnega jezika, kakor jo izkazuje npr. frekvenčni slovar Vander Beke, a nižje, kakor jo kažejo slovenska povprečja, nato pada dalj časa počasi in enakomerno. To različnost frekvenčnih krivulj ponazarja preglednica, ki kaže, kolikokrat je leksem na določenem (npr. 20., 50., 100.) mestu na frekvenčni lestvici manj pogosten od prvega leksema.

Frekvenčni slovar	1. : 20. mesto	1. : 50. mesto	1. : 100. mesto	Vir
Vander Beke	4	15		P. Guiraud, n. m. 98
Splošni knjižni jezik	7	15	29	Inšt. za slov. j.
Leposlovni stil	6	14	28	JiS 1962/5, 75
Cvetje v jeseni	5	11	22	

To pomeni, da je Tavčar uporabil vodilne visokofrekvenčne lekseme manjkrat, osnovne in druge pogostne lekseme pa večkrat, kot kažejo povprečja rabe pri istih in podobnih zvrsteh knjižnega jezika. S tem je bila dana možnost, da je po eni strani močneje angažiral večje število najnavadnejših leksemov, izrabil njihove redke pomene oz. odkril v njih nove pomenske odtenke, po drugi strani pa je lahko pritegnil v besedilo tudi več nizkofrekvenčnih leksemov. Vzemimo za primer besedo *mati*, ki ima na frekvenčni lestvici leksemov Cvetja 85. mesto, na lestvici leposlovnega stila pa 42. oz. 91. v splošnem knjižnem jeziku. Leksem *mati* je uporabljen v Cvetju 40-krat, in sicer v 13 pomenih oz.

⁶ N. m.

pomenskih odtenkih. Ti segajo od izhodiščnega pomena, ki kaže na krvno razmerje med roditeljico in potomci, preko pomena 'ženska, ki ima otroka' oz. naziva za kmečko žensko sploh, do metaforične rabe v tipu *narava je mati poezije* in pomensko oslabele, a zelo ekspresivne zveze *mati zemlja*. Zlasti močna je sinekdohična posplošitev *mati* = 'gospodinja'; v tej funkciji lahko nadomešča leksem *žena*, z nazivom *mati* pa lahko kličejo Presečnikovo Barbo tudi vsi člani širše družine, tako nečak Janez kot hlapec Danijel, in končno vsi vaščani. Podobnih leksemov je v Cvetju precej, npr. *oče*, *gospodar*, *gospodinja*, *človek*, *žival*, *soj* ipd. Njihovi posebni pomeni so vezani povečini na narečno in žargonsko rabo; zato jih slovarji knjižnega jezika le redko izkazujejo.

Sicer pa si lahko podrobneje ogledamo celotno frekvenčno lestvico besedišča Cvetja. Že na prvi pogled preseneča njena arhitektonična zgradba. Ravno eno četrtino vseh leksemov predstavljajo vodilni in osnovni leksemi s frekvenco od najvišje do 4. Ti tvorijo vsebinsko in oblikovno jedro povesti. Drugo četrtino predstavljajo t. i. značilni leksemi s frekvenco 3–2, ki dajejo povesti polnila, barvo in ton. Zadnji dve četrtini pa sestavljajo enofrekvenčni leksemi, ki služijo ali pomenski precizaciji ali dekoraciji. In še drugače: vseh pomensko oz. funkcijsko važnih leksemov je prav toliko kot dopolnilnih in dekorativnih. Prvi so namenjeni jezikovni komunikaciji, drugi pa bolj ali manj stilnim učinkom.

Št.	Vander Beke	Splošni knjižni jez.	Leposlovni jezik	Cvetje v jeseni	Opomba
1.	pas	in	in	se 774	dvig
2.	faire	biti	biti	in 711	padec
3.	plus	se	se	biti 635	padec
4.	dire	v	ne	ne 571	
5.	bien	ne	on	v 526	
6.	homme	on	v	da 507	
7.	y	da	da	on 417	padec
8.	aller	na	pa	jaz 396	dvig
9.	voir	ta	na	na 391	
10.	grand	jaz	z	ta 352	
11.	comme	z	ta	z 313	
12.	pouvoir	pa	jaz	pa 278	
13.	petit	ki	ves	še 186	
14.	vouloir	bi	bi	bi 173	
15.	si	ves	za	svoj 161	dvig
16.	donner	za	po	za 159	
17.	savoir	po	še	če 147	dvig
18.	venir	svoj	iti	pri 147	
19.	bon	še	imeti	ki 144	padec oz. dvig
20.	prendre	ti	kaj	po 141	

Najprej moramo spoznati prvih sto leksemov frekvenčne lestvice, ki tvorijo ogrodje povesti, saj zasedajo zaradi svoje velike frekvence 51 % tekstne površine Cvetja. Po Guiraudovi statistiki⁷ bi morali zasedati celo 60 %, povprečje za slovenski leposlovni stil pa je 52⁹/₁₀ in 46 % za splošni knjižni jezik. Vzrok za to navidezno neskladje je najbrž v že prej ugotovljeni značilnosti frekvenčne krivulje leksemov Cvetja. Sicer pa se teh sto Tavčarjevih visokofrekvenčnih leksemov bistveno ne loči od ustreznih leksemov v frekvenčnem slovarju slovenskega knjižnega jezika, kot dokazuje druga preglednica (str. 33).

Večji premiki se kažejo pri pomožnih leksemih. Razlike so pogojene deloma z zunanji, objektivnimi vzroki, to je s snovjo, ki jo povest obravnava, in s tehniko pripovedovanja, deloma pa z notranji, subjektivnimi motivi, to je v našem primeru s Tavčarjevim leposlovnim stilom. Pod prvim aspektom se je dvignila raba leksemov *hiša, leto, obraz, jaz, moj* — in seveda mnoga imena, kot *Danijel, Meta, Jelovo brdo, Liza*. Zaradi istih vzrokov so se zmanjšale frekvence nekaterih drugih leksemov, npr. *glava, oko, misliti, gledati, dober, star*. V tesni zvezi s Tavčarjevim stilom pa so dvigi leksemov *svoj, tisti, kateri, nekaj, ker, če, a, ter, bel, vprašati* — in če sežemo na frekvenčni lestvici nekoliko pod sto — še leksemi *ali, nego, zatorej, vedno* ipd. Enako pogojeni so tudi padci leksemov, npr. *saj, ki, oče, reči*. Iz povedanega se da sklepati, da se premikajo na frekvenčni lestvici zaradi zunanjih vzrokov zlasti polni leksemi, zaradi notranjih pa pomožni leksemi. To pomeni, da moramo iskati jezikovno-stilne značilnosti analiziranega besedila zlasti v visokofrekvenčnih pomožnih leksemih in v polnih leksemih s srednjo in nižjo frekvenco.

Oglejmo si dva, tri primere. Leksem *se* je zasedel prvo mesto na lestvici Cvetja zaradi nenavadno močne pasivne oz. brezosebne povedkove rabe, ki dviga zgodbo ob dodatni pomoči samostalnikov *človek, ljudje*, etičnih dativov in prislovov *danes, tiste dni, takrat* v nekakšno posplošenost in nečasovnost. Zaimka *ta* in *tisti* sta glavna elementa ekspresije v Cvetju. Vse, kar nosi pečat osebnega odnosa, predvsem odklonilnega, ima tak prilastek. Danijel npr. se takole izraža: »To ni življenje, to je hudič! Po tistih jamah tiste pse vlačiti, to je dvakrat hudič!«⁸ Zanimivo je tudi, da Tavčar v času, ko je bilo pod Cankarjevim vplivom priredje v leposlovnem stilu zelo modno, nikoli ni uporabil sicer precej razšir-

⁷ P. Guiraud, n. m. 10, 27.

⁸ I. Tavčar, Zbrano delo VI. Ljubljana 1956, 95.

jenega prirednega veznika *kajti*, le enkrat *zakaj*, 14-krat *saj* in kar 73-krat podredni veznik *ker*.

Čim bolj se spuščamo po frekvenčni lestvici leksemov določenega avtorja oz. dela, tem večji so odmiki od tipičnega razporeda leksemov knjižnega jezika. To je razumljivo, saj je uporabniku jezika pri tej stopnji na izbiro velikansko besedno bogastvo. O Cvetju lahko rečemo, da ima med 900 najmočnejšimi leksemi, ki pokrivajo 83 % vseh besed, zelo malo takih, ki bi bile kakorkoli opazne, to je komaj 50. Mednje spadajo nekatere starejše oz. knjižne besede (*umeti, zategadelj, dvojba*), modne besede dvajsetih let (*krasota, žalibog, jako*), pogovorne in nižje pogovorne besede (*ravnó, radi, podati se, dohtar*), narečne besede (*ve-kati, bruhniti, nožička, jade*), pojmi iz opisovanega sveta (*butarnik, štober, tarnica*), potem nekaj manjšalnic in ekspresivnih izrazov tipa *hlapče* ter nekateri avtorju ljubi, t. i. ključni leksemi, npr. *čemu, prihajati, množica, pogorje*. Po tipu lahko uvrstimo med ključne lekseme tudi le za zgodbo značilne besede kot *kmet, slovenski*. Ob tem ne smemo prezreti, da nekaterih leksemov, ki se pogosto rabijo v knjižnem jeziku oz. leposlovnem stilu in ki jih izkazujejo tudi frekvenčni slovarji med močnimi leksemi, v Cvetju ni ali so nenavadno redki. Taki leksemi so *čepprav, čigar, koder, zaradi, zmeraj; lotiti se, terjati, starši, materin; ja, zastonj, bukve; ako, toda, tip kaj da* ipd. Ker se ti visokofrekvenčni leksemi pogosto pojavljajo v tekstu in ker pripadajo tako različnim plastem oz. ker ni v njem leksemov, ki bi jih po analogiji pričakovali, daje Cvetje na prvi pogled vtis besedne neenotnosti.

S posebno pozornostjo si je treba ogledati šibke in najšibkejše lekseme (s frekvenco 3—1), ki predstavljajo pri Tavčarju, kot smo rekli, kar dve tretjini vseh leksemov. Zato je jasno, da jih še tako obsežna analiza ne bi mogla predstaviti posamično, ampak le skupinsko glede na plastno-stilno pripadnost.

Največ je splošno knjižnih besed, ki jih je moral Tavčar uporabiti za pomensko precizacijo in normalno stavčno izgradnjo. V črki B npr. spadajo mednje *bajta, barje, bled, besen, bežati, boleti, bolezen, bolnik, bos, božič, brada, braniti se, brati, brestí, brisati, brv, bukov, bula, burja, butara*. Sledi močna skupina knjižnih ekspresivnih sredstev, s katerimi je Tavčar po eni strani zgodbo razgibal in ji dal večjo neposrednost, po drugi strani pa sproti podiral preveliko idiliko v njej. Take so *bahač, baharija, beračija, cepati, govoričiti* ipd. Med njimi imajo najpomembnejšo vlogo manjšalnice, ki jih je v Cvetju čez sto in ki se rabijo predvsem kot element ironije. Tretja skupina nizkofrekvenčnih leksemov

je sestavljena iz narečnih izrazov in etnografskih pojmov. Z njimi je hotel avtor čim bolj plastično predstaviti domačo dolino, zlasti njen predmetni svet. Ker pa se je zavedal, da bi preveliko takšnih besed lahko zmanjšalo komunikativnost povesti, je pritegnil vanjo mnogo pogovornih in nižjepogovornih sredstev oz. si je v duhu kmečke miselnosti sredi teka zgodbe pogosto jemal čas, da je te besede pojasnil in tudi sicer pokramljal z bralcem. Na veliko je zajemal besedje iz sočasnega jezika. Zlasti opazno je število kulturnih besed in tujk, npr. *agent*, *argument*, *avtomat*, *demokratičen*, *egoist*, *etiketa*, *instanca*, *karakterističen*, *kodeks*, *konkurenca*, *maršalov* in celo *paroksizem*. Analiza kaže, da tudi v Cvetju ni mogel mimo ozko knjižnih in publicističnih izrazov, niti ni mogel, da bi si besed ne bil izmišljal. Taki leksemi so *brzoskok*, *čezprimeren*, *číslo*, *gostobesediti*, *igračanje*, *istotako*, *izvanreden*, *legati*, *nebroj*, *oči-vidno*, *prednebesa*, *sosedinja*, *vzlic*, *zabranjevati*, *zaokrožati* ipd. Sem spada tudi devet deležij na -vši. Verjetno je treba marsikatero teh besed pripisati korektorjem Ljubljanskega zvona, vendar je jasna razmejitev zaradi pomanjkljivega gradiva nemogoča. Med nizkofrekvenčnimi leksemi je okrog 250 zelo opaznih; med temi je kar 140 izrazov, ki jih ni v Pleteršnikovem slovarju.⁹

To dokaj heterogeno besedišče pa je dobro tekstno porazdeljeno. Večina bogatega in stilno neenotnega besedja je uporabljena za vezno besedilo povesti in za pisateljev premi govor, realizirana v sočasnem knjižnem jeziku ljubljanskega izobraženca. Bolj skopo, a stilno čisto besedje je rabljeno v govorih petindvajsetih avtorjevih sobesednikov, med katerimi je večina kmečkega stanu. Posamezni odkloni v rabi opaznih besed so večinoma namenski: govoreči prevzame karakteristično besedo od sogovornika, da ustvari z njim neposrednejši stik. Prim. *fletno*¹⁰ v dialogu med Katinko in Janezom ali *tisoč oz. tavžent*¹¹ v dialogu med Danijelom in Janezom.

Besedišče Cvetja lahko analiziramo tudi glede na besedne vrste. Pri tem bomo uporabili tri izhodišča: slovarsko, leksemsko in besedno.

Za prvo izhodišče vzemimo podatke o dveh slovarjih knjižnega jezika. Pleteršnikovo gradivo¹² obstoji iz 58 % samostalnikov, 15 % pridevnikov, 22 % glagolov in 5 % drugih besednih vrst. Slovar slovenskega

⁹ Podatki M. Boršnik v Cvetju št. 22, Ljubljana 1950, 124—130 torej le delno ustrezajo.

¹⁰ I. Tavčar, n. m. 51.

¹¹ I. Tavčar, n. m. 82, 83.

¹² Po podatkih A. Bajca.

Najbolj opazna razlika med izrabo besednih vrst v Cvetju in med povprečjem splošnega knjižnega jezika oz. leposlovnega je v tem, da se je premaknil prislov z drugega oz. tretjega mesta na prvo mesto in da glagol v Cvetju nima tako pomembnega mesta, kot ga izkazuje zadevno poprečje leposlovnega jezika.

Še jasneje se odkriva sprememba funkcij besednih vrst v številu vseh uporabljenih leksemov oz. besed:

	Besedne vrste	Leksemov		Povpr. raba lekss.	Besed		Prešeren		Opomba
		število	%		število	%	število besed	%	
Polni leksemi	sam.	1 495	39,8	3,4	5 149	21,7	6 744	28,7	+ 2 700
	prid.	625	16,6	3,2	1 982	8,4	2 281	9,7	
	prisl.	401	10,7	9,8	3 955	16,6	1 240	5,3	
	glag.	1 092	29,1	4,2	4 650	19,5	5 678	24,1	
		5 615	96,2	4,3	15 734	66,2	15 943	67,8	
Pomožni leksemi	zaim.	38	1	86	3 257	13,7	3 515	14,9	
	predl.	29	0,8	7,5	2 191	9,2	1 083	4,6	
	vez.	23	0,6	102	2 349	9,9	2 380	10,1	
	štev.	30	0,8	6,2	185	0,7	510	2,2	
	medn.	22	0,6	5	70	0,3	90	0,4	
	142	3,8	56,7	8 052	33,8	7 578	32,2		
Skupaj		5 755	100	6,3	23 786	100	23 521	100	

Iz primerjave med prejšnjo razvrstitvijo visokofrekvenčnih leksemov in razvrstitvijo visokofrekvenčnih besed ter iz nadaljnje primerjave z zaporedjem besednih vrst pri vseh leksemih oz. besedah Cvetja se da razbrati tole:

a) Celotna hierarhija besednih vrst v Cvetju je veliko bližja splošnemu knjižnemu jeziku kakor leposlovnemu. To se vidi zlasti v okrepitvi predloga in prislova ter v padcu glagola.

b) Tavčar je v Cvetju posebno močno izrabil pomožne lekseme, in sicer tako, da je z majhnim številom le-teh zajel kar največjo ploskev besedila.

c) Popolno usklajenost s tipiko knjižnega jezika sploh kažejo tri besedne vrste: zaimetek na 1. mestu, samostalniki na 6. in pridevnik na 7. mestu.

Zanesljive razlage teh značilnosti Cvetja niso mogoče, ker je na voljo premalo podatkov za primerjavo z drugimi stili oz. avtorji (za delno primerjavo je naveden približen podatek o Prešernovih Poezijah),¹³ vendar se vsiljujejo naslednji sklepi:

¹³ Šteto leta 1942 v Gonarsu po Pirjevčevi miniaturni izdaji.

Absolutna uveljavitev zaimka na 1. mestu v tekstni besedni distribuciji ni značilna samo za Tavčarja, ampak je splošen jezikovni pojav, ki je nanj opozorila že M. Zarebina.¹⁴ Posebnost Cvetja predstavljajo drugi premiki, v prvi vrsti premik prislova in glagola in sorazmerno majhna izraba pridevnika. Kljub temu da gre del teh premikov na račun nenakega uvrščanja deležnikov in izpridevniških prislovov v različnih virih, lahko govorimo o opaznih dejanskih premikih.

Visoko frekvenco prislova pogojujeta dva elementa Tavčarjevega stila: pogosta raba primarnih prislovov, zlasti v premih govorih,¹⁵ in raba izpridevniških prislovov za posredno (avtorsko) oznako nastopajočih oseb. Presečnikova Barba npr. takole zavrača svojega moža: »Čemu bi ne šla? S svojim človekom bo vendar še smela, če jo s sabo vzame. Kar šla bo!«¹⁶ Med 19 besedami tega premege govora je kar 6 prislovov oz. 12 pomožnih besed. Besedovanje med Janezom in Meto se v afektu pogosto skrči v en sam, večkrat ponovljen prislov, kot *nič... nič... nič... ne... ne... ne... jade... jade*. Za primer Tavčarjevih posrednih karakterizacij pa naj bodo spremni stavki premege govora z ene same strani Cvetja: *je radovedno vprašala, je pametno spregovoril, ponosno sem odgovoril, je še vedno dvomil, odgovoril sem bahato, me je plašno pogledal, kar odkrito ti povem*.¹⁷ Na uveljavitev samostalnika v Cvetju opozarja več stvari: najprej absolutni padec visokofrekvenčnih glagolov v korist samostalnika zlasti v primeri z leposlovnim povprečjem, potem številčni odnos med glagolom in samostalnikom v celotnem besedišču, ki je 19,5% : 22%, nato dejstvo, da je Tavčar rad uporabljal samostalniško gradnjo povedka (npr. *biti mnenja, biti v stanju, imeti občutek, dati prisego, delati pridigo, napravljati ropot, odstopiti kaj v postopanje*), in končno to, da je v Cvetju precej samostalniško rabljenih pridevnikov, ki so statistično zajeti pod pridevniki (npr. *oba zakonska še živita, oženi se pri Presečnikovih, nimam nič človeškega v sebi*).

Frekvenčna analiza Cvetja torej potrjuje, da spada Tavčar kot pripovednik v 19. stoletje. Izhajal je iz klasičnega oz. ljudskega besedišča, ki mu je dodajal besede, značilne za čas in kraj nastanka zgodbe. Odbrane lekseme je močno izrabljal, predvsem narečno in žargonsko, ter dosegel s tem trdno lokalizacijo in močno barvitost. Hotel je biti kar se da naraven, pri tem pa vendarle vsaj v delni skladnosti z normo so-

¹⁴ M. Zarebina, *Język polski* L, 1970, št. 1, 35–46; LIII, 1973, št. 1, 5–16.

¹⁵ Prim. G. Herdan, *Language as choice and chance*, Groningen 1956, 120.

¹⁶ I. Tavčar, n. m. 58.

¹⁷ I. Tavčar, n. m. 86.

časnega knjižnega jezika. Zato je prvotno besedilo povesti (Rokopis I, II; Tipkopis), ki kaže podobo trenutnega navdiha in nepotvorjeno obliko Tavčarjevega jezika, v marsičem poknjižil. Izločil je zlasti germanizme in pogovorne oz. govorne elemente. Vendar besedila zaradi naglice¹⁸ in nezanesljivega čuta za jezik¹⁹ ni dosledno predelal. Zato kaže slovar Cvetja določeno heterogenost. Omiljuje pa jo dobro pretehtana notranja razporeditev besedja, ki se odkriva zlasti v odnosu med avtorskim besedilom in besedilom sobesednikov. Povest učinkuje prav zaradi odlične izrabe besedišča v dialogih dokaj skladno, neposredno in rahlo romantično. V tem je tudi njena največja jezikovna in stilna vrednost.

РЕЗЮМЕ

В словарный состав повести «Осенние цветы» («Cvetje v jeseni», 1917) Тавчара входят 24000 слов или 3750 лексем. Каждая лексема употреблена в повести в среднем 6,3 раза. Линия частотной шкалы лексем повести «Осенние цветы» спускается сравнительно медленно. Повесть характеризуют: частое употребление наречий, уменьшение числа глаголов в пользу существительных и употребление сравнительно небольшого числа прилагательных.

Частотный анализ повести показывает, что Тавчар как прозаик принадлежит 19-му веку. Источником его речи была классическая, точнее народная лексика, к которой он прибавлял слова, характерные для времени и места возникновения сюжета. Выбранные лексемы использовал Тавчар интенсивно, особенно на почве диалекта и жаргона, и таким образом он создал солидную локальную окраску. Тавчар очень трудился сохранить натуральность, наряду с этим он сохранил и частичное языковое соответствие с нормой современного литературного языка. По этой причине изначальному тексту повести, в котором отразились непосредственное вдохновение и нетронутая форма языка Тавчара, писатель впоследствии частично придавал черты литературного языка. Тавчар из первоначального текста выбросил прежде всего германизмы и элементы разговорного, точнее диалектного языка. Но текста из-за спешки и не совсем прочного чутья языка Тавчар вполне не переработал. По этой причине лексика повести в какой-то степени гетерогенна. Хорошо придуманная внутренняя организация лексики, выражается особенно в соотношении авторской речи и речи литературных героев; она в какой-то степени нейтрализует гетерогенность лексики. Повесть воздействует на читателя непосредственно как довольно гармоническое целое с романтическими нюансами именно через отлично использованную лексику.

¹⁸ M. Boršnik v opombah k Tavčarjevemu Zbranemu delu VI, Ljubljana 1956, 555.

¹⁹ A. Breznik, Življenje besed, Maribor 1967, 211.

EROTIKA V NEKATERIH TAVČARJEVIH PROZNIH DELIH

Erotika je bistveni sestavni del pripovedništva Ivana Tavčarja (1851 do 1923), enega najvidnejših predstavnikov slovenskega romantičnega realizma. Najvišjo stopnjo erotičnosti pa kažejo pisateljeve pripovedi z avtobiografskim ozadjem. Razprava odkriva in razčlenjuje strukturo erotike v teh Tavčarjevih proznih delih.

Eroticism is an essential component of Ivan Tavčar's (1851—1923) narratives. He is one of the most obvious representatives of the Slovene romantic realism. The highest degree of eroticism is shown in Tavčar's narratives which have an autobiographic background. The article reveals and analyzes the structure of eroticism in Tavčar's prose works.

Malo znano, čeprav ne povsem neznan, je dejstvo, da je imel Tavčar leta 1876, torej v začetnem obdobju svojega pisateljstva, javno predavanje z naslovom *Ženstvo v slovenski narodni pesni*.¹ Predavanje, ki je še isto leto izšlo ponatisnjeno v samozaložbeni brošuri,² priča, kako zgodaj je pisatelja miselno zaposlilo vprašanje erotike. Če tukaj opozorimo le na tisto, kar je v resnici povezano s temo razmišljanja, ne moremo mimo izhodiščne trditve mladega pisatelja. Mimo trditve, ki se neznatno modificirana nekajkrat ponavlja v govoru. Tavčar pravi namreč, da je ženska tista, ki »uzroči tragiko, tisto velikansko tragiko, v katero je zavita naša zemlja od pričetka do danes. Ali z ženstvom in to tragično močjo prišla je pa tudi poezija na našo zemljo.« Te izhodiščni misli dodaja pisatelj ugotovitev, da se okrog tragične moči ženske »suče narodna, kakor moderna poezija vseh časov.«³ Tudi če ne bi poznali Tavčarjevih zgodnjih pripovednih del, bi glede na navedene izjave lahko domnevali, da gre za pisatelja, čigar literarno delo postavlja v središče prikazovanja življenja žensko in njeno »tragično moč«. Takó pa govor o »ženstvu v slovenski narodni pesni« samó potrjuje Tavčarjev odnos do čustvenega življenja literarnih junakov, kakršnega je formuliral v zgodnjih, pa tudi še v nekaterih kasnejših povestih in novelah. Neredke izmed njegovih povesti in novel, kot npr. *Dona Klara* 1871, *Povest*

¹ Slovenski narod 27., 28., 29. in 30. aprila 1876.

² Trije javni govori. Govorili prof. Fr. Suklje, Iv. Tavčar in prof. Fr. Wiesthaler. V Ljubljani. Tiskala »Národna tiskarna«. Samozaložba. 1876. Tavčarjev govor v brošuri je objavljen na str. 67 do 100.

³ Prav tam, str. 71, 72.

v *kleti* 1872, *Antonjo Gledjević* 1873, *Madama Amalija* 1875, *Valovi življenja* 1877 in druge, so močno sorodne temeljni ideji govora. Predstavljajo neposredno literarizacijo misli o ženski in njeni »tragični moči« — bodisi da ženska v teh pripovedih povzroča tragiko življenja, bodisi da postane sama žrtev svoje »tragične moči«.

Koliko umetniških prizadevanj je Tavčar osredotočil prav v oblikovanje erotičnih tém in motivov, nam najbolj neposredno kaže njegovo literarno delo. Če pa o erotiki že pustimo govoriti pisatelja samega, moramo navesti vsaj še eno Tavčarjevo izjavo, in to izjavo iz njegove zrele dobe. Ko je Izidor Cankar leta 1920 izdal svoje *Obiske* v posebni knjigi in je vanje vključil tudi Tavčarja, ga je prosil, naj mu odgovori na vprašanje, kaj je hotel s svojim literarnim delom. Tavčar se je sicer izmikal odgovoru, češ da pri pisanju povesti in novel ni imel »kakega posebnega namena«, izjavil pa je, da je bil tudi kot pisatelj povezan s politiko in da je hočeš nočeš v literaturi predstavljal liberalizem svoje dobe. »Tudi opozicija proti konservativnemu naziranju je živela v meni. To naziranje — njega glavni zastopnik je bil tiste dni moj rojak, Barbaričev gospod, pokojni Luka Jeran — je s posebno jezo preganjalo takozvano 'poltnost' v literaturi. Šlo je tako daleč, da je vse, kar se je pisalo o ljubezni, spadalo pod poltnost. Zaljubljene povesti niso bile vseč Jeranu in njegovim somišljenikom, zatorej smo jih s posebno vneto pisali — ali pa pisarili, kakor se že ravno hočete izraziti.«⁴ Tavčar sicer ni bil izrazita avtorefleksivna osebnost, vendar njegova zavest o lastnem delu očitno ni mogla mimo erotike, ki naj bi bila, če sodimo po pravkar navedeni izjavi, celo poglavitno hotenje njegove literarne umetnosti. Upravičeno je torej in hkrati nujno, da skušamo posebej osvetliti tudi to, če že ne vselej osrednjo, pa vsaj dovolj bistveno in za razumevanje celote nepogrešljivo vsebinsko sestavino Tavčarjevega leposlovja.

Erotika je sestavni del večine Tavčarjevih pripovednih del, čeprav seveda nima v vseh teh delih enako pomembne vloge. Nekje usmerja že zunanje dogajanje in določa zgodbo pripovedi, njeno tematiko in motive, drugje je močnejše navzoča v psihološkem razkrivanju in samorazkrivanju oseb, spet drugje se nam kaže celo v drobnih detajlih literarne resničnosti, v opisih okolja itd. Najvišjo stopnjo erotičnosti, njeno prevladujočo navzočnost v vseh plasteh prozne umetnosti — v dogajanju, v osebah in okolju, pa najdemo tam, kjer je pisatelj črpal pobude ali jemal snovi iz svojega intimnega življenja.

⁴ Izidor Cankar. *Obiski*. Nova knjižnica 5. 1920. Založila in izdala Nova založba v Ljubljani (str. 146).

Poznamo nekaj del izrazito erotične vsebine, za katere je literarna zgodovina ugotovila, da jih je avtor napisal pod močnim vplivom lastnih življenjskih izkušenj. V njih je kot gradivo pisanja oblikoval isti splet osebnih čustvenih doživetij, isto realno osebo. Pisatelj sam je razkril Ivanu Prijatelju, da je v sliki *Margareta* postavil »spomenik neki svoji študentovski ljubezni, in sicer ljubezni z isto poljansko deklico, ki jo je opisal v poznih letih kot Meto v ‚Cvetju v jeseni‘.⁵ Nadalje je Prijatelj zapisal, da je ta poljanska deklica služila Tavčarju še za model ženske osebe v noveletu *Holekova Nežika*.⁶ Omenjena dela seveda niso prikladna za reševanje zastavljenega problema samo zato, ker jim je literarna zgodovina odkrila avtobiografsko ozadje. Primernost teh del, ki jih kot glavno dokazno gradivo pritegujemo k razmišljanju, je prav tako v času njihovega nastanka. Prvi dve pripovedi, slika *Margareta* in noveleta *Holekova Nežika*, sodita, čeprav nista nastali hkrati, v začetno dobo Tavčarjevega pisateljevanja, povest *Cvetje v jeseni* pa predstavlja skupaj z *Visoško kroniko* zaključek pisateljevega literarnega snovanja, njegovo zadnjo besedo. Omenjena prozna dela nam tako ne odpirajo le pogleda v erotiko, temveč tudi v spreminjanje erotike pri Tavčarju.

Podobnost med umetnostjo in življenjem omenjamo tu samo v zvezi z navedenimi Tavčarjevimi proznimi deli, torej mimogrede, vendar z vso potrebno previdnostjo, ki jo zahteva sodobno pojmovanje tega razmerja. Odvisnost literature od realnih dogodkov in oseb iz življenja je namreč mogoče gledati le v smislu dialektične povezave pojavov. Eden vodilnih predstavnikov strukturalizma Ju. M. Lotman trdi, ko govori o spoznavni funkciji umetnosti, da umetnost spoznava življenje tedaj, ko življenje spreminja, ko ga preoblikuje. Resničnost umetniškega dela se potemtakem nikoli ne more mehanično pokrivati z resničnostjo zunaj umetnosti. Še več. Stopnjevanje istovetnosti življenja in umetnosti samo pogloblja razumevanje razločkov med njima.⁷ V okviru naše problematike bi torej lahko rekli: Pojav erotičnega čustva v omenjenih Tavčarjevih pripovednih delih se ne opira le na pisateljevo realno čustveno razmerje do nekega določenega dekleta — literarna zgodovina

⁵ Tavčarjevih zbranih spisov I. zvezek. V Ljubljani 1952. Izdala in založila »Tiskovna zadruga« (str. 488). Isto je Prijatelj trdil v VI. zvezku Tavčarjevih zbranih spisov leta 1921, kjer je zapisal, da je pisatelj vzel snov za *Cvetje v jeseni* iz spomina »na neko svojo jetično sorodnico, v katero je bil v dijaških letih malce zaljubljen« (str. 399).

⁶ Tavčarjevih zbranih spisov I. zvezek. V Ljubljani 1952. Izdala in založila »Tiskovna zadruga« (str. 495). Prim. še Ivana Tavčarja Zbrano delo III, 1955 (str. 372).

⁷ Ju. M. Lotman, Predavanja iz strukturalne poetike (Uvod, teorija stiha). Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1970 (str. 46, 48).

je to osebo identificirala, se pozanimala za njeno zdravstveno stanje, dognala rojstno in smrtno letnico⁸ — ta erotika je dosti bolj zapletena in večplastna. Po eni strani je Tavčar pri pisanju združeval personalno in časovno različna erotična doživetja v fiktivne literarne junake in junakinje, na kar je mislila tudi urednica njegovega zbranega dela, ko je zapisala, da je pisatelju poljansko deklico »tok časa ožarjal v vse idealnejši podobi, hkrati pa prepletal tudi s potezami drugih deklet, ki jih je srečal v kasnejšem življenju.«⁹ Po drugi strani pa ima Tavčarjevo erotično čustvo samo kljub splošnim značilnostim toliko individualnih, neredko globoko prikritih sestavin, da mu po zunanji faktografski poti ne pridemo blizu. Bilo bi torej zgrešeno, če bi pripisovali avtobiografskim virom nastanka teh pripovedi previsoko ceno in če bi se pustili zavesti od množice konkretnih nadrobnosti, ki odvrtačo pozornost od bistva stvari. Pred nami so Tavčarjeva literarna dela. Odkriti v njih fenomen erotičnega doživljanja življenja, njegove glavne sestavine, medsebojno odvisnost sestavin in njihovo funkcijo, z eno besedo: odkriti strukturo erotike — to je predmet in naloga našega razmišljanja.

Črtica *Margareta* iz leta 1875 je prva avtobiografsko zasnovana proza, ki neposredno sodi v območje naše teme. V njej gre za skrajno preprosto ljubezensko zgodbo med visokošolcem oziroma mladim izobražencem ter kmečkim dekletom, za zgodbo, ki se konča podobno kot povest *Cvetje v jeseni* z dekletovo smrtjo. Črtico izpolnjuje enosmerna in strnjena fabula, le tu in tam jo prekinja romantična liričnost, ki zgodbo tudi uvaja in zaključuje.

Nekoliko bolj kot moška erotika je v črtici razčlenjena ljubezen kmečkega dekleta, ki izkazuje zanimivo protislovnost čustvovanja. Protislovnost v tem, da kaže dekletu po eni strani precejšnjo iniciativnost v razkrivanju čustev, čeprav ta njena pobudnost nima nič skupnega z nekaterimi Tavčarjevimi romantično usodnostnimi zgodbami, npr. z noveletama *Madama Amalija* 1875 in *Valovi življenja* 1877. Po drugi strani pa energije ljubezenskega čustva v dekletu še niso osvobodene zavor, niso sproščene. Nekaj okoliščin naravnost moti emocionalno življenje junakinje. Najmočnejšo blokado erotičnega razpoloženja v dekletu povzroča pač občutek, da se je njen prijatelj iz otroštva dvignil v gospoda, v meščana, medtem ko je ona obdržala status kmečkega človeka. Občutku o drugačnem socialnem položaju se pridružuje strah pred »neje-

⁸ Tavčarjevih zbranih spisov I. zvezek. V Ljubljani 1952. Izdala in založila »Tiskovna zadruga« (str. 495). Ivan Tavčar, Zbrano delo I, 1966 (str. 479—480), III, 1953 (str. 372), VI, 1956 (str. 357—360).

⁹ Ivan Tavčar, Zbrano delo VI, 1956 (str. 358).

vernostjo« prijatelja in končno je tu še nekaj, kar je sicer zunaj obeh, kar pa zavira sprostitev erotičnosti: ozir na konservativno družbeno moralo, ki narekuje skrivanje čustvenih nagnjenj do človeka drugega spola.

Erotika v črtici je tako prikazana kot neko sicer dinamično protislovno, vendar še nekoliko zavrto, nesvobodno notranje hotenje. Ko se npr. junak zgodbe brani očitkov ljudi, da je »nejeveren«, začne dekletu pojasnjevati svoje pojmovanje cerkvene vernosti, naenkrat pa z razlago preneha, češ saj dekle teh stvari tako ali tako ne bo razumelo. Kakor vidimo, je v območju miselnega označevanja samega sebe in svojega odnosa do sveta in življenja pustil junak črtice dekleta v položaju razdalje. Svoje razmerje do nje je reducirjal na čustvenost, na notranjo intimno povezanost, in še to povezanost je utemeljeval bolj s spomini na skupno otroštvo, bolj z nostalgичnim istovetenjem dekleta in domovine kot pa z nenadnim, nerazložljivim čustvom ljubezni. Med junakom črtice in dekletom nikoli ne pride do tiste stopnje zblizanja, ki ukine vse zunanje in notranje pregraje med dvema človekoma in je značilno za pravo erotiko.

Čeprav je mlajša po nastanku, kaže noveleta *Holekova Nežika* iz leta 1876 precej manj psiholoških razsežnosti kot »obraz« *Margareta*. Depsihologizirano zgodbo z avtobiografskim ozadjem bi do neke mere lahko pojasnila kvečjemu pripovedna struktura novelete. Če je namreč *Margareta* prvoosebna pripoved pisatelja, je »slika iz Loškega pogorja« napisana kot avktorialna pripoved, kar pomeni, da dogodkov v njej ne pripoveduje fiktivni pisatelj, temveč neka druga oseba iz zgodbe, v našem primeru vaški kravar. Njemu ustrezna sta tudi slog in raven moralizirajoče pripovedi.

Če že v *Margareti* pripovedovalec ni identičen z realno osebo pisatelja, je razosebljenje pripovedi v *Holekovi Nežiki* toliko večje. Pripovedovalec stoji tu zunaj osrednje zgodbe kot opazovalec, zato se mu za razloček od pripovedovalca v *Margareti* odpira širše obzorje dogajanja, čeprav še vedno ni in ne more biti vseviden oziroma vseveden pisatelj. Da bi dokazal verodostojnost svoje pripovedi, zlasti proti koncu novelete večkrat omejuje verjetnost pripovedovanja s prislovom menda ali pa preprosto ne želi vedeti kaj več kot poslušalci in bralci, na katere se obrača. Kljub temu je fabula *Holekove Nežike* bolj razčlenjena in večsmerna, čeprav še vedno osredotočena na glavno žensko osebo. Tudi scenska pripoved je podobno kot v *Margareti* zapostavljena in močno podrejena poročanju, sporočilnemu pripovedovanju.

V zapletu in razpletu zgodbe kaže tokrat večjo podjetnost moška oseba. Mestni gospod Erazem, lastnik rudnikov v neposredni bližini vaškega okolja, zmoti čustva kmečkega dekleta, ga navežene nase, za nekaj časa zapusti, končno pa poroči in vzame s seboj v mesto. O psihološki motivaciji opisane zgodbe in obrobne dogajanja v noveleti kajpak ne moremo govoriti.

Kljub navideznim razločkom je med obema deloma veliko skupnega. Srečen konec zgodbe v *Holekovi Nežiki* nas pri primerjanju seveda ne sme motiti, saj v njem ni niti poudarka niti idejne teže. Še več! Ko pripovedovalec komentira konec novelete, izraža zadržke prav glede ugodnega razpleta dogodkov. O zakonu Holekove Nežike z gospodom Erazmom in o njeni preselitvi v mesto pravi: »Jaz pa vam povem, bolje bi naredila, če bi bila ostala med nami. Lejte, vse te lepe reči ‚Holekove‘ so se prodale in prišle v tuje roke. In Nežika, ali ni takšna, da bi jo čez pas obsegel s palcem in žugavcem in da bi ji obraz pokrnil z dlanjo prav lahko? Tak je ta gosposki svet.«¹⁰ Tako stališče do življenjske odločitve Holekove Nežike, do negativnih posledic njene odločitve in tak odnos pripovedovalca do fizične pojavnosti kmečkega dekleta, ki se pogospodi — vse to noveleto približuje črtici *Margareta*, hkrati pa jo povezuje tudi z idejo *Cvetja v jeseni*. Očitna je torej kontinuiteta med Tavčarjevimi zgodnjimi pripovednimi deli z erotično tematiko in njegovo najzrelejšo pa tudi umetniško najpopolnejšo povestjo *Cvetje v jeseni*.

Povest *Cvetje v jeseni*, objavljena leta 1917, je kot črtica *Margareta* in še nekatera druga Tavčarjeva dela okvirna povest ali tako imenovana prvoosebna pripoved pisatelja. To seveda ne pomeni, da se fabula vložne povesti pokriva z empiričnim življenjem pisatelja in da so osebe, ki v povesti nastopajo, verodostojni posnetki realnih ljudi. Vendar odnos med umetnostjo in življenjem ni vprašanje, ki si ga zastavljamo ob *Cvetju v jeseni*. Tisto, kar nas v povesti zanima in kjer v resnici odkrivamo identiteto Tavčarjeve osebnosti, je človeška vsebina te proze. Zlasti priteguje pozornost razmišljanja najpomembnejša sestavina osrednjih človekovih likov v povesti — erotika.

Pisatelj — skrit v osebi Janeza Kosma — pripoveduje zgodbo svoje ljubezni. In čeprav gre za ljubezen, ki po Tavčarjevih besedah ni rodila sadu, ker jo je usoda pretrgala, preden je dosegla svojo naravno izpolnitev, je erotika v povesti predstavljena v vseh poglavitnih fazah spre-

¹⁰ Ivan Tavčar, Zbrano delo III, 1953, str. 21.

minjanja. Hkrati je ljubezen, o kateri pripoveduje pisatelj, drugačna od ljubezni mestnih ljudi. Ne motimo se, če rečemo, da je Tavčar želel opisati v *Cvetju v jeseni* prav zgodovino neke posebne, po njegovem prepričanju seveda edino resnične, edino prave ljubezni.

Kakšna je torej ljubezen, ki je mestne gospe, poslušalke pisateljve pripovedi, niso nikoli spoznale? Kdo sta protagonistista »tiste vsemogočne ljubezni, katera ni dana vsakemu«?¹¹

Tavčar je povest začel z glavnim junakom zgodbe. Tedaj ko se je Kosem, ljubljanski advokat in poljanski rojak, zavedel »brezpomembnosti« svojega bivanja, ko je začel živeti življenje brez »višjega pomena ali namena«, ko ga je mučila »dolgočasnost« in je iskal »sočutno dušo«, v katero bi izlil svojo otožnost. Skratka: pisatelj je predstavil osrednjega junaka povesti v fazi notranje osamljenosti, v fazi duhovne in čustvene krize.¹² Če zdaj preskočimo motivacijo, ki nam razloži Kosmov odhod iz mesta v Poljansko dolino, njegov obisk pri bratrancu, premožnejšem kmetu Boštjanu Presečniku na Jelovem brdu, in če opustimo obrobne, vendar umetniško močno sugestivno popisane dogodke in stranske človeške like v povesti, najdemo Kosma že v svetu njegovega otroštva. Tu je po petih letih spet videl Presečnikovo hčerko Meto, ki pa jo je zdaj doživel drugače kot pred leti. Čeprav je bila zdaj, kakor pripoveduje, »še pol otroka, pol device«, ga je sedemnajstletnica nenkrat prevzela. Porazila ga je njena fizična pojavnost in začutil se je nemočnega, da bi jo opisal. Meta pa ni zaposlila le pogledov glavnega junaka. Predramila ga je tudi in zamajala v njegovi notranjosti. »V meni je vse zakipelo...«,¹³ s temi besedami je Kosem označil srečanje z Meto, ki je postalo usodno zanj in za dekleta. Tu se je namreč rodila ljubezen, o kateri govori pisatelj na začetku povesti, tista prava ljubezen, ki »pretresa telo in dušo, ki veže dušo in telo, ki je kakor nevihta, ki pride, da ne veš od kod, ki te podsuje, ki te stolče, da se od nje nikdar več ne oddahneš...«.¹⁴

Na Jelovem brdu se je Kosem, sin kmečkih staršev, hitro vživel v vaško okolje, hitro se je vključil ne le v življenje, temveč tudi v delo svojih sorodnikov in rojakov. Predvsem pa je bila tu Meta, ki mu je odpirala nove možnosti v iskanju razmerja do sveta. Presenečala ga je zdaj z naivno igrivostjo, zdaj z gorenjsko odrezavostjo, z navdušujočo

¹¹ Ivan Tavčar, Zbrano delo VI, 1956, str. 7.

¹² Ko je prijatelj srečal Janeza Kosma na ulici, mu je dejal: »No vidiš, ali ti naj do sodnega dne trobentam, kako sam si!« (Prav tam, str. 10.)

¹³ Prav tam, str. 28.

¹⁴ Prav tam, str. 8.

veselostjo pa spet z občutljivostjo, krhko samozavestjo in sramežljivim obnašanjem. »Z otrokom sem postal otrok, naravi sem slonel v naročju...«,¹⁵ pripoveduje Kosem o sebi in o Meti, in to priznanje nam hkrati z nekaterimi drugimi izjavami v povesti kaže na vsebinsko spreminjanje njegovega načina življenja. Če je prej živel sicer družabno živahno, a notranje nesvobodno, zaprto življenje, ki ga je dušilo, se je zdaj povsem spremenil. Zdaj ni bil več ujetnik lastne otožnosti, suženj občutka o svoji brezpomembnosti. Nenadno erotično čustvo, ki se ni oziralo na družbene konvencije in socialne razločke, ne na starostno razliko in sorodstveno razmerje, ga je rešilo eksistencialne stiske. Osvoobodilo ga je notranje samote in zaprtega, nekomunikativnega odnosa do sveta.

Podobno je začetek erotike doživljala Meta, čeprav take individualne osamljenosti kot Kosem in take neskladnosti oziroma neenotnosti s svetom ni poznala. Nič manj živa kot pri Kosmu, vendar še ne docela prebujena pa je bila v njej eksistencialna potreba po združitvi s človekom drugega spola. Drugače si ne moremo razložiti dejstva, da se je tako naenkrat in tako scela ujela s Kosmom v doživetju zaljubitve, v eksploziji nenadnih, a neubranljivih čustev. Med obema, ki sta si bila doslej tuja, so padle pregraje, nič več ni bilo med njima razdalje, ki ju je ločevala doslej. Prišla sta v položaj intimne bližine, ki sodi med najvznemirljivejša, najpretresljivejša doživetja. V *Cvetju v jeseni* najdemo več mest, ki pričajo, s kakšno notranjo skladnostjo sta junaka povesti doživljala bližino intimnosti. Že omenjena izjava Janeza Kosma, da je z otrokom postal otrok, kaže na eno izmed njih. Najznačilnejši prizor intimnega zblizanja med obema pa predstavlja pot na Blegaš: Meti so v jesenskem razpoloženju škofjeloških gora iz oči sijali »žarki ljubezni in sreče«,¹⁶ Kosmu pa se je zdelo, da sta v kratkem času, odkar sta bila skupaj, »zrastli njuni duši ena k drugi«.¹⁷

Čustva zaljubitve, o katerem smo govorili doslej, seveda ne gre zamenjati s čustvom ljubezni. In v *Cvetju v jeseni* je dovolj opazen razloček med enim in drugim, dovolj viden je tudi prehod iz ene faze v drugo fazo erotike. Nekaj mest v povesti kaže, da v odnosu med Kosmom in Meto ne gre več za začetek ljubezni, temveč se je njuno začetno zblizanje že razvilo v stanje, ki ga lahko označimo kot trajanje ljubezni. Na primer: Potem ko se je Kosem po nekajtedenskem bivanju

¹⁵ Prav tam, str. 34.

¹⁶ Prav tam, str. 65.

¹⁷ Prav tam, str. 65.

v Poljanski dolini vrnil v mesto, ni mogel pozabiti življenja pri Presečnikovih. V svoji predstavnici domišljiji se je nenehno vračal na Jelovo brdo. Nепrestano je »mislil na svojega dekliča na Jelovem brdu«, pripoveduje v devetem poglavju, »in to še celo pri delu, ko sem koval najdaljšočasnejše tožbe. Njena podoba me je obdajala ponoči in podnevi. V sanjah sva hodila na Goro, na Blegoš ter še enkrat preživela šesttedensko skupno bivanje pri Presečnikovih. Časih so me ti spomini tako preobdali, da sem vrgel delo v kot, zapustil suhoparno pisarno ter taval okrog Rožnika in po njegovih plešastih gozdovih...«¹⁸

Da pa se je Kosem dokopal do trajnega čustvovanja, do čustvenega korespondiranja z dekletom, do stanja, ko je bila Meta v njem navzoča tudi s svojo nenavzočnostjo, se je moralo zgoditi še marsikaj. Razvoj njune erotike je namreč nenehno težil k novim oblikam, pri tem pa je zadeval ob ovire, ki so motile svobodnost ljubezenskih čustev. Te motnje so bile deloma specifične, deloma splošne in obema skupne. Meta se je npr. ozirala na starše, zlasti na očeta, medtem ko pri Kosmu takih pomislekov ne zasledimo. Pač pa je pri njem interveniral razum, ki ga je v nekem trenutku skušal odtegniti čustveni navezanosti na Meto. Obema skupni so pomisleki etične narave, nekajkrat samo kot oziri do družbenih konvencij, torej kot nekaj zunanje formalnega, nekajkrat pa se je v obeh oglasila prava etična tenkovernost, najglasneje pač v Kosmu, ki ga je prevzel občutek krivde, da je »zagrešil neodpustljiv greh«, ker je »motil ravnotežje mlade duše«.¹⁹ Vendar je vse te in take pomisleke premagala tista sila, ki se je neopazno, a vztrajno razvijala s samim čustvom in se je krepila tem bolj, čim močnejši so postajali upori proti njej — sila čutne privlačnosti. Element čutne oziroma spolne težnosti je postal s trajanjem ljubezni in z njenim stopnjevanjem vedno močnejši, v moški erotiki vedno silovitejši, da ne rečemo agresivnejši. Celo etično tenkoslušna Meta, ki je še ob slovesu s Kosmom povezovala ljubezen z grehom, se je pod pritiskom čutnega elementa osvobodila te povezave. Njena človeška narava je zahtevala fizično potrditev ljubezenske združitve. »Poljuboval sem jo na obraz, kjer sem jo mogel,« pripoveduje glavni junak povesti, »na usta in povsod. Ni se branila. Ko sem se odtrgal od nje, pa je obstala na mestu kakor Lotova žena.«²⁰ S kakšno čustvenostjo je Meta doživljala tako premaganje fizične

¹⁸ Prav tam, str. 76.

¹⁹ Prav tam, str. 64.

²⁰ Prav tam, str. 75.

samote, poroča pisatelj v naslednjem poglavju, kjer pravi, da je dekle »domu hodila, da ni vedela kako«. ²¹

Erotiko v *Cvetju v jeseni* pa strukturira še en element. Omenili smo že eksistencialno težnjo v človeku, da preseže notranjo samoto, se združi s človekom in najde enotnost z zunanjim svetom. Omenili smo tudi čutno težnost ali spolno privlačnost, eno bistvenih sestavin erotike. To, kar še konstituira ljubezen, zlasti ljubezen med moškim in žensko, pa je tisto, kar spremlja silovito, nerazložljivo čustvo. Kako naj si sicer razložimo dejstvo, da si moški in ženska obljubita ljubezen za vse življenje, ko pa vemo, da je tudi čustvo podvrženo dialektiki razvoja, da se čustvo rodi, razvija, da doseže svoje vrhove in zapade v krize, dokler končno ne umre? Erotika po vsem tem ne more biti trajna, če vanjo ne vključimo nekaj, kar daje sicer vitalnemu, vendar spreminjanju izpostavljenemu čustvu večjo trdnost in ravnovesje. To pa je lahko samo dejanje zavestne odločitve, dejanje volje. »Za vse življenje bova mož in žena,« pravi Kosem Meti, ko ji sporoči, da se je vrnil na Jelovo brdo in da se vzameta v zakon.

Vzklik »Mož in žena vse življenje!« so bile tudi zadnje Metine besede pred smrtjo. In z Metino smrtjo se povest zaključí. Zaključí se zgodba o Meti in Janezu Kosmu ter o njuni »vsemogočni ljubezni, katera ni dana vsakemu«. ²² Vse, kar zdaj še sledi zgodbi, kaže močno drugačno strukturo literarnega besedila. Razen v opisu svatbe Kalarjeve Ane in Skalarjevega Matička se Tavčar odslej naprej omeji na način poročanja, in to tako dosledno, da postane mestoma kar neliterarno referativen. V njegovo poročanje o nadaljnji zgodovini Presečnikovih začno posegati tudi mestne gospe, kar prej — razen v uvodu — niso delale. Med njimi in pripovedovalcem pride celo do dialoga in preteklost dogajanja se vse bolj umika sedanjosti. Težišče zaključnega dela *Cvetja v jeseni* pa je v komentarju k ljubezenski zgodbi, v sestavini, ki sodi v okvir povesti, ne več v povest samo.

S *Cvetjem v jeseni* se pri Tavčarju zaključuje reševanje zanimivega, za pisatelja izjemno pomembnega vprašanja, vprašanja o možnostih oziroma nemožnostih erotičnega sožitja med izobraženim, mestnim človekom in kmečkim dekletom. Vprašanje si je Tavčar zastavljal vse življenje, najbolj neposredno, naravnost avtobiografsko prizadevno v obravnavanih novelah in povestih. Fabulativno gledano se nam zastavljanje in reševanje vprašanja kaže v treh obrazcih. Najprej Tavčar ne najde

²¹ Prav tam, str. 80.

²² Prav tam, str. 7.

nobene možnosti v erotičnem sožitju dveh ljudi z različnim socialnim statusom — kmečko dekle v črtici *Margareta* umre. V drugem primeru pisatelj že tvega ljubezensko in celo zakonsko zvezo mestnega človeka s kmečkim dekletom, in to tako, da dekle zapusti svoje socialno okolje in odide v mesto. Vendar Tavčarju taka rešitev ni po volji. Prav nasprotno poskusi pisatelj v tretji povesti, kjer si zastavlja isto vprašanje, v *Cvetju v jeseni*. Tu namerava izobraženec iz mesta spremeniti socialno okolje, se preseliti na deželo in poročiti s kmečkim dekletom. Pisatelja očitno tudi ta rešitev ne zadovoljuje preveč. Kot v *Margareti* tudi tu kmečko dekle pred uresničitvijo načrta umre.

V komentarju k povesti pravi pisatelj, da se zakon Janeza Kosma z Meto sicer ni posrečil, vendar upa, da mu bo prihodnost prinesla »mного posnemovalcev«. ²³ Tavčar se je torej deklarativno, kar agitacijsko neposredno zavzel za tesnejšo povezavo mestnega sloja našega naroda s kmečkim podeželjem, ki je meščanstvu vzor v trdnosti in v naravnosti življenja. Enega najuspešnejših načinov za strnitev vseh družbenih plasti naroda, za mobilizacijo vseh njegovih obrambnih moči v trenutkih usodne ogroženosti, v času prve svetovne vojne, je zato videl prav v socialno mešanih zakonih in v močnih družinah. Toda *Cvetje v jeseni* nam kot literatura — ne kot narodno spodbudna agitacija — sporoča še neko drugo, globljo resnico.

Ko Tavčar razmišlja o zakonu, odkriva več vidikov te oblike človeškega sožitja — od notranje strukturnega, ekonomskega do narodno obrambnega vidika. Zakon je, pravi pisatelj, »predvsem tudi gospodarska pogodba, ki daje strankama enake pravice in enake dolžnosti«, ²⁴ in dodaja, naj bo našemu človeku zakon »oklep, ki ga še bolj zveže z domovino, in otroke naj rodi, ki bodo pomnožili slovensko vojsko in armado slovenskih delavcev!« ²⁵ Nikjer in z nobeno besedo pa Tavčar ne omenja funkcije čustvenega življenja v tej obliki sožitja dveh ljudi. Nasprotno. Na nekem mestu ob koncu povesti izraža v implicitni obliki naslednje spoznanje o erotiki. »Da sem jo vzela,« modruje Kosem o Meti, »potrli bi jo bil zakon, potrli bi jo bilo delo. Vse to bi bilo streslo cvet z njenega telesa...« ²⁶ Nedvomno je Meta umrla v trenutku, ko bi s Kosmom začela živeti novo, drugačno življenje. To pa bi Meto po pisateljevem prepričanju potrli in bi »streslo cvet z njenega telesa«. Uničilo bi torej tisto, kar je navdihovalo njuno erotiko, uničilo bi erotiko

²³ Prav tam, str. 95.

²⁴ Prav tam, str. 95.

²⁵ Prav tam, str. 96.

²⁶ Prav tam, str. 91.

sámo. Tako nam Metina smrt odpira več možnosti razumevanja literarne besedila. Če jo sprejmemo kot definitivno dejstvo, jo je mogoče razložiti kot dogodek, ki je Kosmu prihranil doživeti negacijo erotike v zakonu. Če pa podvomimo v nujnost Metine smrti, je v njej mogoče videti pisateljevo ustvarjalno nemoč, da bi erotiko pripeljal do skrajne meje spremenljivosti, do vrhunca enotnosti protislovij, ki ga je sicer slutil.

Posebnost obravnavanih proznih del torej ni v tem ali samo v tem, da se je erotika v njih polagoma sprostila, osvobodila notranjih blokad in zunanjih ovir ter razkrila v različnih pojavnih oblikah. Tavčar je bil v primerjavi s svojimi vrstniki, zlasti v primerjavi s tradicionalno usmerjenimi pisatelji, svobodnejši pri oblikovanju ljubezenske tematike, kar pa ni edina omembe vredna lastnost njegove literature. Osrednja vrednost v Tavčarjevem prikazovanju erotike je drugje — v celovitem obravnavanju dinamičnega odnosa med moškim in žensko. Struktura erotike v pisateljevem delu ni zreducirana na čustvo, ki sicer je in ostane glavni pobudnik in usmerjevalec ljubezenskega življenja. Ob čustvu je Tavčar razkril še druge, pogosto zelo vplivne elemente, ki spodbujajo in sopovzročajo erotičnost, se z njo povezujejo, jo krepijo in podaljšujejo. Na začetku, pa tudi pozneje, je v tem pogledu odločilna zlasti eksistencialna težnja človeka, da premaga notranjo samoto in se združi z zunanjim svetom v skladno celovitost. Potem imamo čutnost, ki je zdaj vzrok, zdaj nasledek čustvenega razmerja do človeka drugega spola, vedno pa njegovo dopolni in ravnotežje. In naposled, čeprav ne nazadnje, nam Tavčar nakazuje kot protiutež dialektični spremenljivosti čustva težnjo, ki pomaga ohranjati čustvo in z njim vred vso strukturo erotičnega odnosa — zavestno odločitev o skupnem življenju s človekom drugega spola, etično hotenje, ki daje erotiki višjo duhovno vrednost in razsežnost.

РЕЗЮМЕ

Центральная ценность в изображении эротики у Тавчара заключается в целостной трактовке динамики отношений между мужчиной и женщиной. Структура эротики в произведении писателя не редуцируется на чувство, хотя оно сохраняется как главное побуждение и регулятор любовных отношений. Наряду с чувством Тавчар раскрыл и другие, часто очень значительные элементы, которые побуждают и наряду с другими причинами порождают эротiku, с которой они связываются, которую они усиливают и продлевают. С самого начала, а и впоследствии, в этом отношении имеет решающее значение прежде всего экзистенциальное стремление человека победить внутреннее одиночество и при-

соединиться к внешнему миру в единое целое. Потом встречается чувственность, которая является то причиной, то последствием любовного отношения человека к другому полу, но оно всегда является его дополнением и равновесием. И наконец, хотя не как менее важное, Tavčar показывает как противовес диалектической непостоянности любовного чувства стремление, помощью которого сохраняются любовное чувство и наряду с ним вся структура эротического отношения — сознательное решение о совместной жизни с существом другого пола, этическая воля, которая дает эротике высшую, духовную ценность и величие.

BELINSKI PRI SLOVENCIH*

Slovenci so se seznanili z delovanjem in nazori Belinskega že v preteklem stoletju. Članek podaja pregled tega seznanjanja in vpliv pogledov Belinskega na nekatere slovenske kritike in literarne zgodovinarje vse do sredine 20. stoletja.

The Slovenes became acquainted with the activity and views of Belinski already in the previous century. The article presents a survey of this information and the influence of Belinski's views upon some Slovene critics and literary historians until the middle of the twentieth century.

Zanimanje za rusko književnost se je začelo na Slovenskem močneje kazati v drugi polovici preteklega stoletja, posebno v zadnjih desetletjih. Vzrok je treba iskati v takratni družbeni in nacionalni situaciji pri Slovanih v avstroogrski monarhiji, pa tudi v posebnem pomenu ruske književnosti. Le-ta je namreč v svoji domovini imela velikansko vlogo, ki je segala prek običajnega področja besedne umetnosti in dobivala razsežnosti pomembnega faktorja v razvoju kulturne in družbene zavesti. To dejstvo pa ni bilo nepomembno za sprejemanje te književnosti pri mnogih slovanskih narodih, zlasti pri tistih, ki so mogli potrjevati svojo narodnostno eksistenco predvsem na področju kulturne tvornosti. K vsemu temu se je pridružil tudi velik ugled, ki ga je v drugi polovici 19. stoletja užival ruski roman kot samobiten umetniški fenomen. Slovensko izobraženstvo, zlasti v tujini študirajoča mladina, se je seznanjalo z deli ruskih avtorjev spočetka prek nemščine, nato v originalu. Posebno vlogo so pri tem imeli Slovenci, ki so obiskali Rusijo. Tako je na primer že l. 1877 v reviji Zora poročal o ruskih pisateljih B. Tvorcov (F. Štifter), ki je živel v Rusiji kot srednješolski profesor. Informiral je bralce o ruski prozi, zlasti o Turgenjevu, na kratko pa je omenil tudi Belinskega, ki ga je označil kot vodilnega ruskega kritika.

Spričo pomena, ki ga je v ruski književnosti imela kritika, je razumljivo, da se je zanimanje usmerilo tudi nanjo. To je bilo očitno zlasti v dobi splošne zavzetosti za realizem v literaturi. Slovenski pisatelji, ki so gradili svojo lastno estetiko realizma, so iskali pobude tudi v drugih literaturah, v katerih je ta struja že prevladala. Razumljivo je, da je bil

* Referat za simpozij o delovanju Belinskega, ki ga prireja Slavistično društvo Srbije v Beogradu.

zgled ruskih pisateljev zelo privlačen, zlasti spričo afinitete med obema književnostma.

To velja zlasti za prvega in najpomembnejšega posrednika idej Belinskega na Slovenskem F. Celestina.

Fran Celestin (1843—1895) je preživel v Rusiji nekaj let kot srednješolski profesor in se je tam dodobra seznanil z rusko književnostjo. Posebno so ga pritegnili ideološki in idejni temelji ruskega realizma. Pri tem seveda ni mogel mimo nazorov Belinskega.

Kot navaja v svoji knjigi »Fran Celestin« Marja Boršnikova, je Celestin omenjal Belinskega že v pismih prijateljem v domovino v letih 1869—1874.¹ Podrobneje je razčlenil njegov pomen v člankih v Slovenskem narodu l. 1872, medtem ko je v knjigi *Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft* (1875) sprejel tezo Belinskega o nujnosti družbene angažiranosti literature.

V letih 1884—1886 je Celestin objavljaval v Lj. Zvonu prispevke o ruski književnosti, med njimi obsežnejšo študijo o Belinskem, ki ga imenuje prepodročitelja ruske kritike. Pogosto ga omenja v poročilih o ruski književnosti v reviji *Slovanski svet* v letih 1891—1895. Skratka, Celestin, ki je skoraj trideset let seznanjal Slovence z rusko književnostjo, je posvetil Belinskemu mnogo pozornosti.

Še bolj pomemben je vpliv ruskega kritika na njegove lastne sodbe. Marja Boršnik ga imenuje prvega med slovenskimi kritiki, ki je teoretično razpravljaval o realizmu in se pri tem očitno opredelil za nazore Belinskega.² Za upoštevanje njegovih estetskih, ideoloških in socioloških kriterijev se ni odločil le v razpravah o ruski književnosti, te kriterije je vnesel tudi v ocenjevanje slovenskih literarnih del, zlasti v člankih, zbranih pod naslovom »Naše obzorje« (Lj. Z. 1882). Tu aplicira nazore ruskih kritikov srede preteklega stoletja na slovensko književnost in se zavzema za realizem in za angažirano književnost. Kriterij za Celestinovo ocenjevanje umetnosti »...izhaja iz ruske sociološke kritike Belinskega, deloma pa tudi iz Hercena in Černiševskega.«³

Celestina so seveda pritegnili nazori Belinskega in zadnje faze njegovega delovanja, kar je spričo kulturne situacije na Slovenskem tudi razumljivo. Taki pogledi in izhodišča so bili pri nas le nekaj novega, medtem ko so bili z romantično estetiko in s Heglom naši ustvarjalci seznanjeni že prej. Nekateri pogledi Belinskega so očitno ustrezali te-

¹ Marja Boršnik »Fran Celestin«, Ljubljana 1951, str. 46, 109, 127.

² Ibid. str. 153.

³ Ibid. str. 230.

danji razvojni fazi slovenske književnosti, a tudi svetovnemu in estetskemu nazoru njihovega oznanjevalca pri nas — Celestinu. Zanimivo pa je, da se je med propagandiste nazorov ruskega kritika in del ruskih realistov pri nas uvrstil nekdo, ki je izhajal iz čisto drugačnega svetovnega nazora. To je bil poznejši slovenski teolog in zgodovinar France Grivec (1878—1963). Objavil je vrsto člankov o ruski književnosti v maturantskem almanahu »Na razstanku« (Gorica, 1898).

To so kratki, informativni, naivno navdušeno pisani članki o najvidnejših ruskih književnikih preteklega stoletja. Ruske realiste ceni mladi avtor bolj ko zahodne, in sicer zaradi njihove zavzetosti za etične probleme. To je sicer za mladeniča, vzgojenega v krščanskem svetovnem nazoru, popolnoma razumljivo, bolj zanimivo pa je, da pojmuje Grivec realizem kot socialno angažirano književnost, ko piše, da mora vsaka velika književnost ostati »v zvezi z narodovim življenjem, z njegovimi potrebami in ideali«,⁴ pri čemer posebej poudarja družbeni in politični vpliv ruske književnosti. V članku o Belinskem oriše njegovo razvojno pot in ugotavlja, da je ruski kritik vplival zlasti v zadnji dobi svojega delovanja, ko je prešel k »tendenciozni kritiki«. Ta beseda za Grivca očitno nima negativnega prizvoka, saj poudarja tudi veljavo estetskih kriterijev v sodbah Belinskega, ki ga imenuje utemeljitelja najvplivnejše smeri v ruski kritiki.

V svojih orisih drugih ruskih prozaikov (Gogolja, Turgenjeva in Dostojevskega in v slavospjevu »največjemu pisatelju na svetu« Tolstoju) se je Grivec ponekod očitno naslanjal na sodbe Belinskega in njegovih dedičev na področju družbeno angažirane kritike, a tudi na teze tedanjih literarnih zgodovinarjev sorodne smeri. Določeno ozkost in nejasnost kaže le v sodbah o »nihilističnih« romanih Turgenjeva in v navivno moralističnem, dasi nadvse navdušenem poročanju o romanu »Zločin in kazen«.

Tako pisanje dvajsetletnega maturanca, ki se je gotovo že tedaj odločil za poklic katoliškega duhovnika, priča o velikem ugledu ruske književnosti in njenih idejnih tokov na Slovenskem. Prav ti idejni temelji ruskega realizma vzbujajo pri njem navdušenje, četudi izvirajo iz drugačnih svetovnonazorskih postavk. Nedvomno je tu imelo določeno vlogo domoljubno slovansko navdušenje pa tudi času in nazoru ustrezna moralna zavzetost. Saj očitno prav zato proglašča ruski realizem za »vir poezije in najčistejšega, pravega, jasnega realizma« ter poziva Slovence, naj se rajši učijo pri Rusih ko pri Francozih, kajti prvi so globlji, med-

⁴ »Na razstanku«, Gorica 1898, str. 285.

tem ko ga pri francoskih pisateljih motijo očitni »elementi dekadence«, ki jo »trezna jugoslovanska mladina odklanja, ker je za nas prezgodnja, kljub tehnični dovršenosti, ki pa še ni vse«. ⁵

Tako sta torej že v preteklem stoletju dva pripadnika različnih generacij in različnih svetovnih nazorov ocenila delo in poglede Belinskega in izpričala njegov vpliv na lastne sodbe o književnosti in o perspektivah literarnega razvoja na Slovenskem.

S tem so bili storjeni prvi, a zelo pomembni koraki k afirmaciji estetskih pogledov Belinskega in njegovih dedičev na področju družbeno angažirane sociološke kritike. Vendar sta prav vpliv in razširjenost teh konceptov v sami Rusiji povzročila, da so se pogledi njenega utemeljitelja odslej pogosto prenašali tudi posredno, prek novih rodov nekdanji realistični smeri sorodnih teoretikov.

To velja tudi za pomembnega slovenskega literarnega zgodovinarja in dobrega poznavalca ruske književnosti Ivana Prijatelja.

Ivan Prijatelj se je posvetil študiju slovanskih književnosti, zlasti slovenske. Že kot dunajski študent je objavljaj v periodičnem tisku članke o ruskih književnikih in prevode njihovih krajših tekstov. Te članke ima avtor uvoda k izdaji Prijateljevih »Izbranih esejev« iz l. 1952 A. Slodnjak za »prve vzorne primere slovenske literarno zgodovinske esejistike o neki tuji veliki literaturi«. ⁶

Po končanem študiju je Prijatelj odšel kot štipendist v Rusijo, kjer je bil Pypinov učenec, kar je vplivalo na njegovo orientacijo v ruskem kulturnem življenju, pa tudi na njegov znanstveni nazor. Pypina ima namreč ruska literarna zgodovina za zastopnika kulturno zgodovinske šole, hkrati pa poudarja njegovo zanimanje za slovanske literature (obsežna »Zgodovina slovanskih književnosti«) in tesno navezanost na sorodnika Černiševskega, ideologa ruskih revolucionarnih demokratov preteklega stoletja in znanega kritika. Tako je bil Pypin in nekateri njegovi sodelavci neke vrste posrednik in nadaljevalec estetskih nazorov Belinskega na poznejši stopnji razvoja ruske literarne vede. Temelji njegovega znanstvenega nazora in njegovo zanimanje za slovanske literature so bili Prijatelju gotovo blizu, saj je izpričano, da je stopil z njim v stik takoj po prihodu v Rusijo.

Med bivanjem v Rusiji je pošiljal v domovino poročila o ruski, zlasti sodobni književnosti. Njegovo zanimanje je veljalo tako novejšim literarnim pojavom kot tudi umetnosti ruskega realizma. Pri tem seveda

⁵ Ibid. str. 371.

⁶ Ivan Prijatelj, Izbrani članki in eseji, Ljubljana, 1952, str. XX.

ni mogel mimo tiste smeri v ruski kritiki, ki je sformulirala in razvila osnovne postavke realistične estetike.

V letih pred prvo svetovno vojno je Prijatelj izoblikoval svoj koncept literarne vede, ki je temeljil predvsem na težah kulturnozgodovinske šole in na pozitivizmu. Vendar ni zašel v skrajnost te smeri, ker je poizkušal dati sintezo, upošteva tako kulturnozgodovinske in sociološke kot estetske kriterije. Rezultat teh prizadevanj je bila njegova obsežna »Slovenska kulturnopolitična in literarna zgodovina«.

Vojna leta seveda niso bila primeren čas za obravnavanje ruske literature. Pač pa se je Prijatelj l. 1919 vrnil v domovino ter skupaj s F. Kidričem prevzel stolicu za literarno zgodovino na novo ustanovljeni ljubljanski univerzi, hkrati pa je začel predavati tudi o drugih slovanskih literaturah. Tedaj je nastalo njegovo znamenito delo »Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma« (1921).

V tem obsežnem delu najprej označuje realizem kot literarno strujo, nato daje pregled ruske literature pred Gogoljem, ki se mu razraste v dolgo razpravo, skladno s pomenom, ki ga je tem pojavom pripisovala ruska družbeno angažirana kritika. Sledi pregled ruske kritike pred Belinskim, nato pa osrednja razprava, posvečena Belinskemu. Na to navezuje pregled nazorov in delovanja slavjanofilov in zapadnikov in zaključí knjigo z razpravo o Hercenu.

Že pogled na posamezna poglavja nam mnogo pove o samem konceptu knjige, ki je mišljena kot analiza literarnih in duhovnih tokov v Rusiji preteklega stoletja, s poudarkom na delovanju in nazorih Belinskega.

Prijatelj imenuje Belinskega »sejavec miselnih in kritičnih semen, ki je iz njih vzknila bogata žetev ruskega realizma«.⁷ Podaja prerez njegovih filozofskih in estetskih nazorov od faze zagovarjanja načel romantične estetike prek navdušenja za Hegla do »Feuerbachovega zmernega objektivizma«⁸ in analizira nekatere pomembnejše razprave ruskega kritika. Posebno avtorjevo pozornost je pritegnil estetski nazor Belinskega. Tako ko prej Celestin, poudarja Prijatelj pomen zadnje faze kritikovega delovanja. Pri tem postavlja tezo, da so estetski pogledi Belinskega temeljili zlasti na njegovi zavzetosti za socialna in etična vprašanja. Ugotavlja sicer, da je ponekod dajal preveliko težo pisateljevi družbeni angažiranosti in družbenemu ter ideološkemu pomenu

⁷ Ivan Prijatelj, *Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma*. Ljubljana, 1921. str. 158.

⁸ *Ibid.* str. 228.

besedne umetnine, pri tem pa trdi, da je Belinski »dvignil duševni socialni nivo, kar je prvi pogoj za razumevanje umetnosti«. ⁹ Hkrati Prijatelj zavrača očitke, ki so jih nekateri kritiki v dobi moderne naslavljali Belinskemu, češ da je zanemarjal estetsko oceno literarnih del ter pripisoval preveliko težo tendenci in utilitarnosti. Pri tem slovenski znanstvenik polemizira z nekaterimi tedanjimi ruskimi kritiki (A. Volynskim) in trdi, da Belinski tendence ni nikoli pojmoval ozkosrčno. Ugotavlja, da se je sicer boril zoper načelo »umetnost zaradi umetnosti« in vselej poudarjal družbeno vlogo književnosti, da pa je »že dolgo pred Zolajem vedel, da je treba znati pojave resničnosti sprovesti skozi umetnikovo fantazijo«. ¹⁰

Primerjava estetskih nazorov Belinskega z estetskimi nazori francoskih naturalistov, pri čemer je slovenski znanstvenik očitno bolj naklonjen prvim ko drugim, je prav značilna za razpoloženje in poglede na književnost, ki so bili razširjeni med tedanjimi slovenskimi izobraženci. To pa je spričo tedanje situacije in tradicije tudi popolnoma razumljivo.

Prijatelj je nedvomno dobro poznal literarne koncepte ruske moderne, kot jo imenuje, vendar mu očitno niso bili v vseh pogledih blizu. In ko ugotavlja, da je pri delu ruskih kritikov in literarnih ustvarjalcev vpliv Belinskega ob prelomu stoletja zbledel, pribije, da nekatere njegove ocene ruskih pisateljev še danes »malodane v svoji nedotaknjeni celoti živijo v zgodovini ruske literature«. Nadaljuje z razmišljanji o pomenu ruske kritike srede 19. stoletja za tiste, ki »ljubijo svobodo, napredek in umetnost človeštva, katerim je baš ruski realizem tako mogočno segel pod rame«. ¹¹

Skratka, Prijateljovi pogledi na rusko književnost v marsičem temeljijo na estetiki ruske družbeno angažirane kritike, ki jo je utemeljil Belinski, nadaljevali pa njegovi dediči. Mnoge izmed teh nazorov je najti tudi v Prijateljevih sodbah o slovenski književnosti, bodisi v njegovih publikacijah ali v predavanjih na ljubljanski slavistiki. Njegovo zanimanje za družbeno odmevnost besedne umetnosti je bilo zelo očitno, kar pa seveda ne pomeni, da je bil le prenašalec idej ruske sociološke kritike. Bolj verjetno je, da je tak nazor ustrezal Prijateljovi lastni usmerjenosti in slovenski družbeni in kulturni situaciji. Zanimivo pa je, da se je v svojih razpravah (poleg navajanja drugih Rusov) skliceval

⁹ Ibid. str. 235.

¹⁰ Ibid. str. 241.

¹¹ Ibid. str. 243.

na starejšega literarnega zgodovinarja marksista P. Kogana, kar priča o širini pogledov slovenskega znanstvenika.

Prijateljevo delo je bilo pri nas razmeroma dolgo osnova za študij ruskega realizma preteklega stoletja in posrednik estetskih nazorov literarnim kritikom. Kajti iz pisanja slovenskih kritikov med obema vojnama je očitno, da so spoznavali in proučevali rusko sociološko in pozneje marksistično kritiko.

Prevodov posameznih razprav Belinskega pri nas med obema vojnama ni bilo, toda prevodi takih tekstov so bili tedaj sploh zelo redki. Tudi omenjajo ga le redko (npr. V. Martelanc v razpravi o Cankarju v Sod. 1957), kar pa bržkone ne pomeni, da ga niso poznali.

Belinski je v pismu Botkinu nekoč sam sebe imenoval »dejstvo ruskega življenja«. Temu lahko dodamo, da je postal dejstvo tiste smeri v kritiki, ki je v svojih ocenah izhajala iz razčlenjevanja družbenih razmer, v katerih je delo nastalo in iz ocenjevanja njegovega družbenega sporočila. Ta smer je prehodila različne razvojne faze ter doživljala spremembe, med katerimi imamo tudi take, ki besedni umetnosti niso bile v korist, saj vemo, da so se na Belinskega sklicevali tudi tisti kritiki, ki so pripeljali nekatere njegove teze v skrajnost. Vendar so mnogi njegovi nazori ustrezali tudi marksističnim pogledom na umetnost. In prav vpliv marksistične kritike je bil na Slovenskem, zlasti v tridesetih letih, že očitno. Zaradi okoliščin je bil izbor tekstov, na katerih je temeljila, pogosto naključen. V teoretičnih razpravah kakor v ocenah domačih in tujih del srečujemo imena kritikov marksistov različnih odtenkov in pomenov, tako zahodnih (Mehring, Lukacs) kot ruskih (Plehanov, Lebedev-Poljanski, Polonski, Friče itd). Tako lahko govorimo v tej dobi bržkone bolj o posrednem vplivu idej Belinskega, ki je v novo kritiko prodiral iz različnih virov, pa tudi iz predavanj in del I. Prijatelja. Mnogi takratni slovenski kritiki so bili tudi njegovi učenci.

Ponovno je zanimanje za Belinskega poraslo po drugi vojni v zvezi z zanimanjem za rusko književnost sploh in še posebej za prej težje dostopno sovjetsko književnost. Deloma je šlo za neposredna vprašanja socialističnega realizma, katerega vpliv na Slovenskem sicer ni bil dolgotrajen, deloma pa za pozornost, usmerjeno k predhodnikom marksistične kritike. Zlasti mnogo so o Belinskem pisali ob stoletnici njegovi smrti l. 1948. Takrat je izšlo precej priložnostnih in informativnih člankov v periodičnem tisku (npr. B. Borko v reviji »Nova obzorja«, D. Železnov v »Mladini« itd.). Istega leta je v reviji »Novi svet« J. Vidmar objavil o njem obsežno razpravo, kjer je analiziral vse tri razvojne faze estet-

skih nazorov Belinskega ter se ustavil zlasti ob zadnji, ko se je pri ruskem kritiku »moralnemu in estetskemu kriteriju pridružil še socialni«, zaradi česar je Belinski, po Vidmarjevem mnenju, postal »prvi kritik velikega formata, v katerem se je ta trojnost do konca razvila«. ¹² In prav v tem je, po Vidmarjevem mnenju, njegov pomen za rusko književnost, v kateri bi bila vsaka drugačna kritika »nezanimiva in nepomembna«, medtem ko kritikove sodbe o ustvarjalcih njegovega časa veljajo še danes. ¹³ Belinski je utemeljil kritično šolo »socialne zahtevnosti«, ki je v zahodni Evropi ostala ob strani. Na koncu Vidmar postavlja Belinskega za zgled slovenski kritiki, ki je »poznala le moralno-estetske kriterije, tja do nastopa generacije sedanjih naših komunističnih političnih delavcev, ki so pri nas pričeli uvajati nove kriterije v ocenjevanju umetnosti«. ¹⁴

Tako je bila tudi Vidmarjeva ocena Belinskega zelo pozitivna. Očitno mu je bil posebno blizu s tistim, kar imenuje »moralna in estetska strast«. Prav tako je verjetno, da so se mu pogledi ruskega kritika zdeli pomembni spričo nekaterih sociološko poenostavljenih estetskih nazorov, ki so tedaj deloma prodrli v slovenski tisk. Estetika Belinskega je lahko postala korektura preveč dogmatičnih pogledov nekaterih njegovih naslednikov.

V začetku 50. let, ko je postalo že docela jasno, da se dogmatični pogledi na literaturo pri nas ne morejo uveljaviti, so slovenske založbe začele izdajati posamezna dela ali zbirke člankov in esejev o književnosti nekaterih marksističnih avtorjev marksistov in njihovih predhodnikov. Ta dela so bila potrebna za utrjevanje resnično naprednih pogledov na književnost po letih, ko so se nekateri pisci zadovoljevali s ponavljanjem poenostavljenih tez. Tako so med drugimi l. 1950 izšli »Članki in eseji o književnosti V. G. Belinskega« z uvodom B. Zihlerla, ki je najtemeljitejša sodobna študija o tem kritiku, napisana v slovenskem jeziku.

Knjiga prinaša prerez dela Belinskega. V njej so zastopane razprave iz različnih razdobj kritikovega udejstvovanja, tako monografske obravnave najpomembnejših ruskih ustvarjalcev tiste dobe kot tudi oba literarna pregleda iz let 1846 in 1847, nekaj načelnih člankov in dve pismi (pismo Gogolju je tu objavljeno v celoti, medtem ko je l. 1948 izšlo v reviji *Obzornik* v skrajšani obliki).

¹² J. Vidmar »V. G. Belinski«, *Novi svet* l. 1948, str. 496.

¹³ *Ibid.* str. 490.

¹⁴ *Ibid.* str. 497.

Pisec uvoda je najprej orisal družbene in kulturne okoliščine, v katerih se je razvila ruska napredna predmarksistična kritika, ter spregovoril o vlogi nemške filozofske misli v Rusiji. Označil je Belinskega kot misleca, pri katerem se bolj ko pri kom drugem »odraža vsa problematika ruske napredne misli v prvi polovici 19. stoletja«. ¹⁵ Razčlenil je razvoj estetske misli Belinskega od prve do zadnje faze, ugotovil korenine teh nazorov ter poudaril, da se je ruski kritik tudi v času, ko je zagovarjal načelo »umetnost zavoljo umetnosti« navduševal za realizem. Največ pozornosti je posvetil analizi realistične estetike Belinskega, ko je šlo njegovo iskanje »v pravcu združitve dialektične misli z materialističnim svetovnim nazorom«. ¹⁶

Ziherl imenuje Belinskega »ideologa kritike realizma 19. stoletja, ki je prav v Rusiji dosegel svoj vrhunec s Tolstojem«, ¹⁷ in trdi, da je »veličina in izvirnost Belinskega prav v vzporednosti njegove misli z revolucionarno mislijo naprednih dežel Evrope«.

S tem uvodom smo dobili temeljito marksistično analizo Belinskega. Tako je bilo njegovo mesto v zgodovini estetske misli jasno določeno.

Knjiga je zbudila precej odmevov. Oglasili so se pisatelji in publicisti, zlasti pa avtorji, ki so se sami ukvarjali z vprašanji estetike in literarne teorije. Med najpomembnejše članke take vrste sodita prispevka B. Rudolfa in D. Pirjevca.

B. Rudolf ima Belinskega za enega izmed najpomembnejših evropskih kritikov ter primerja njegove nazore z nazori nekaterih zahodnoevropskih ustvarjalcev njegovega časa, pri čemer ugotavlja podobnosti, a tudi razlike, kar utemeljuje s specifičnostjo razmer v raznih deželah. Enako kot Ziherl ugotavlja, da je Belinski utiral pot marksistični kritiki v Rusiji in da je njegovo delovanje zelo pomembno za estetiko realizma.

D. Pirjevec je v obširnem prispevku v štirih zaporednih številkah Slovenskega Poročevalca ²⁰ označil filozofski nazor Belinskega kot pretežno idealističnega s posameznimi elementi materializma. Za njegove ocene posameznih del ruske književnosti pravi, da neposredno izvirajo iz njegovega filozofskega nazora in da so le-temu tudi podrejene. S tem povezuje nerazumevanje, ki ga je ruski kritik pokazal za nekatera dela

¹⁵ V. G. Belinski, Članki in eseji o književnosti, Ljubljana, 1950, str. VII.

¹⁶ Ibid. str. XXIV.

¹⁷ Ibid. str. XXXIII.

¹⁸ Ibid. str. XXV.

¹⁹ Ljud. pravica 1950/238.

²⁰ Slov. Poročevalec 1950/254—257. D. Pirjevec, V. G. Belinski.

Dostojevskega. Sploh mu je Belinski »simpatičen kot demokrat, borec in mislec... nejevoljo pa zbuja njegova dogmatičnost in apriorističen značaj ocene nekaterih literarnih pojavov.«²¹ Kljub tem omejitvam se avtorju zdi, da je za nas koristno, seznaniti se z njegovimi nazori, tudi mimo njegovega pomena za rusko literaturo, kajti »ta knjiga nas pripelje na področju kritike in literarne teorije do mnogih važnih vprašanj« in »nam pove marsikaj novega.«²²

Tudi drugi odmevi na knjigo so poudarjali njen pomen za boljše razumevanje književnosti in njene vloge.

Tako so dobila dela Belinskega svoje novo in opaznejše mesto tudi na Slovenskem. Danes bi bilo izredno težko ugotoviti neposreden vpliv Belinskega na slovensko kritiko in literarno znanost, saj je razumljivo, da napredni kritiki, zlasti marksisti, niso obstali pri njegovih nazorih, marveč so gradili svoje teoretične poglede naprej, tudi pri vključevanju v novejšje tokove literarne kritike in teorije. A marsikdaj so v njihovih novih pogledih ostajali tudi nazori ali odmevi Belinskega.

LITERATURA

V. G. Belinski, Članki in eseji o književnosti. Uvod napisal B. Ziherl. Ljubljana 1950.

Marja Boršnik, Fran Celestin, Ljubljana 1951.

Ivan Prijatelj, Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma. Ljubljana, 1921.

Ivan Prijatelj, Izbrani eseji in razprave. Uvod napisal A. Slodnjak. Ljubljana, 1952.

France Grivec, Ruski realizem in njegovi glavni zastopniki. Almanah Na razstanku. Gorica 1898.

J. Vidmar, V. G. Belinski. Novi svet, 1948. Ljubljana.

B. Borko, Stoletnica V. G. Belinskega. Nova obzorja 1948. Maribor.

D. Zeleznov, Besni Visarijon, Mladinska revija. Ljubljana 1948.

B. Rudolf, V. G. Belinski. Ljud. pravica, 1950/258.

D. Pirjevec, V. G. Belinski, Izbrano delo. Slov. Poročevalec 1950/254—257.

РЕЗЮМЕ

Имя русского критика и идеолога начальной фазы русского реализма 19 века В. Г. Белинского появляется в словенской печати уже в 70-годах прошлого века. Интерес к его деятельности критика возрастает и его теоретические взгляды влияют на некоторых словенских авторов, особенно на Целестина, который один из первых систематически знакомил словенцев с русским реализмом, а также — частично — на литературоведа Приятеля. Позже влияние Белинского сказывалось посредством влияния марксистской критики и эстетики, хотя прямо его имя упоминается очень редко.

Снова интерес к Белинскому возрос после 1945 года, когда вышел перевод его избранных произведений, вызвавший большой отклик в словенской печати.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

INTERESNE GOVORICE SLENG, ŽARGON, ARGO

Slang, žargon in argo so tri različne interesne govornice. Obravnavi razmerja med njimi in tako imenovanimi socialnimi zvrstmi jezika (zborna, pogovorna, narečna) ter opisu najpomembnejših vrst slenga sledita splošen pregled tujejezičnih vplivov na slovenski sleng in analiza govornice narokomanov.

Slang, jargon and argot are three special types of language. The discussion of the relationships between these three categories and the so called "social" types of language (standard, informal, regional dialect), and the illustration of the most important classes of slang are followed by a general survey of the influence of foreign languages upon Slovene slang and by an analysis of the drug addicts' speech.

V slovenskem jezikoslovju se termini žargon, sleng in redkeje argo uporabljajo sinonimno,¹ pri čemer se je izraz argo zelo slabo, izraz žargon pa najbolj utrdil, ne samo v jezikoslovju,² ampak tudi v vsakdanji govorici in publicistiki. V pričujočem sestavku bom poskusil razmejiti pomenski obseg teh treh terminov kot treh različnih kategorij nekonvencionalnega jezika, t. i. interesnih ali specialnih govornic,³ in upravičiti tako razmejitev s tem, da bom te tri jezikovne pojave v grobem opisal in opozoril na razlike med njimi. Pri tem bom rabil gradivo, ki sem ga zbral po spominu, od informantov, iz tekočega časopisja, v pretežni večini pa s približno 900 izpisi iz 28 številčk (izšlih med 11. XI. 1971 in 1. II. 1973) ljubljanske tedenske revije Antena.

Sle n g je neformalna varianta občevalnega jezika, ki jo označuje poseben slovar, sestojec bodisi iz novih izrazov ali pa iz starih z novim ali drugače zaobrnjenim pomenom. Za sleng je tipična ekspresivnost ali celo afektacija. Poraja ga predvsem hotenje, povedati kaj na nov, ne nujno dober, a presenetljiv način; zato toliko sinonimnih slengizmov, zato se mnogi zdijo ubesedeno veselje nad igrivim jezikovnim ustvarjanjem, zato mnogi kmalu pridejo iz mode in iz rabe ter, spodrinjeni od

¹ Prim. Jože Toporišič, Slovenski knjižni jezik, 1, Maribor 1965 in Slovenski knjižni jezik, 4, Maribor 1970; razlage zadevnih gesel v Slovenskem pravopisu, Ljubljana 1962, Verbinčevem Slovarju tujk, Ljubljana 1968; za argo v Slovarju Slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ), Ljubljana 1970.

² Prednost mu dajejo pretežno vsi avtorji, zanj pa so se odločili tudi pri SSKJ (prim. tam str. XXI, § 141).

³ Termin *interesna govornica* predlaga J. Toporišič.

novih, utonejo v pozabo. Obstoj slenga omogoča največ človekova nagnjenost k posnemanju in pripadanju grupi.

Žargon je poseben, od sprejetega različen strokoven slovar, ki ga uporablja kaka skupina, združena v skupnem poklicu, konjičku, delu, udejstvovanju ipd., torej tudi govorica, zaznamovana z njim; žargonizmi so neuradni strokovni termini. Nastajajo in obstajajo zaradi podobnih razlogov kot sploh pogovorno besedje. — Žargoni so neposvečenim često nerazumljivi, čeprav ne nastajajo s kriptološkim namenom. Vzrok nerazumljivosti je nepoznavanje poimenovanega. Tudi zbornih profesionalizmov — četudi so del vsenarodnega zbornega jezika — povprečen uporabnik jezika večidel ne razume, razen če se je s stroko, v katero spadajo, že ukvarjal. Zato je poljudno žargon tudi vsaka govorica stroke, ki je povprečnemu jezikovnemu uporabniku težkoumljiva (npr. politični žargon).

Argo je govorica kriminalcev, potepuhov, beračev, prostitutk in sploh t. i. podzemlja oziroma družbenega dna. Tako po sociolingvističnem kriteriju; po funkcionalnem pa bi bil to neuraden tajni jezik (podzemlja); vendar je taka definicija spekulativna,⁴ dokler se ne zbere in prouči gradivo z domačega terena.⁵ Morda se bo termin argo sploh izkazal nepotreben, razen v sociolingvistiki; tedaj bi bilo mogoče operirati le z izrazoma sleng in žargon.

Kakšno je razmerje med interesnimi govoricami in socialnimi zorstmi jezika? Glasovje, oblike, naglas, skladnja, intonacija so v slengu enaki kot v pogovornem ali zbornem jeziku, eventualno tudi v narečju. Seveda obstaja variantnost glede na zborni ekvivalent (*oštro* : *ostro*, *naváliti* : *navalíti*), intonacija je lahko v slengu bolj afektirana in distribucija besedotvornih morfemov bolj sproščena (*gnjaviti* + *-ator* → *gnjavator* 'kdor gnjavi'). Vendar ostaja fonemski, morfemski, skladenjski sestav isti (svojski skladenjski vzorci lahko nastopajo le v frazeologemih, npr. *nič to hudega* 'to ni nič hudega'). Resnična razlika je samo v besedju s frazeologijo vred. Slengovska beseda v drugih jezikovnih zvrsteh bodisi sploh ne nastopa (*žvájzniti* 'udariti', *pájsniti* 'ukrasti') bodisi ima

⁴ Ni znano, v koliki meri v slovenščini kriptolalija sploh obstaja. Otroci poznajo razne papajščine (*a-par-go-po*) in frtajščine (*fr-ar-fr-go*), kjer gre za sistematično interpoliranje določenih glasovnih sklopov v sicer normalno realiziran niz fonemov. — Deloma je kriptološka govorica narkomanov (*Ziks*, *pájkan giba po rôvdu* »Pozor, miličnik gre po cesti«).

⁵ Glede na izjavo načelnika ljubljanske uprave javne varnosti, da »se kriminal specializira in profesionalizira, skoraj bi lahko rekli, da delajo kriminalci teamsko« (Delo, 18. 2. 1973, str. 9), lahko od raziskav v tej smeri pričakujemo zanimivih rezultatov.

drugačen pomen (*prémaknjen* ,čudaški, nor', *kvačkati* ,govoriti neumnosti', *praslovanščina* ,kletvice', *strupen* ,odličen'); lahko bi dodali še: ali pa je v slengu hiperfrekventna (*težek* po značaju, *tip* ,kdorkoli', *stari* ,oče, mož, šef').

Slengizmi se delajo na normalne besedotvorne načine; najvažnejši so:

1. izpeljava: *fintêr* ,kdor se >fintira«, *zafrkava* , *zahojenec* ,bedak; oseba, ki je vredna posmeha ali zaničevanja', *Močvirnik* ,Ljubljčan', *pomočviriti* se ,navzeti se ljubljanskih navad', *lenoritis* ,izmišljena bolezen, ki baje povzroča lenobo' ...;

2. zlaganje: *grozomobil* ,grda ženska', *vunbacitelj* ,uslužbenec v lokalu, ki odstranjuje razgrajače', *Jugošvaba* ,Jugoslovan, ki dela v Nemčiji' ...;

3. sestavljanje: *supervosu* ,velik bedak', *ultrapepec* ,isto', *poštudirati* koga ali kaj) ,spregledati, pogruntati' ...;

4. sklapljanje: *Levánjo Gazarini* ,donhuan', *lénart* ,lenuh'; akronimija: *filofaks* ali *fífak* ,filozofska fakulteta', *vip* ,veze in poznanstva', *agencija EBP* ,opravljivost, ljudski glas' (= agencija Ena baba pravi) ...;

5. onomatopeja: *škljoc* ,fotografski aparat ali posnetek' ...;

6. krnitev: *koka* ,kokakola', *homo* ,homoseksualec', *buzi* ,buzarant' ...;

7. konverzija: *masa* ,zelo'; generalizacija lastnih imen: *janez* ,penis; fant pri kartah', *mica* ,lasulja', *teksas* ,kraj, kjer se radi pretepaajo', *srečko* ,srečnež', *marica* ...;

8. sposojanje iz: a) narečij: *čizme*, *bregeše* ,preširoke hlače'; b) žargonov: *katrca* (avto); c) pogovornega jezika: *pir*; č) zbornega jezika: *smotka* ali *spaljčica* ,cigareta'; d) tujih jezikov: *mákina* ,avto', *frik* ,nekonvencionalen povšečen človek', *nevidžen* ,doslej neviden', *ziher* ,gotovo' ...;

9. razširitev pomena po analogiji: *zažigati* ,vzbujati občudovanje', *šaltati* ,dojemati', *frača* ,žensko spolovilo; dekle, ženska' ...;

10. morda tudi arbitrarno spajanje pomenov: *zúmba* ,črnc', *krele* ,nezmožnež, reva', *táta-máta* ,traparija!' ...;

11. še drugi načini: reduplikacija (*péngi-péngi* ,denar'); besedne igre (*milo za žajfo* ,... za drago', *priiti ob dober glas* ,ohripeti') in šaljive napačne izgovorjave (*fajfercajg* ,vžigalnik', in končaji (*sneguje* ,sneži').

Sleng ima seveda tudi svoje frazeologeme (*od šuba* ,takoj'; *važen kot marela* (v dežju); *biti fin*, kot bi bil iz Finske; *scat peljati* ,hoditi s fantom brez privolitve v spolne odnose'; *film se mu je utrgal* ,od pijanosti

se ni več zavedal'...); tudi ti lahko nastopajo samo v slengu (*mentalno indiferentni pojêbek* 'umski podvopprečnež', *spati z Désanko Šántič* 'masturbirati', *kofe z napako* 'kava s smetano') ali pa imajo v slengu le prenesen pomen (*zmotiti se v naslovu* 'obrniti se na osebo, ki noče ustreči', *ladjice potapljati* 'piti (alkohol); koitirati'). — Zanimivo bi bilo ugotoviti frekvenčno razmerje med danim besedotvornim načinom v slengu in v zbornem jeziku.

Med slengom ter pogovornim, zbornim jezikom in narečjem obstaja trajna izmenjava besedišča v obeh smereh, od zgoraj navzdol (*kunšten*; *jako*, *pušiti*, *smotka*) in narobe (*kaubojke*, *x možnosti*, *po hitrem postopku*, *prismojen*, *prifrknjen*, *mahnjen na kaj*, *nasekati se ga*, *skočiti čez plot*, *kronati ga*, *zaorati s kom*, *podmazati*, *suniti*, *boljša polovica*, *star maček*). O življenjski dobi slengizma in eventualnem prodoru v zborni jezik pomembno odloča stopnja, do katere kak tak neologizem ustreza resnični potrebi. Kako? Npr. s tem, da nudi poimenovanje (največkrat metaforično in hudomušno) za kaj, kar je novo večini ljudi (*vroče hlačke* 'zvoñarice' od kolena navzdol razširjene hlače', *seks bomba*, *spaček*); ali s tem, da bolj jedrnato in slikovito označi kaj, kar je sicer že znano pod bolj vsakdanjim in nerodnim imenom (*limonada* 'omledna zgodba', *stolček* 'položaj', *strici* 'podporniki, protekcija', *kuhinja* 'zakulisno odločanje', *pišmevuhovstvo* 'nebrižnost'); ali takrat, kadar ustreznega izraza sicer sploh ni (*maček* po pitju, *krtačka* frizura, *nastradati*, *žicati*). Tako nekateri slengizmi prežive leta in stoletja, pri tem pa niti ne opuhnejo niti se ne dvignejo v zborni jezik, ali pa dosežejo status normativnosti. Vendar se slednjih največkrat še dolgo drži čustvena obarvanost.

Na sleng in žargon imajo velik vpliv barbarizmi, tj. nižja občevalna leksika, ki jo ima izobraženec za hudo izrazno neskrbnost, a je nevtralna v določeni družbeni plasti. Barbarizmi sami po sebi niso sleng, vendar jih tisti, ki govorijo v slengu, radi rabijo namesto nevtrálnih inačic, pač zato, ker so stilno zaznamovani in neformalni: *glih*, *pucati*, *špegu*, *tegele* ipd. Nekateri teh izrazov so že sami ekspresivni (*flavza*, *ksiht*, *pajzel*),⁶ v slengu pa postanejo taki skoraj vsi: *žajfa* je predvsem slabo milo, *kufer* neroden kovček, *cajtanje* je nestrokovno zdravljenje s kakšnim čajčkom, *keha* je šaljivo, *fehcati* nejevoljno itd. Pravi slen-

⁶ Kazalo bi pomisliti, ali niso bili nekateri nemčizmi že sposojeni kot slengizmi, namerno rabljeni namesto domačih izrazov kot stilno zaznamovani (zaničljivi, šaljivi ipd.); to je bilo še posebej mogoče, kadar je bil izraz že v nemščini prvotno rotvelški (*Beisel*, *fechten*).

gizmi, po izvoru barbarizmi, pa imajo prenesen pomen: *avsglajzati* ,povedati zgrešeno, deplasirano mnenje', *oštekati* ,zapopasti', *šaltati* ,dojemati', *prešaltati* ,menjati témo', *šintar* ,slab zobozdravnik', *picajzel* ,uboga para'; tvorijo besedne družine, ki jih v nižjem občevalnem jeziku ni: *cvikati* ,bati se', *cvikáč*, *pocvikan(ec)*, *težek cvik skoz dati*, *cvik cvik!* (zafrkljiv medmet).

Žargonski leksiki — in sintaksi — je iskati paralele v pogovorni. Npr. *fakturirka* ,fakturirni stroj', *interca* ,epruvetka za kri, namenjeno za križni preizkus', *štílerica* ,vrsta motorne žage', *plastika* ,oddelek za plastično kirurgijo', *kubik* ,1 cm³ krvi', *fiziološka* ,sc. raztopina', *glavni* ,sc. direktor, urednik'. Prim. pogovorno ali zborno: *budilka*, *aranžirka*, *bliskavica* (luč), *colarica*, *plastika* ,korektorne operacije organov', *kubik*, *hekt*, *dežurna* ,služba ali uslužbenka'. Skupna je torej težnja po enobesednem poimenovanju, kar se dosega bodisi z izpustom jedra ali z nadomestitvijo ene besede v besedni zvezi z morfemom. — Tako nastali žargonizmi lahko zgube na povednosti ali natančnosti (je *kadrovska* služba ali referentka, *kubik* cm³ ali m³?), zato jih zborna terminologija odklanja, posebno kadar bi prihajalo do pomenskih kolizij z že utrjeno besedo (*alpinec*, *pettisočak* ,vrh', *pustolovka* ,film'). Žargon pa upravičeno odklanja redundantno preciznost: *krogec* ,okrogel listič z oznako Rh faktorja, prilepi se na pokrovček epruvete', *plin* ,akcelerator', *tehnik* ,tehnični vodja kluba', *tritonec* ,žerjav, ki dviga do tritonsko breme', *narediti grupo* ,določiti krvno skupino', *dati glavico*. Včasih pa žargonizmi niso sprejeti v zborni jezik iz pretežno purističnih vzrokov: *kna-kati*, *dolgoprogaš*, *kopjaš* ,metalec kopja', *kôpačke* ,nogometni čevlji', *fakturirka* (iz: fakturirna mašina), četudi je zborna inačica papirnata (*klapa* loputka), okorna (*džon* visoko dvignjena noga, *ajsing* prepovedan dolgi strel, *kvarcirati* obsevati s kremenčevo svetilko) ali je sploh ni (*driblar*, *solirati*, *hunt*). Velikokrat je nedopustnost žargonizma seveda utemeljena, bodi s stališča stroke (*brzina*) bodi jezika (*godišnjak* ,vojaški obveznik, ki mora služiti rok eno leto'). Glede tega je v zbornem jeziku najbolj brezskrupulozna publicistika (*dosoditi*; *domačini*; *Elvis Presley je do zadnjega kotička napolnil stadion, ki sprejme 20 000 ljudi; njihova nova long play plošča je posnetek starejših live nastopov*), večkrat jeziku v škodo, kdaj pa kdaj pa tudi v korist (*drugoligaš*, *proočka-tegornik*, *počila je prva klapa filma*).

Nekaj žargonizmov pa je tako ali drugače čustveno obarvanih: *natôpkati* ,opremiti interco s krogcem', *bližnjica* ,poseben trik pri računanju', *špagetivestern* ,(italijanski) *vestern* brez umetniške vrednosti',

pečalba ,profesionalno služenje v inozemskem klubu', *zabiti gol, obrniti ,preigrati', zelenec ,dijak tretjega razreda',* etimološko tudi *bruc*. Take dodatne obarvanosti zborna terminologija praviloma ne trpi. Več možnosti za prodor v uradno pisno rabo imajo čustveno obarvani termini, takrat, kadar jih forsirata trgovska propaganda (*baby hojca, baby modra, safari stil* (obl.), *višinsko sonce* (svetilka), *avtokaravana* ,skupinsko turistično potovanje z lastnimi avti') ali publicistika (*peti človek ,rezervni tekmovalac v štafeti', zlata serija ,doseg več zlatih medalj zapored', štafeta sanj ,od katere se pričakujejo odlični rezultati zaradi domnevno najboljše sestave', lansirati* (pevca, ploščo) ,popularizirati z veliko reklame') in kadar ni ustrežnejšega izraza (*tiskarski škrat, škarje* pri prehitevanju, *črna skrinjica* v letalu, *frizirati* motor, *vleči ,teči tako, da je sotekač spodbujan k nadaljnjemu ali hitrejšemu teku'*). Običajno pa taki izrazi ostanejo pogovorne inačice, ki se sicer čisto resno rabijo — tudi v najvišjih znanstvenih krogih —, vendar nekako niso »uradno posvečene«; npr. lingv. *puh-puh teorija, bav-dav teorija*, lit. zg. *lopatarska* ali *horuk poezija, partizanska breza*, med. in psih. *mokre sanje*, psih. *aha doživetje ,iluminacija'*.

Zadenemo na podobnost med nekaterimi žargonizmi in slengizmi. Tudi žargonizmi namreč deloma nastajajo iz želje po ekspresivnosti in čustveni učinkovitosti izraza. Tako npr. matematikarji rečejo, da *računajo peš*, kadar računajo na pamet. Nastanku takih žargonizmov ne botruje potreba po poimenovanju nekega pojava, saj je zanj že bil čisto dober, ustaljen in ustrezen splošno sprejet naziv, ampak isti duševni procesi, ki pogojujejo tudi nastanek slenga. Kadar kaka poklicna ali interesna skupina nima svojevrstnih nazivov samo za predmete in pojave, ki so povezani edino z njeno stroko ali aktivnostjo, ampak na novo poimenuje tudi splošne, vsem znane predmete in pojave, sploh ne kaže več govoriti o žargonu, temveč le o slengu. Če zdravstvena delavka reče *Včeraj sem delala v boksu, pri plazmi*, tedaj preprosto govori v svojem poklicnem jeziku, pa naj bo ta od jezikovnih in strokovnih avtoritet sanktificiran ali ne; če pa reče *Včeraj bi nam en krvodajalec kmalu škripnil ,umrl'*, tedaj se poslužuje ekspresivnih jezikovnih sredstev, ki so v navadi v določeni skupini ljudi, konkretno delavcev na njenem zavodu, govori torej v slengu. — Tako je dovolj opazna razlika med izrazi *kazan, nišan, fišeklija, čavra, izvidžač, bacač, bren, obaveštajec, bombaš* itd. na eni strani ter *tema kot v Rogu, poljubiti Matildo, oditi v 15. bataljon, v četrti rajh, mrtvaška raglja, matilda, Fric, fazan, po-*

lentar, makaronar itd. na drugi.⁷ Ali v govorici kvartopircev: *runda, štih, škis, trula, mondfank, pob, šmirati, radeljc, réfa, biti plonk*... so neobarvani termini v nasprotju s slengizmi *karte za vola ubit* 'dobre', *s kolom* ali za *voglom čakati* 'kljub dobrim kartam prepustiti igro drugemu, da bi zgubil', *kar za kolêr/klobuk si jih zatakni* (kar imaš še kart, kajti jaz sem že zmagal), mogoče tudi *babo šuntati*. Ekspresivna je tudi sporadična raba zastarelih nemčizmov *rufati, herc, kenik, nojner* ipd.

Cisto jasne meje pa med slengom in žargonom seveda ni mogoče potegniti. Prvotni slengizmi se lahko s časom nevtralizirajo v žargonizme (*špricati šolo, cvek, frizirati, organizirati* 'dobiti, tudi z zvijačo ali krajo' — mednarodni taboriščni izraz med vojno) ali narobe (*katrca, dudlati se*).⁸ *Hajkati* je bil najprej partizanski sleng, postal part. žargon, danes je v splošnem slengu (*direktor me hajka*). Vrh tega je lahko isti izraz v enem pomenu žargonski (*zdriblati* 'preigrati'), in v drugem slengovski (*zdriblati* 'opetnajstiti, spraviti iz službe, ozmerjati').

Vrstna delitev žargonov poteka glede na področja, na katerih so v rabi: žargon športnikov (nogometni, košarkarski, smučarski...), športnih ribičev, poklicnih ribičev, avtomobilistični, pisarniški, medicinski, gostinski, natakarski, vojaški, brigadirski, gledališniški, filmski žargon, rtv-žargon, pop žargon, žargon gimnazijcev, študentov, narkomanov, galebov (modernih letoviških žigolov)... itd., po potrebi določeno širše ali ožje. V zvezi z otroškimi igrami nastaja otroški žargon: *fuč* 'prekršek pri pošti, aeroplančku in drugih vrstah ristanca in iger', *fúcati, pofôčk* 'zapik', *pofôčkati (se), tápkati* 'z udarjanjem usločene dlani po papirnati sličici ustvarjati zračni tok z namenom, da bi sličico obrnilo na obrazno stran, s čimer pripade igralcu'. Večina otroških žargonizmov je splošno znanih, nekateri so sprejeti v zborni jezik (*zapik*) in v sleng odraslih (*igrati se zdravnike* 'ljubkovati se', *iti se ata pa mamo* 'spolno občevati').⁹

Vrste slengov: Vse skupine, ki poznajo svoj žargon, imajo lahko tudi svoj sleng; ta se namreč lahko razvije v vsaki kolikor toliko

⁷ Vse naštete izraze so rabili slovenski partizani med NOB. Prim. Zgodovina slovenskega slovstva VII — Viktor Smolej: Slovstvo v letih vojne 1941—1945, Lj. 1971, str. 52, 68—74.

⁸ Tudi sestavljalci SSKJ so čutili razliko med nevtralnno žargonsko in, kakor so jo označili, ekspresivno rabo te besede (SSKJ, str. 522; prim. še geslo *guliti se*).

⁹ Včasih se za jezike kot broken English, bičlamar, sabir, petit nègre ipd. rabi termin mednarodni žargon, pa ni najboljši. Docela neumesten je, kadar gre za samostojen polnovreden jezik, ki je milijonom ljudi materin in se uči v šolah (pidžin, haitščina). Bolj bi ustrezal v primerih, kadar tisti jezik služi samo trgovskemu sporazumevanju (činuk).

in vsaj za kratek čas kohezivni skupini ljudi; ti slengi imajo razmeroma ozek krog uporabnikov in majhno stabilnost. Druge vrste slengov:

1. **Družinski sleng** navadno ne prekorači mej družinsko-rodbinskega kroga, se pa utegne prenesti v eno ali več naslednjih pokolenj. Ugodne možnosti za njegov nastanek so npr. v družinah z malimi otroki. Otroški poskusni skladijski vzorci, napačna izgovorjava in eksperimentalne novotvorbe se staršem kdaj tako prikupijo, da jih sprejmejo v družinski besednjak, kjer imajo lahko še potem, ko so otroci že odrasli, častno mesto in važno funkcijo, da zbuja sentimentalne spomine na nekdanje čase. Nekaj primerov: *kokodril* 'krokodil', *dôdika* 'voda', *čupis* ali *čučupis* 'časopis', *kopokališče* 'pokopališče'. Prim. še v več družinah znani izraz *nočka* 'lahko noč'.

2. **Otroški sleng** je sporen. Otroško jezikovno ustvarjanje najbrž ne raste iz »slengotvornih nagibov«. Za delanje slenga je potrebna razvitejša zavest o jeziku in njegovih možnostih, predvsem pa jezikovna samozavest. Nekaj slenga otroci seveda pobere od starejših vrstnikov — med drugim prav radi kako njim nerazumljivo kletvico —, medtem ko se sami zadovoljujejo s skatološkimi izrazi in čudnimi pretiravanji, posebej razvitimi v besednih dvobojih z vrstniki (npr. kdo da ima daljši jezik). Omembe vredne so še brezsmiselne zmerljivke (*Vele-pele*, *Bojanfojan*, *Jani-bani*) in zafrkljivke (*Rec kladu!* — *Kladu.* — *Tvoj oče je v skret padu.*), pri katerih je psihološko zanimiva rima kot oporna shema. Pri zmerljivkah rima često prevlada nad pomenom.

3. **Mladostniški sleng**: »Slengotvorna energija se začne divje sproščati v najstniških letih (11—19).¹⁰ Najstniški sleng je podvrsta mladostniškega, kamor spada vsaj še študentski. Lahko ga naprej delimo na dijaški (srednješolski) sleng, s katerim je močno povezan sleng šolarjev v višjih razredih osemletk, na slenge pouličnih band, mladinskih klubov itd.¹¹ Prav mladostniški sleng je deležen največ očitkov od odraslih. Mnogim se zdi grob, prostaški in razbrzdani produkt čustvene in nravsvene osiromašenosti. Za sleng sploh, še bolj pa za mladostniškega, sta namreč značilni močna raba vulgarizmov, obscenega besedja in barbarizmov ter vrednostna ekstremizacija. Tako je *en tip* ali *težek frajer*, *oštar dasa*, *kajla*,

¹⁰ Beseda najstnik ima za dve leti širši pomen kot tinejdžer, a mislim, da tak časovni razpon psihološko in sociološko bolj ustreza. V ožjem smislu je tinejdžer mladostnik, zlasti srednješolec, med 15. in 19. letom.

¹¹ Ni še jasno, koliko se jezikovni razločki pokrivajo s tako delitvijo. Domnevamo lahko, da se sleng od šole do šole, od fakultete do fakultete, od bande do bande... razlikuje, kljub skupni podlagi in intenzivnemu vzajemnemu mešanju.

ki *zažiga*, ali pa *bedna truba*, *bolan zahojenec*, *brezvezna riba*, ki *teži*, *utruja*, kar smiselno prevedeno pomeni, da je ali čudovit človek, ki navdušuje, ali pa bedak, ki ga ni mogoče prenašati; vmesnih možnosti je bolj malo. Ta ekstremizacija je vrh tega združena z določeno indiferentnostjo, saj se marsikaj, kar je odraslim pomembno, mladostniku večkrat *jebe*, *fučka*, *mu dol visi*, *po jajcih binglja*. — Nekaterne tabuirane besede so v mladostniškem slengu postale navadni medmeti (*kurc*, *jebi ga*, *mater*, *mater vola*). Starostna meja, ko sprejme najstnik ali najstnica vulgarizme v svojo vsakdanjo občevalno govorico z vrstniki, se iz leta v leto niža. Sprva je še precej noa besed, tj. evfemizmov za tabuizme (*pizda* = *pi* + *x*: *pivka*, *pišuka*, *pismo*), kasneje pa nastopi celo zavestno iskanje večje ekspresivnosti (*pizda zajebana*, *zagonjena*, *stavhana*). Besede, ki se jih večina odraslih nikoli ne upa izgovoriti v družbi, razen morda med najožjimi znanci, so za pretežno število mladostnikov normalne. Rabijo se v vseh mogočih kontekstih in šele v njih dobe trenutni pomen, npr. *Daj mi no tisti zvezek sem fukni* 'daj ga, porini ga sem', *Mater, je fuknil* 'to je padel (tudi pri izpitu)', *Kje si to fuknil* 'ukradel', *Motor mi je zafukal* 'odpovedal', *Včeraj sem pa tri džoke zafukal* 'zapravil tri tisočake' itd. Iz vulgarizmov tudi tvorijo zmeraj nove besede, včasih prav nenavadne (*spizditi* 'uiti, ukrasti', *prečefukan* 'pretepen, zdelan'). Kar je drugim surovo, je lahko najstniku čisto normalno, še več, izjava *Mater, maš farbo zajebano ko skretpapir* utegne edina izraziti nezlagano zaskrbljenost nad prijateljevim zdravjem. Najstniki se nalašč distancirajo od »normalno« govorečih, hoteč pokazati, da so člani posebne, svoje skupine. Najstniški sleng je nujen spremljevalec neke stopnje v človekovem psihofizičnem razvoju in je ena od pojavnih oblik hotenja po družbeni kritičnosti in agresivnosti, družbeni izolaciji in afirmacijah hkrati, po raje šokantnem kot domišljenem razvrednotenju tradicionalnega. Je pa še nekaj: najbrž ni nikjer drugje, razen pri kriminalcih in v narodni skupnosti, jezik tako pomembna kohezivna sila kot med najstniki.

Odrasel uporabnik jezika teži bodisi k nevtralnemu ali individualno zaznamovanemu govorjenju. Sleng živi samo v skupinah, zato je pomembno, ali je človek bolj samotarski ali bolj navezan na kako skupino ali na več različnih skupin — takrat je stopnja navezanosti lahko različna. Odrasel uporabnik jezika navadno govori v slengu samo, kadar komunicira s sočlani določene skupine. Je pa to od posameznika do posameznika različno; vpliva tudi stopnja izobrazbe, življenjske navade, temperament, ekstravertiranost: introvertiranost in še marsikaj.

4. Splošni sleng je sleng, ki ga pozna večina uporabnikov jezika. Ni nujno, da ga tudi uporablja. Primeri: *biti pod paro*, *blesav*, *brez veze*, *gužva*, 'nevarna situacija, npr. pretep', *ena A*, 'prve vrste', *kidniti*, 'niti', *kifeljc*, *našajbati*, *popeniti*, *srčne zadeve*, 'ljubezenska čustva', *to je zanj Amerika*, 'prvovrstno, ker boljšega ne pozna', *tik pred zdajci*, 'v zadnjem trenutku', *zabiti*, 'zapraviti', *zagoniti se*, 'zaleteti se' ipd. Jasno predstavniki slengizmi so vsi splošni: *moram tankat*, *daj v četrto*, *zrel za odstrel*, *biti pod visoko napetostjo*, 'razdražljiv', *to so ga vintali na zaslišanju* itd. Mnogi utrjeni slengizmi so nepogrešljivi del pogovornega jezika (*častiti*, *imeti sooje finte*, *nacukati se ga*, *kibic*, *potegniti sto jurjev na mesec*, *prima*, *randi*, *deti koga v žehto*, *žverca*). V zborni jezik sprejete slengizme lahko imenujemo *standardizirane (limonada)*.

5. Zaradi izrazite tropičnosti sleng radi primerjajo poeziji.¹² Paralele pa je najti tudi v publicistiki. Med publicističnimi izrazi kakor npr. *prižgati zeleno luč*, 'dovoliti' in slengizmom *tega filma pa ti ne boš videl*, 'to se ne bo zgodilo, tega ne bom dovolil' ali *vprašanje sredstev je spet na tapeti* in istopomenskim slengizmom *pa smo spet na feltnah*, 'spet je premalo denarja' je prvenstvena razlika samo v drznosti metafore in v tem, da publicistične »metafore navadno postanejo modne in hitro preidejo med klišeje«. ¹³ Manj formalne in po isteblišmentu dišeče od teh klišejev bi lahko imeli za nekakšne *publicistične slengizme*, npr. *osvojitev prve zvezdice ljubljanskih ledenih mož*; *vendar Faruk ni odpotoval v tovarno sanj 'Hollywood'*; *Tvoja osebna izkaznica?* »*Jože Urankar, star sem 31 let, poročen in imam štiriletnega sina*«; *zdej, v času kislih kumaric*; *Schranz dokončno k.o.!*; *Mednarodni olimpijski komite ni spremenil sklepa o diskvalifikaciji*; *kar zadeva število newyorških »popločnic«*; *Lungotevere ... je zadnja leta zavzel »tretji spol«*, *se pravi homoseksualci in travestiti*.

6. Nekaj posebnega je jezik, ki ga uporabljajo člankarji v z a b a v n o r e v i a l n e m , b u l v a r n e m t i s k u . Zmešan je iz prvin živega slenga, ki se zares govori, nižjega občevalnega jezika, narečnih in ne navadnih besed ter predvsem lastnih novotvorb. Njegove slengovske poteze so:

a) aktualizacija: *Ker je v času dvoboja Fischer-Spasski zelo moderno govoriti bolj šahovsko, sem dejal: »Najprej bomo kuvertirali jedilnik. Prav?«* *Vsi si prikimali, češ, seveda, jasno, kuvertirali bomo.*

¹² Sleng je poezija vsakdanjega življenja (S. I. Hayakawa). Vsi slengizmi so metafore, a vse metafore so poezija (G. K. Chesterton).

¹³ Janez Dular, O slovenskem časnikarskem jeziku, JIS XVII 1971—72, str. 155.

b) raba modnih in nenavadnih besed: *Modnim časopisom podtaknite še kakšno »seksi« literaturo.* — *Ko so to zvedeli, so dvignili kreh ino breh.* — *Vsi tisti kravograjski nemojstri.*

c) duhovičenje: *Ne vprašujte dekleta, če zna z ušesi migati in če zna skozi spuščati cigaretni dim, kot je to svoje čase počenjal »madžioničar« Svengali.* — *Petting je ožemanje s pogobljeno obliko.* — *Vodja ansambla, Franco Baggi (made in Italy).* — *Ona je obenem zajček v blejskem baru, in to eden prvih Yu sorte.*

č) ironija: *Eden od filmov (skoraj vsi imajo filozofske naslove) se imenuje Prodaj kolt in kupi si krsto.* — *Malo slovensko filmsko proščanje bo jutri v Ljubljani. Filmski vnebohod. Slovenski pastorage. Nacionalni dogodek ena A. Sc. premiera Mrtve ladje.*

d) spolzko namigovanje: *Pravijo, da bodo cesto proti Dolenjskim Toplicam imenovali Cesta osmega marca. Pravijo, da zato, ker je polna lukenj.*

e) vulgarizacija: *Nič čudnega, če je slovenski film v riti, ko pa imajo režiserji tako radi goloto.*

f) za lase privlečene komparacije: *Ne vrtite ji pogačice na kolenih, ker bi se utegnili krohotati kot Pegam, ko ga je Lambergar po rebrih bezal s sabljo.* — *1. jan. se mi je nenadoma zortelo v glavi, vročina, pa oči sem zavijal, kot prerijska hidravlična stiskalnica.* — *Pevce je razdraženo napenjal glasilke, kot bi mu dobro naložen Orient ekspres zapeljal čez mezinec, ampak na nogi.*

Bulvarski člankarji si izmišljajo vedno nove, tipično zabavnorevialne slengizme: *kaj me pa grizeš, krvave dile, a hočeš eno na menzo; zaman sem napenjal dioptrijo; punca bo planila v močo in »cmering«; kabriolet glava, plešavost; šmirglasta puščava, črna noč; potujoča omara, kovček, hišni svet, vsa družina, odasfaltirati, oditi.* Večidel so ti slengizmi občutno umetni in zato efemerni. So pa zabavnorevialni člankarji zelo pomembni popularizatorji živega slenga, saj ga vpletajo v velikih količinah.

Poglejmo še, kako je z vplivom tujih jezikov na slovenske interesne govornice, zlasti na sleng.

Slengizmi in žargonizmi se prevzemajo kot vsi drugi izrazi; nekateri so postali mednarodne kulturne besede: (časnikarska) *raca, kibic, okej, čifut...* Sem spadajo tudi nekateri izrazi, ki sta jih prinesli prva (letalski *as, debela berta*) in druga svetovna vojna (*Molotov koktajl, džip, bazuka...*). Mnogo tovrstnih izrazov, po izvoru slengizmov, je slovenščina sprejela tako rekoč neposredno v zborni vrsti jezika, prvič zato,

ker so bili ob sposoditvi tudi v jeziku darovalcu že zborni, in drugič zato, ker so prihajali v veliki meri prek časopisja: *bikini*; *dandy*; *gangster*, *jazz* (in cel kup džezovskih terminov — *dixieland*, *jive*, *bop*, *cool jam session*, *session glasbenik* . . .), *vamp ženska*, *starleta*, *bitnik*, *hipi* itn. Lahko pa so taki izrazi v slovenščini kako drugače stilno zaznamovani: kot publicistični (prim. še *stric Sam*, *boom*, *golob* ,kdor se v ZDA zavzema za miroljubno politiko'), kot vezani na tuje okolje (*apaš*; *golob*, *gorila*), kot pretežno reklamne besede (*hi-fi*, *go-go girl*, *top-pops lestvica*) ali kako drugače, različnim ušesom različno. Kolikor se jih mogoče le drži žargonska obarvanost (*hit*, *album* ,ena ali več velikih gramofonskih plošč v istem ovitku', *pop*, *evergrin*, *disc jockey*, *lightshow*), jim jo stalna raba v množičnih občilih hitro briše. — Tisti izrazi, ki so prihajali bolj po ustnih poteh, so večidel občuteni kot neformalni: *okej*, *bermuda hlačke* ,segajoče malo nad kolena', *vóki-tóki* ,prenosni baterijski sprejemnik in oddajnik, radiotelefon', glede na izgovarjavo tudi *juke-box*, (izg. *džúbòks*).

Slengi vseh jezikov so natrpani s tujimi prvini. To ni čudno, kajti prevzete besede imajo včasih že same po sebi večjo ekspresivno moč (če nič drugega, so nekaj časa ušesu nenavadne), in ta jih obdrži pri življenju vsaj za tisti kratki čas, ki je slengizmom večkrat usojen. — Študentje tujih jezikov na ljubljanski univerzi uporabljajo v medsebojnem sporočanju marsikak izraz iz jezika, ki ga študirajo. Načeloma lahko kateri koli izraz iz študirane jezika vpletejo v slovenski stavek kot čisto priložnostno besedo. Nekateri z večjo pogostnostjo pa so bolj ali manj standarden del slovarja teh študentov; tako npr. anglisti hodijo na *kófi*, priredijo tu pa tam *párti*, imajo *krêjzi* ideje in so pri vsem tem čisto *hêpi*. (*Hepi* je sploh v rabi med vsemi mladostniki — pač zaradi pouka angleščine že na osemletkah — in se širi tudi med srednjo generacijo.) — Ker večina Slovencev misli, da obvlada srbohrvaščino, je odnos slovenski sleng : srbohrvaščina nekako podoben omenjenemu odnosu sleng študenta tujega jezika : tuji jezik; z drugimi besedami, vse bolj znane srbohrvaške besede se lahko vsak trenutek kot slengem vključijo v slovenski jezik, večkrat celo oblikovno in glasovno neprilagojene. Tako nekateri govorijo: *kupila sem si novo haljino*; *če boste slučajno zalutali v hotel*; *teh pesmi ne bodo nikoli štampali*; *gremo kuči*; *sem prišel s kolima*; *prav nič ni naredil, a ma ništa* . . . To so čisto priložnostne besede in zveze. Bolj ko ne velja to tudi za nekatere citatne besede in sintagme iz »šatrovačkega« jezika,

ki jih je popularizirala TV v srbskimi humorističnimi oddajami: *bu-razeru; opa, bato!*; *nemoj da lupaš; šta lupaš; nè boj se, já sam tu.*

Na slovenski sleng najbolj vplivajo jeziki, ki so slovenščini sosedje, in angleščina kot svetovni in najbolj popularni tuji jezik:

1. Furlanščina — utegne imeti večji vpliv na sleng severozahodnih narečij, vseslovenski sleng pa ga komaj čuti (npr. *šavra* 'neumna domišljavka' < furl. *ciavre* < lat. *capra* 'koza').

2. Podobno madžarščina, prim. narečno vzhodno *fač(e)k, fačuk* 'pankrt, pamž' < madž. *fattyú*. Madžarizmi v osrednjem slovenskem slengu so najbrž prek srbohrvaščine: *fičfirič* (danes zborna), *gazda*, mogoče tudi *plájbas* 'svinčnik', kar je sicer nazadnje nemški *Bleirveiss*. — *Golaž* 'zmešnjava, nepregleden učni tekst' je seveda domača pomenska novota.

3. Iz italijanščine je npr. mednarodni pozdrav *čao* (včasih šaljivo izpeljan v *čavísimo*), *bičikléta* 'kolo', *mákina* 'avto, motor, kolo', *bjônda* 'plavolaska', *fáča* 'obraz' (redko v primerjavi s *faca*, kar je prek srbohrv. iz beneškega narečja), *píci* ali *picikáto* 'odličen, prvovrsten' (se rabi kot prislov ali nesklonljiv pridevnik v povedni rabi), *mánča* 'zaslužek, denar' < it. *mancia* 'napitnina; in še kaj.

4. Neposreden vpliv nemščine je danes majhen, je pa gotovo bil nekoč večji. *Kapút* utegne biti v slovenščini že od tridesetletne vojne, ko so si to besedo sposodili nemški vojaki od francoskih kvartopircev. Tudi *piflati se* in *fuč* sta kar stara. Novejši so *fahidiot, grupøseks* (manj verjetno iz *grupni seks*) 'skupinski seks; gneča, npr. v avtobusu', *havsbal* 'domača zabava, zlasti hrupna in razuzdana; kakršenkoli zabaven dogodek; zmešnjava, prepir'. V zvezi z nemškim argotizmom *zinken* 'ovajati' je slovensko *odcinkati* 'izdati', najbrž naslonjeno na *cínkati* 'cingljati' (glede pomenskega prenosa prim. mednarodno *peti* 'izdajati, ovajati'). — Zelo težko je ločiti, kaj je prevzel slovenski sleng neposredno iz nemščine, kaj pa šele iz domačih neuglednih socialnih dialektov, zlasti meščanskega nižjega občevalnega jezika. Prim. *kibic, fris, škis, šuft, frajer* (danes navadno pomeni 'kdorkoli, tip'), *od šuba* 'takoj', *afne guncati, ne imeti dunsta, imeti dolgo lajtengo, fajhten* 'pijan', *hameršus* 'udarec s pestjo po temenu, neprijetno streznenje', *klamfati* 'čvekat', *trajbati si ga* 'onaniirati', *rajcih* 'spolno privlačen, seksi' itd. Kakšen germanizem je v slovenskem slengu iz srbohrvaškega slenga, npr. *štépati* 'spolno občevati'.

5. Vpliv srbohrvaščine je najmočnejši: *čórav* 'slep, butast', *blésav, gužva, stvarno, nèvidžen, zézati, kidniti* 'uiti, zginiti', *odmágli!, džumbus*

(iz perzijsčine), *nánule* (iz arab.), *príčati* 'tvesti, dolgoveziti', *mútiti* 'delati zmedo, napake, komplicirati', *múten* 'nejasen, dvomljiv', *smólan* 'čuden, čudaški, prismojen', morda tudi *sréčko* 'komur gre po sreči', *gústo* 'nevarno', *zagústiti* 'postati nevarno', *óštar -tra -o* 'ki zbujajo navdušenje', *čiča* (turcizem) 'starček', *pošišati (jo)* 'zbežati, ubežati', *naváliti*, *brez véze*, *stópôsto* 'gotovo', *zakolútale mu óči* 'bil je ves osupel'. — Večidel se navedene besede povsem vključujejo v slovenski sistem in tvorijo včasih nove besedne družine: *tup* 'neumen', *tupák* 'bedak', *túpko* 'prismoda', *tupáčiti* 'budaliti', *zatúpiti* 'napraviti napako, povedati neumnost'; *šibati* 'hiteti', *šibati košarko* 'igrati jo', *šibati avto* 'voziti', *šibati koga* 'poditi ga', *šibati si ga* 'onanirati', *našibati*, *pošibati*, *zašibati*, *šibung(a)*. — Posebno pozornost zaslužijo sposojenke iz srbohrvaškega slenga: *dasa* 'frajer', *badžo -ta* 'silak', *ukópčati* 'dojeti', *kužiš* 'razumes?', *spati z Désanko Šantič* 'masturbirati', *švábica* 'nemška turistka', bržčas tudi *mačka* 'dekle', *stótka* 'stotak; sto košev', *pájkan* 'miličnik' (trenutno spodriva starejše *kifeljc*, *plavček* < *plavi angel*), *šópati* pomeni vse mogoče, odvisno od konteksta, a največkrat 'igrati (bit glasbo)' (prim. glede pomenskega prenosa domače slengizme *nabijati*, *udariti* '(za)igrati'), *čórka* 'zapor' ...

6. Vpliv angleščine na splošni slovenski sleng niti ni prevelik. Pozdrav *baj-baj* je že skoraj mrtev, *bejbi* 'punčka, ljubica' je redko in afektirano, kalk *zajček* (ang. bunny, 'v kopalni obleki podoben kostim oblečeno dekle, ki streže gostom v nekaterih nočnih lokalih') je še vedno predvsem publicističen; *baby-sitter* je znan predvsem starejšim mladostnikom; *biznis* še ni zasenčil starejšega *kšeft*. Pač pa so nepogrešljivi *okej*, *džob* 'delo, služba' (zlasti sprejeta ne iz veselja, temveč zaradi denarja), *seksi*, ki ima poleg 'spolno privlačen' še več pomenov s skupnim imenovalcem 'ki navdušuje', in *šov* 'kakaršen koli nenavaden zanimiv dogodek', *imeti sooj šov* 'početi kaj pozornost zbujajočega ali značilnega; biti v svojem elementu'.

Večji vpliv ima angleščina na pop žargon. Izredno močno pa je anglicizirana govorica narkomanov.

Gre namreč za mednarodno terminologijo, ki sloni na angleški¹⁴ podobno kot aeronavtična povelja. Informator je celo trdil, da znajo vsi narkomani toliko angleščine, da bi te besede tudi pisali v skladu z angleškim pravopisom, kar pravzaprav ni docela nemogoče. Sam sem angleško pisavo obdržal le v primerih, ko gre za očitne citatne besede, ki niti glasovno niso zmeraj prilagojene slovenščini. Takih je najmanj. Na

¹⁴ Natančneje rečeno, na ameriškem slengu.

primer *turn-on* se rabi kot samostalnik moškega spola menda samo v imenovalniku in tožilniku: *imel sem tak čuden turn-on* 'čas ko ali to, da mamilo začne delovati'. Podobno se rabi še *drop-out* 'to, da mamilo neha delovati' in *tune-in* 'čas, ko mamilo deluje'. V glavnem pa dobivajo angleške besede slovenska obrazila in končnice: **džôjnt -a** 'cigareta marihuane' < angl. *joint*; **džánki -ja** ali **-ta** 'kroničen narkoman' < angl. *junkie*; **èstípi -ja** 'vrsta mamila, ki povzroča evforijo' < angl. *Serenity*) *T(ranquility)* *P(eace)*; **fiks -a** < angl. *fix* 'injekcija narkotika, zlasti intravenozna injekcija heroína ali opija'; lahko pomeni napravo za vbrizgavanje, dejanje vbrizgavanja ali mamilo samo; **fléš -a** < angl. *flash* 'občutek, ki nastopi kmalu po vbrizgu heroína v žilo'; trenutek, ko začne mamilo zares delovati; **flípávt -a** 'zguba stika z realnostjo (po tem, ko mamilo že neha delovati)' < angl. *flip-out*; npr. *iti v flipavt* 'zgubiti stik z realnostjo'; *sem videl eno žensko, ki je bila na flipavtu*; **grêš -a** 'marihuana' < angl. *grass*; **háš -a** 'hašiš' < angl. *hash*; **hórs -a** 'heroin' < angl. *horse*; **spíd -a** 'mamiló, ki močno in dražeče vpliva na živčevje, na primer amfetamin, mešanica kokaina in morfija ipd.' < angl. *speed*; **stáf -a** 'katerokoli mamilo' < angl. *stuff* 'tihotapsko blago'; **tòp tópa** 'vrhunec učinka mamila', ali kot je rekel informant: »prve štiri ure tripa, ko te sploh ni« < angl. *top*; **tríp -a** 'halucinacije za časa učinkovanja mamila, zlasti LSD-ja; tudi mamilo sploh, zlasti LSD' < angl. *trip*; **šít -a** 'hašiš' < angl. *shit*.

Angleški pridevniki in samostalniki v vlogi pridevnikov se vključujejo v skupino slovenskih nepregibnih pridevnikov tipa fejest:¹⁵ **bêd** v zvezi *bed trip* 'slab trip; trip ki povzroči flipavt' < angl. *bad*; **dávn** 'ne več pod učinkom mamila; tudi deprimiran, utrujen in zaspan po prestanem tripu' < angl. *down*; **háj** 'ki je pod vplivom mamila, zlasti marihuane ali hašiša, zlasti, če je občutek prijeten in vzbuja veselje in brezskrbnost' < angl. *high*; **stóvnd** 'ki je pod vplivom mamila' < angl. *stoned*.

Glagoli so delani po slovenskih besedotvornih načinih iz angleških korenov: **fiksati** 'vbrizgavati (si), jemati mamilo', **fiksati si**, **sfiksan**, **pofiksan**, **nafiksan**, **zafiksan**; **trípati** 'biti na tripu' — lahko se reče *biti na tripu* 'doživljati trip', *biti na spidu* 'jemati spide', ne pa tudi *biti na dreku* (gl. dalje).

Veliko naštetih izrazov ima slovenske ekvivalente kalke: *šit* — *drek*, *gres* — *trava*, *fiks* — *šprica*, *top* — *špica*, *vrh*, *staf* — *roba*, *yellow sunshine* 'vrsta LSD-ja' — *sonček*, *fiksati* — *špricati*, *tripati* — *furati* ali

¹⁵ Rabijo se predvsem kot povedkovo določilo.

šibati. — Brez angleške dvojnice so: *kaditi* ali *rávhati* 'uživati hašiš ali marihuano', *šópati* 'isto (dobesedno: polniti pipo)', *papirčki* 'papir za zvijanje džojntov'; čisto slovenski so mogoče *zmajčki* 'halucinacije', kar pa je že slengizem, ne več strokovni termin. Slengovski so še *fárávt* (*faravt tip, beseda; kdor ve, za kaj gre, je faravt*) 'ki navdušuje' < angl. *far out*; *haj* 'vesel, brezskrben'; *trip* 'tripu podobno doživetje'; *spidírati* 'biti nemiren, živčen' (nikdar ne pomeni 'biti pod učinkom spida', tedaj samo *biti na spidu*); *zaspidíran* 'živčen'. Zvišano ekspresivno vrednost imajo tudi razni izrazi za pipo za kajenje hašiša (*čilam, čílám, fajfa, vúsra, vúsrfájfa, nargíla*), *mu je zabilo* 'doživel je fleš', in zlasti *na-kajèn, našópan, zabít, órenk zadét* in *tám gôr* — vsi pomenijo 'haj'.

Zaradi tolikšne količine tujih prvin je žargon narkomanov precej argojskega tipa. Toda nekateri izrazi so dokaj znani (*trava, drek*), vsaj mladostnikom. Poleg tega jih je začelo popularizirati tudi časopisje: *Jaz sem pa že kadil travo, drek, vzel sem trip, fiksál sem se* (TT, 25. 4. 1975, str. 8).

Za primer strnjenga besedila ta konstrukt mladostniškega slenga:

Mladostnika *šponajo* (vzbujajo, privlačijo) *mačke* (dekleta), posebno če so *dobre, oštre, divje, seksi, strašne, rajcih* ali kako drugače *jako ugodne*. Večina jih enači z njihovim spolovilom in jim reče *frača, mucka* ali *češplja*. *Zašpona* ga tudi kaka *famózna mákina* (dober avto), na *stare kripe* pa se *pošči*je, rekoč: *take smo mi pred vojno z levo roko čez ramo metali* in jih danes kupi samo kakšen *brezvezen čiča* z *visoko arijsko* (neveden starček s kratko pristrženimi lasmi), ki je *rahlo v levo* (prismuknjen) in *nima tri čiste* (niti pojma) o tem, kaj je *havšbal* (fino). — Nič pa ga bolj ne *zrajca* (spolno vzburi) kot *strupena pička* (res *dobra baba*), ki sama *frajári* za volanom makine in *šiba* (vozi) naokrog kar *v tri pírovske* (brez cilja, neznano kam) — taka kombinacija se imenuje *komplet* in prav *slaba finta* (škoda, slaba šala) je, če na posled *spázi* (ugotovi), da je *zamóčil ko svinja* (se hudo zmotil), saj *punca* ne *trza nanj* (ne kaže zanimanja zanj); ja pa *tudi slučajno ne* (nikakor ne), ker ni več *samostalna*, ampak ima že svojega *lepotca, moža* (fanta). Hudo je v takih trenutkih, *človek zaštéka* (ima krizo), zdi se mu, da ga *cel svet v glavo* (namreč jebe). *A ne bi bil še pa še fazon*, imeti takole *prikolico* (dekle), pa se *fúрати* kar tako, za *prazen kurac* / za *kurčevo zdravje* / za *štos* / za *hobi* / za *trening* (torej brez posebnega razloga) sem pa tja in *zažigati* (vzbujati občudovanje) z *vitamin(čk)om* / *tobačno* ali *vitaminsko palčko* / *svaljčico* / *smotko* / *čikom* / (skratka cigareto v ustih) in tako *záftik čebelico* (sladkim dekletom) ob sebi? *Ma nima ona blage veze*, kogà je to *finta v levo* (zabavna zadeva)! Sicer pa — *jajca* (nič ne del) V bistvu je bila ta *mimozá* (rezervirana ženska) videti precejšnja *dila* brez *jábučkov* (prsi), pravi *pluh*, in *prejkone* je bila *absolutna ničla* (frigidna), ki je seks *sploh ne gane* in se pusti samo *mečkati* in *šlatati*, nika da bi šla kdaj *do konca*: ena tistih, ki te samo *scat peljejo* (hodijo s fantom, a se ne spuščajo v spolne avanture).

РЕЗЮМЕ

Словенский сленг, жаргон и аргю рассматриваются нами как три специальные (отвечающие разным интересам) разновидности языка: Сленг является неформальным вариантом разговорной речи, для которой характерен особый эмоционально-экспрессивный словарь; он содержит в себе новые и старые выражения с новым или иначе интерпретированным значением, с почти обязательной коннотацией, появляющейся наряду с денотацией. Жаргон является речью, для которой характерен неофициальный профессиональный словарь. Аргю — это речь социального дна и воров, особенно тогда, когда оно тайное. Между этими тремя речами, разговорной речью и литературным языком происходит постоянный обмен лексикой; но литературный язык относится к такому обмену более сдержано из-за пуризма и потребности в смысловой точности или в отсутствии эмоциональной окраски. Жаргонизмы, которые литературный язык усвоил, приобрели значение терминов, сленговые слова в таком случае еще долгое время сохраняют эмоциональную окраску. — Число жаргонов и сленгов в принципе отвечает числу групп, объединенных общей профессией или какими общими интересами. Основными разновидностями сленга являются: сленг фамиллярный (в кругу одного семейства или рода), сленг юношеский (подростковый, среднешкольный, студенческий...), сленг общий (которого знает большинство пользователей языка, но нет надобности, что бы оно пользовалось им), сленг публицистический и развлекательно-журнальный. Под ударом критики находится прежде всего юношеский сленг, так как для него более чем для других разновидностей характерно употребление варваризмов, вульгаризмов и бесстыдных выражений и экстремная поляризация ценностей, находящаяся в противоречии с конвенциональным употреблением. — На словенские специальные разновидности разговорной речи имеют влияние от иностранных языков прежде всего итальянский, немецкий, английский и сербохорватский языки. Влияние последнего наиболее ощутимо, немецкое влияние в наше время блокировано — хотя число германизмов в сленгу все еще увеличивается вследствие употребления бытовой лексики; влияние английского языка оказывается прежде всего на некоторых говорах: так например лексика наркоманов в большой степени англоязычна.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

UDK 92 Oštir K.

PROF. KAREL OŠTIR — PETINOSEMDESETLETNIK

Trinajstega oktobra 1973 je prof. Oštir dosegel 85 let. Po klasični gimnaziji v Mariboru je študiral v Gradcu pri Meringerju, ki je z Matijo Murkom izdajal revijo »Wörter und Sachen«. Oštir je imel odslej v svojem študiju pred očmi: stvari in besede. Nato je na Dunaju poslušal slavnega Kretschmerja. Ta je l. 1896 izdal epohalno delo »Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache«. Oštirju je za doktorsko disertacijo predlagal temo, ki še danes ni izčrpno obdelana: atiška krajevna imena. Oštir je rekel, da mu je predolgočasna, vendar je vse svoje poznejše delo posvetil sorodni temi: raziskovanju jezikov predindoevropskih ljudstev, ki so živela v Sredozemlju in pustila sledove v današnjih jezikih na tem območju. S posebnim priznanjem se spominja knjižnic v Leningradu in Britanskem muzeju v Londonu; kako je tam živel, je druga stvar. Doktorat je opravil v Gradcu l. 1918 in štiri leta nato, l. 1922, ko je bil star 33 let, je dobil v Ljubljani na katedri za primerjalno jezikoslovje prvo plačano mesto kot docent. Izredni profesor je postal l. 1924, redni šele po osmih letih l. 1932, ko je imel za seboj že vse delo svojega življenja, star 44 let. Za člana SAZU je bil izvoljen l. 1953, pa je pozneje odstopil. Vedno je hodil svoja pota v življenju in v znanosti.

Pisati je začel že l. 1912, gl. bibliografijo v zborniku »Univerza v Ljubljani« (1957), 66 s. Ko se je potegoval za mesto docenta, je mogel pokazati na knjigo »Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft« (Wien—Leipzig 1921). V njej je po predhodnikih, ki jih navaja na drugi strani ovitka, zagovarjal teorijo, da so si jeziki v starem Sredozemlju, od Kavkaza do Baskov, od Evrope do Severne Afrike bili med seboj sorodni. Tega mnenja so — v različnih variantah — danes že mnogi. Oštirju so oporekali njegovo teorijo, da je menjavanje med konzonanti (ter vokali) posledica mesta akcenta, predvsem pa seveda njegove razlage besed iz ok. 60 jezikov. Na 138 straneh je nanizal 942 etimologij. Knjigo je slavni Meillet ocenil s kritiko, katere bistvo je izraženo v stavku: »O. ima vse darove lingvista razen kritičnosti.« Do l. 1930 je nato izšla vrsta obširnih razprav zlasti s področja starobalkanske lingvistike, ki se je končala s knjigo »Drei voroslavisch-etruskische Vogelnamen« (Ljubljana 1930). O njej je napisal obširno kritiko Kořinek in odklonil Oštirjevo teorijo o menjavi stopenj. Po tej kritiki je O. umolknil za vedno.

Iz navedenih dveh kritik sem navedel to, kar je negativno. Toda pri slehernem stremljenju je treba gledati na to, kaj je v njem pozitivnega. Meillet je vendar Oštirju priznal »vse darove lingvista« in Kořinek je v svoji 16 strani dolgi kritiki priznal: »Oštirju pripada predvsem za-

sluga, da se je kot malokdo poglobil v študij tistih elementov in vpliva alarodskega substrata ... gre za poskus, da bi splošno razložili in dokazali enotnost paleoevropskega substrata, in to z erudicijo, ki vzbuja občudovanje, kakor ga Oštirjeva bistrournost in pogum, brez ozira na številne ovire in nasprotovanje velike večine drugih raziskovalcev ... O. je tu v pravem pomenu besede pionir, ki krči nova področja, na katerih čaka jezikoslovce mnogo trdega dela ... Na realnejših tleh se Oštirjeve razlage gibljejo zlasti na področju substratnih imen, zemljepisnih, osebnih, narodnih, mitoloških, ponekod tudi pri imenih živali, rastlin, rudnin, terminov za javno upravo in podobno.«

To, kar Oštirju priznavata Meillet in Kořinek, je vendar ogromno. Kako je s kritičnostjo, je znano: tudi Meilletu niso priznali vsega — zadostuje pogled v etimološke slovarje. Kar se tiče Oštirjeve teorije o menjavi stopenj, je O. v »Arhivu za arbanasku starinu, jezik i etnologiju« IV (1930?), 96 izjavil, da nikakor ne vztraja pri teoriji, da je a k c e n t vzrok sprememb konzovantov (in vokalov); zanj je bistveno, da besede na omenjenem področju spadajo skupaj in predstavljajo neko posebno jezikovno skupino. Priznava, da je marsikaj mogoče posledica zemljepisnih in kronoloških pogojev, substitucije glasov in da je natančna razmejitev za sedaj nemogoča. — Toda tega ni nihče bral, kajti ta letnik revije je bil zadnji in še ta ni bil razposlan — na Albanijo so položili roko že drugi in mi nismo smeli o njej niti pisati; en nepopoln izvod brez naslovne strani je ohranjen v Ljubljani pri SAZU.

Prof. Oštir je napisal okoli 1000 strani v telegrafskem slogu; imel je ogromno povedati in tisk je bil drag, posebno še tisk njegovih del. V omenjenem odgovoru na kritike je priznal, da je tudi ta zgoščena izražanja mogoče eden od vzrokov za nerazumevanje. Vendar so zaradi nebitvenega zavrgli pozitivno. Nihče se ni ravnal po Kořinekovem mnenju, da bi bilo dobro temeljito pregledati Oštirjevo delo. Zaradi znakov za glasovne spremembe, ki v indoevropskem jezikoslovju niso v rabi, so vse skupaj dali na slepi tir. Bilo je vsega preveč — iz Oštirjevega gradiva bi se dalo — še vedno jedrnato — napisati vsaj deset tisoč strani. Tudi strokovnjaki hočejo imeti vse lepo servirano in predvsem: kakor gre pri najslovitejših tovarnah na svetu 20 do 25 procentov izdatkov za reklamo, tako je tudi pri znanosti. Saj se tudi samo neznamen procent tehničnih iznajdb realizira. Nikjer ni rečeno, da se strokovnjaki za nova spoznanja pulijo.

Oštirju je škodilo tudi to, da skoraj nikjer ne navaja literature in da zaradi tega bralec ne ve, kaj je mnenje Oštirjevo in kaj njegovih eventualnih predhodnikov. O. je na to odgovoril, da ko bi navajal še literaturo, bi bila njegova dela nekajkrat obširnejša in strokovnjaki že tako to vedo — iz etimoloških slovarjev lahko vidimo, da je to Oštirjevo mnenje bilo zmotno. Ob teh šele more bralec spoznati, da je O. pretresel besedišče posameznih jezikov do zadnje besede, do takih, ki jih etimološki slovarji sploh ne omenjajo, pa tudi navadni ne; bralec uživa ob njegovih duhovitih kombinacijah in strmi nad širino njegovega pogleda. Indoevropsko besedišče je že znano in zbrano, toda izven tega je v ide.

jezikih veliko število besed s strokovnih področij, ki niso pojasnjene, ker so pač tuje. Resnično ni primerno pisati o teh besedah, ne da bi pisec etimološkega slovarja pogledal, kaj o njih pravi O. Ta izhaja ne od besed, ampak od stvari, ne »Wörter und Sachen«, ampak obratno: stvari in besede. Naj navedem — na rob Vasmerjevemu ruskemu etimološkemu slovarju (podobno velja za Skokov hrv.-srbski) — dva primera. Ob besedi *sapog* »obuvalo z golenico, škorenj« pravi V.: običajno vežejo s *sopélv*, *sopétv*, češ *sopouch* »dimovod« (od peči v dimnik). Toda tisti »običajno« ne zveni ravno posebno prepričljivo, saj je tudi treba precej prehodov v suponiranih pomenih »trobilo pihalnega instrumenta > trobilo > golenica«, in pripona je druga. Trubačev se zato v dodatku k ruskemu prevodu Vasmerjevega slovarja zateče k drugi razlagi: »očevidno« (!) ... iz turšk. *sap* »ročaj, steblo«; obstoj pripone *-og* je zopet samo rekonstruiran. Vasmer in ruski dopolnjeni prevod v seznamu literature (in kratic) Oštirja sploh ne navajata, čeprav je treba Trubačevu priznati, da je registriral najmanjše slovenske (in druge) članke. Kaj pravi o besedi O. v »Drei ... Vogel«. 73 s. (v seznam besed je ni sprejel!)? »Predlat. *campagus* »obutev, ki pokriva samo prste in podplat, pritrjena s prekrizanimi jermeni« ($p \approx b$ § 1 a) predgr. *kombaón* id.: predsl. **sā[m]p-* > *sapogv* — glede pripone *-ogv* cf. PE 15 — »calceus« iz **kē[m]pag-* ... zaradi trašk. $\bar{e} > \bar{a}/\bar{i}$ in zaradi traške palatalizacije velarov pred palatalnimi vokali. Tudi izpad *-g-* v gr. *kombaón* utegne kazati na traški izvor...« Priznati je treba, da gre pri teh Oštirjevih besedah za nekaj čisto konkretnega, ne za »sopenje«, ampak za obuvalo — seveda pa tudi za besede, ki jih ne pozna Georges za latinščino in ne Liddell-Scott za grščino, tudi ne Hezihij. Ali je zaradi glasovnih posebnosti, ki jih O. suponira — pa zanje navaja paralele! — etimologija »schwindelerregend« (tako z eno besedo o Oštirjevem delu neki kritik)? Ali ne zasluži, da bi bila omenjena tako, kakor so druge, ki jih avtorji vestno beležijo, čeprav jih odklanjajo? Pa četudi s kvalifikacijo »phantastisch Oštir«? Toda kdo od njih ve za *campagus*, *kombaón*?

Drugi primer: *steklo*, rus. *stb́klo*. Brez dvoma je v neki zvezi z got. *stikls*, ki po Miklošiču pomeni »čaša, pokal«, po drugih »rog za pitje«. Jasno je tudi, da got. *-k-* in sl. *-k-* nista združljiva, torej je po Miklošiču, Vasmerju in drugih sl. beseda izposojena iz gotske; obratno mnenje Jagića i. dr. Vasmer z drugimi zavrača. Zaključek po Miklošiču: »Z roga za pitje z ostro konico je bil izraz prenesen na druge oblike posod in na sam material«. Zopet cela vrsta prehodov, in to od nečesa čisto konkretnega na nekaj splošnega — malo verjetno. Oštir, »Drei ... Vogel«. 1, 8, 22, 33, 95 (besede v seznamu ni!) izhaja iz egiptške besede za »jantar« *sacal*, predskitske *sacrium* i.p. Jantar je prihajal s področja Visle in Baltskega morja in z njim je potovala tudi beseda. Jantar je prozoren in, ko so iznašli steklo, je zaradi prozornosti tudi steklo dobilo tisto ime, ki ga je imel jantar (prim. germ. > lat. *glēsum* »jantar« — angl. *glass*, nem. *Glas*). Glede menjave *s/st-* prim. *srna* — lit. *stirna* »id.« in podobno *zober* — let. *stumbrs*. Da Miklošič tega ni mogel vedeti, je ra-

zumljivo — videl je pa zvezo med sl. in got. besedo —, da pa Oštirjevo mnenje ignorirajo, je škoda za znanost.

Da omogočim uporabo vsaj z a d n j e g a* njegovega dela, sem sestavil seznam s l o v a n s k i h besed. O. jih v svojem seznamu (7 strani v 3 stolpcih), ki je izjemoma dodan, skupaj z baltskimi navaja 23, jih je pa vsega nad 400.

<i>ablzko sim.</i> 15, 56, 101	čekrižiti 28	<i>chocholz</i> 96
<i>abre/éd-</i> 94	čermz 73, 96	<i>chochzłz</i> 96
<i>agnędz</i> 94	čerstja 96	<i>chol-</i> 96
<i>apno</i> 60	čeršnja 85	<i>cholča</i> 95
<i>asika</i> 91	čertz 14, 96	<i>holdz</i> 97
<i>astrębz</i> 29 ss., 47 ss.	čerubjz 100	<i>cholenz</i> 31
<i>aščerz</i> 15, 93, 94	česmina 94	<i>cholitz</i> 31
<i>avortz</i> 100	česnz 94	<i>cholmz</i> 20, 96
<i>banja</i> 83, 94	četzch- 95	<i>cholpz</i> 41
<i>baranz</i> 15, 91	četzchulz 95	<i>cholstz</i> 8, 66
<i>belena</i> 91	čybantz 7, 35, 97	<i>chomęstorz</i> 89, 96
<i>belnz</i> 22	čybęrz 18, 35, 97	<i>chomętz</i> 96
<i>bergz</i> 94	čyragz 36	<i>chomy</i> 89
<i>bersky</i> 95	čyranz 35, 97	<i>chopljo</i> 3
<i>berstz</i> 91	dętelja 12, 14, 21, 68,	<i>chorbrz</i> 46
<i>Beskyd-</i> 20	92	<i>chormz</i> 96
<i>Beščad-</i> 20	<i>dob</i> 40	<i>chorna</i> 3, 95
<i>bljudo</i> 18, 87	<i>dębrz</i> 12, 40	<i>choręgy</i> 46
<i>bljuščz</i> 18	<i>drezga</i> 41	<i>Chorętane</i> 96
<i>bobz</i> 100	<i>Dudlębi</i> 46	<i>chędogz</i> 96
<i>boljare</i> 18, 19	<i>dynja</i> 4, 10, 82, 99	<i>chręnz</i> 28, 64, 96
<i>bolto</i> 6, 64	<i>dęranz</i> 100	<i>chribz</i> 15, 96
<i>borantz</i> 15, 91	<i>edla</i> 94	<i>chrid-</i> 96
<i>borna</i> 84	<i>esenz</i> 98, 14, 68	<i>chrub-</i> 15
<i>borz</i> 21, 41, 93	<i>esetrz</i> 7, 15	<i>chruša</i> 4, 7, 17, 18, 42, 96,
<i>braklenz</i> 100	<i>ęčmy</i> 94	99
<i>bręnja</i> 83i, 85	<i>ęlovęcz</i> 57	<i>chooja</i> 96
<i>bręzda</i> 83i, 97	<i>ęskynja</i> 94	<i>chypz</i> 97
<i>bręšljanz</i> 18	<i>ęstęja</i> 56	<i>chys-</i> 97
<i>buky</i> 83	<i>ęzoz</i> 36	<i>chyz-</i> 97
<i>bylja</i> 19	<i>gabrz</i> 41	<i>chzbbzdz</i> 10
<i>byz-</i> 17	<i>gavornz</i> 28	<i>chzbbzdz</i> 10, 64, 96, 98
<i>by/a/uz-</i> 94	<i>glezoz</i> 11	<i>chzłst-</i> 96, 97
<i>bzčęka</i> 83, 91	<i>glota</i> 101	<i>chzłzno</i> 97
<i>bzčęoz</i> 83, 91	<i>gnida</i> 42	<i>chzmeljz</i> 9, 64, 65, 96
<i>bzdęnjz</i> 18, 87	<i>golębz</i> 68	<i>chzrtz</i> 97
<i>bzdz</i> 41, 94	<i>gorazdz</i> 96	<i>Chzrvate</i> 96, 100
<i>bzgz</i> 41, 94	<i>grabrz</i> 41	<i>imela</i> 22, 90
<i>bzgz</i> 17, 41, 64	<i>grozdz</i> 94	<i>inje</i> 87, 90
<i>bzlnz</i> 22	<i>gruša</i> 96	<i>ino/ęgz</i> 36, 58, 90
<i>Cetina</i> 80i	<i>gunja</i> 86, 94	<i>isto</i> 99
<i>čalz</i> 96	<i>hip</i> 97	<i>istzba</i> 100
<i>čarz</i> 94	<i>hlam</i> 97	<i>iva</i> 100
<i>čarlja</i> 80, 82, 100	<i>Hrušica</i> 8	<i>ivęlga</i> 25
<i>čaša</i> 86	<i>chlębz</i> 17, 96	<i>jalozz</i> 91 s., 100 *
<i>čechzłz</i> 86	<i>chlępz</i> 96	<i>jaręmz</i> 90

* K. Oštir Drei voroslavisch-etruskische Vogelnamen. Ljubljana 1930. Index vocabulorum Slavicorum*

- jasunъ 50
 jata 70
 kača 98
 kadylbъ 46
 kaliti 97
 kanja 50, 75, 79 ss., 80,
 81, 82, 95
 kapъ 18, 19, 90, 97
 kazubъ 42
 klenъ 22, 68
 klerъ 41
 klorъ 41
 klnъ 17, 22
 kazubъ 42
 kobyla 92, 100
 kobъcъ 81
 koldegъ 97
 kolъtkъ 96
 kolъtunъ 96
 komonъ 11, 91, 98
 konъ 60, 92
 konobъ 42
 konoplja 11, 25, 42
 korъ 92
 kor(a)kъ 98
 korgujъ 47, 75, 89
 korljъ 66
 kormyslo 93
 Korot- 96
 korstělъ 55
 korutina 96
 korvajъ 22
 kosa 45
 kost(ъ)гъ 89
 košulja 18, 86
 kozarec 45
 kozlek 64
 kozol 43
 kodelja 56
 kodelъ 66, 68, 99
 kodel(e)гъ 56
 korpělъ 94
 kopljo 25
 kōžel- 97, 99
 kremy 56, 92
 krinica 21
 krokъ 98
 krošnja 98
 kruša 96
 krysa 99
 kubъ 18, 55, 97
 kumirъ 17, 18, 90, 97
 kuna 96
 kupiti 18
 kurъba 18
 kušcerъ 15, 51, 93, 94
 kuzovъ 45
 kyrъ 17, 19, 90, 97
 kъbylъ 97
 kъlkъ 50, 96
 kъlzno 97
 kъlръ 9, 66
 kъmetъ 19, 73
 kъnegъ 66, 73
 kъrcagъ 11, 94, 97
 kъrcijъ 52, 95
 kъrcьma 94
 kъrga 94
 kъrk/g- 11, 94, 97
 kъrgma 92
 kъrgъno 85
 kъzъlo 20
 lad- 70
 lachъ 98
 lanъ 15, 69
 lasica 99
 lastovka 67
 laty 73
 latъka 73
 lebeda 94
 lebedъ 8
 ledъ 99
 lezъbje 56
 lěkъ 15, 14
 lěska 94
 lěto 100
 lipa 11, 17, 90
 ljudъ 8
 lochъ 98
 lota/okъ 70
 lody 70
 lodъka 70
 lunъ 50 s., 58 s., 75
 lutka sim. 70
 lytъka 62
 lyzgati 99
 lyža 99
 lъzgati 99
 lъnъ 8
 lъotъ 22
 macēsъ 24
 maklenъ 24
 makъ 24
 mečъ 15
 meropъchъ 95
 mēzin- 98
 mlъniji 70
 modernъ 24, 86, 95
 mogyla 20
 Mokъšъ 97
 mosegъ 95
 mošъn(j)a 86
 mozgъ 96
 mъlnъji 86
 mъrk- 8
 mъcъ 15
 nadragy 99
 neprazda 91
 nevěsta 25, 98
 nevěstъka 25
 nědro 99
 nota 95
 nula 70
 nуръ 18
 nъkъtka 62
 nъkъtъba 62, 89
 nъkъtъba 62
 obrъ 19
 odolěnъ 64
 ogarъ 68
 ochъme 92
 ohol 51
 Ochridъ 63, 69
 okno 89
 olboda 95
 olbodъ 8, 68
 olobo 23, 100
 ome 29, 91 s., 98
 omej 72
 omegъ 69, 72, 95
 omela 15, 22
 omora 95
 opica 2, 23, 54, 94, 101
 optom 72
 orbъ 12
 orěchъ 15, 17, 23, 60, 94
 orōdъje 93, 99
 orōžъje 99
 orъlъ 12
 orzъnъ 99
 oržъnъ 99
 osa 5
 osika 91
 osokor- 11, 95
 osvъnujъ 75
 ovojъ 56, 101
 pachole 51
 paserbъ 45
 pasierb 45
 pašenogъ 98
 pečatъ 14, 68
 pečetъ 68
 pektъ 67, 75
 pešter- 14
 peštъ 14
 perunika 84
 Perunъ 71, 85, 96
 peτρο 90
 pēnegъ 15
 p/bik- 24
 pirogъ 20
 plotunъ 56
 plugъ 11
 poltъ 8

- porsky* 95
porzdъ 4, 22, 91
postъ 4
preda 94
proso 94
pyro 20
pylchъ 67
pyнъ 90
pyrkъ 94
rajъ 9
remeziti 95
relegъ 14
rъpa 32, 64, 93
robъ 12, 93
rožje 99
ryba 95
ryсъ 8
ryžъ 20
sablja 22, 45
sanъ 74, 95
sapogъ 75
serbro 25, 44
sebyrъ 46
sъnъ 74
skomorchъ 95
sko/ebornъ 5
skrъnja 88
skъlegъ 72
slanka 59
slonъ 101
smokъ 74, 75, 95
smole/br-k- 12, 21, 35, 95
snaga 62
snopъ 59
sobolъ 2, 33, 65 s., 95
sokolъ 48, 75
solt/d- 96
sopъ 45, 49
sъ/ъrebro 8, 20, 25, 44
ster/org- 95
stъna 95
stjudъ 8
stvolinъ 100
stъ/ъlp 44
stъklo 1, 8, 22, 35, 95
sъrbъ 45
sъrmega 33
sъrna 95
ščenę 67
ščenъčъ 67
ščъlegъ 20
šelmъ 98
šъlmъ 96
tan- 97
tisęlja 20
tisъ 22, 90
tjudъ 8
tobol- 8
topol- 8, 12, 33
toporъ 54
tovarъ 25
tovaris(t)jъ 25, 95, 99
tretij 88
tudjъ 4
tun- 97
tvarogъ 25
tyky 4, 10, 82, 99
tysotja 20
tylkъ 35
tylmačъ 34
utro 90
vapno 60
velebit 25
vel(e)съ 99
veprъ 21, 94
veltъ 96
vertja 14
vękъša 26
vigъnjъ 25, 86
vila 100
virajъ 9
višъnja 68
vivъga 25
volujъ 75
volъ 101
(v)op/birъ 69
voskъ 5
(v)opirъ 69
vъžъlъ 4, 68
vъlchъva 100
vъtrjъ 29, 34
vulga 25, 29, 75, 101
vъrtъp/bъ 75
vъšъ 15
zъlъva 99
zestra 99
zobrъ sim. 4, 5, 45, 46
želęzo 15, 55
županъ 100

P.S. Prof. Oštir je med tiskom tega članka dne 27. decembra 1973 umrl.

ZUSAMMENFASSUNG

Anlässlich des 85. Geburtstages Prof. K. Oštirs wird darauf hingewiesen, dass selbst die Kritiker seines »Stufenwechsels« seine Erudition und seinen Scharfsinn anerkannt haben. Es ist wirklich schade, dass die von ihm gesammelten Materialien von etymologischen Wörterbüchern nicht berücksichtigt werden, was an zwei Beispielen (russ. *sapog* und *stъklo*) gezeigt wird. Sein Grundsatz war: Sachen und Wörter. Die Etymologie des russ. Wortes *sapog* steht nicht fest (auch die Lautgestalt schwankt: *sabog*, *zabog*, s. Vasmer, russ. Ausgabe, s. v.). O. vergleicht vorlat. *campagus* »ein nur Zehen und Sohle bedeckender Schuh, auf dem Fussblatt mit sich kreuzenden Riemen befestigt« und gr. *kombaón*. Russ. *stъklo* verbindet er mit ägypt. *sacal* »Bernstein«, vorsk. *sacrium*, *sucinum* (-u- nach *sucus*) »id.«. Das baltische Wort für »Bernstein«, das als Wanderwort mit dem Gegenstand nach Ägypten und Südrußland gelangte, wurde auf das neuerfundene Glas übertragen, cf. germ.-lat. *glęsum* > dt. *Glas*. — Um eine Übersicht wenigstens über die in seinem letzten Werk behandelten slawischen Wörter zu ermöglichen, folgt hier ein diesbezügliches Verzeichnis. Prof. Oštir ist während des Druckes dieses Artikels am 27. Dezember 1973 gestorben.

Milan Grošelj
Ljubljana

SE O MIHAELU ZAGAJSKU

Pri pisanju in ob zaključku razprave *Mihael Zagajšek in njegova dela*, natisnjene v 1. številki Slavistične revije 1973, str. 45–75, ni bilo na voljo natančnih podatkov o Zagajškovih starših, bratih in sestrah, manjkalo pa je še marsikaj drugega za določnejšo ugotovitev njegove življenjske poti in njegovih del. Sedaj sta Steiermärkisches Landesarchiv Graz (St LA) in Zgodovinski arhiv v Celju (ZAC) ustrežljivo poiskala in odkrila v arhivskih spisih veliko novega, ki dopolnjuje ali zanikuje že zapisana dejstva.

Zagajškovi so bili podložniki zemljiške gosposčine Zbelovo (nemški Plankenstein), nekdanje graščine med Ločami in Poljčanami. S tem je tudi bolj umevno Slomškovo sporočilo: »Bil je tisti čas na Hotunjjski grašini grozno hudoben gospod, kateri ni nobenimu sinu svojih kmetov v šolo dal... Tudi na Zagajškiga mu je mrzelo, de se je šolal; pa h sreči ni bil v njegovi oblasti. Kregal je vradnika Razbelske [= Zbelovske] grašine, pokaj Zagajškiga sina v šoli terpi, rekoč: »Ako bojo kmeti gospodje, kaj pa bojo najni otroci?« Ali moder ino mili gospod Hotunjškimu veli: »Hočejo gospodski otroci pridni biti, ne bojo kruha stradali; so pač za nič, se jim prav godi, če kaj iz njih ni. Zagajškimu pa ne bom branil sreče, ker ga Bog v duhovski stan kliče.«¹

V registru gosposčine Zbelovo, urada v Razboru, iz l. 1747 je imenovan neki Peter Zagajem, v popravljenem jožefinskem katastru iz l. 1787 pa je že naveden Jožef Zagajšek kot posestnik hiše številka 6 v Zagaju. Stara zemljiška knjiga gosposčine Zbelovo, celjski delež, urb. številka 4, fol. 15, in mejna karta katastralne občine Zagaj iz l. 1825 navajata za hišo številka 6, ki je bila pozneje spremenjena v številko 3, primerek »Pri Zagajšku«. Po zapisu prej navedene zemljiške knjige je bila v uradu Razbor, okolica Zagaj, okraj Blagovna, župnija Ponikva, hišna številka 6, tričetrtinska huba, ki je obsegala dve njivi, pet travnikov, sadovnjak in ribnik; vrednost posestva, mlina, kovačnice, poslopij in gozda je bila skupaj cenjena na 1.280 goldinarjev običajnega (konvencionalnega) denarja. Iz urbarja graščine Zbelovo je nadalje razvidno, da je spadal k posestvu tudi mlin, za katerega obratovanje so morali plačati l. 1753 15 krajcarjev mlinskega davka.² Torej je bila Slomškova navedba, da je bil Zagajšek rojen »za Gajam, na imenitnim stani zravno sedajne železne ceste, premožnih bogaboječih staršov sin«, pravilna.

O Zagajškovih starših tudi v na novo najdenih listinah ni zanesljivih dokončnih podatkov. Zagajškovega krstnega lista v graških arhivskih spisih ni, a list verjetno sploh ni bil priložen, ker tudi v drugih enakih primerih to ni bil običaj. Da pa je bilo Zagajškovega očetu ime Jožef in da je umrl že pred 28. januarjem l. 1762, je razvidno iz ženitnega pisma z dne 28. januarja 1762 v listinski knjigi gosposčine Laško, kjer je zapisano, da vzame samski Jurij Vengust v zakon Marjeto, samsko zakonsko hčer pokojnega Jožefa Zagajška in njegove žene Marine. Nadalje zvmemo za očetovo ime iz odpovedne

¹ Drobtnice za l. 1849, 93.

² St LA poročilo z dne 27. aprila 1973, številka 284/1 — 1973; ZAC poročilo z dne 8. junija 1973, številka 01-177/2-75.

³ Drobtnice za l. 1849, 92.

pobotnice z dne 15. julija 1764, kjer se Uršula, rojena Schütz, vdova pokojnega Jožefa Zagajška, glede na svojega brata odpove nadaljnji dediščini svojih staršev. Tudi v l. 1767 se imenuje v neki drugi pobotnici vdova Jožefa Zagajška, a brezimno, ko je potrdila Florijanu Rožancu plačilo 26 goldinarjev.⁴

Po prednjih arhivskih zapisih moremo, žal, le naklepiti in domnevati: Zagajškov oče Jožef je bil dvakrat poročen, prvič z ženo Marino, ki je imel z njo hčer Marjeto, pozneje poročeno Vengust, v drugo pa z Uršulo, rojeno Schütz. Iz Zagajškove oporoke z dne 22. januarja 1824⁵ izvemo, da je imel brata Jožefa, ki je bil tega dne že rajni, in tega dne že umrlo sestro Ano ter še živo Barbaro, poročeno z Andrejem Marzidovškom v Mlačah. Z nam ne prav razumljivim zapisom »ohñoch in leben« omenja tudi sestro Marjeto (Margreth), poročeno Vengust, kar si tolmačimo tako, da ji je še za njenega življenja izplačal sto goldinarjev in da torej l. 1824 ni bila več živa. V razpravi (str. 45) domnevno imenovana sestra Elizabeta pa je bila samo Zagajškova svakinja, tj. žena brata Jožefa in hči pokojnega Jerneja Marzidovška ter njegove žene Marije, kakor nam priča ženitno pismo z dne 20. januarja 1767 na listu 100 v pisarniškem zapisniku graščine Zbelovo iz l. 1753 do 1784.⁶ Da je bila Zagajškova mati Uršula, rojena Schütz, in ne Marina, za to nam je najpristojnejše potrdilo Slomškov zapis, da »imeli so fajmošter starih mater za Gajam še veliko let živih«,⁷ saj je umrla Uršula Zagajšek v Zagaju 18. julija 1801, stara 84 let.

V prej omenjenem ženitnem pismu je ženin Jožef Zagajšek, posestnik v Zagaju št. 6, zapisal nevesti Elizabeti neodtujljiv dosmrtni užitek svoje očetovske dediščine, in to tudi v primeru, če z njo ne bi imel potomcev in če bi se po njegovi smrti poročila drugič. Elizabeta Zagajšek je po podatku mrliške knjige na Ponikvi, A 1782—1821, str. 152, umrla za sušico 29. septembra 1820, stara 65 let, torej je bila rojena l. 1755, in bi bila potemtakem ob pisanju ženitnega pisma stara komaj 12 let. Njen 16. maja 1816 ob ostarelosti umrl mož Jožef Zagajšek, ki ga je pokopal Jakob Pražnikar, je bil 9 let starejši. Že dr. Fr. Kovačič je ugotovil, da »starostne letnice v takratnih matičnih knjigah niso zanesljive,«⁸ in tako tudi starost Elizabete Zagajšek, navedena ob njeni smrti, ni verodostojna.

Iz inventurnega zapisnika gosposčine Zbelovo za l. 1802—1808, stran 219, ZAC — stara zemljiška knjiga, št. 1075, izvemo поблиže, kako in kdaj je prešlo posestvo Zagajškovih v roke Marzidovškov. Dne 22. novembra 1794 sta v Celju pristopila Jožef Zagajšek in njegova žena Elizabeta, podložnika gosposčine Zbelovo, in sta izjavila pred pričami, da želita, ker nimata svojega potomstva, izročiti vse svoje imetje, tj. hubo v Zagaju in mlin, vsa poslopja, vinograda s kletjo v Lučovcu (Lutschowetz), krpo vinograda na Dolgi gori, vse premičnine z vozovi, plugi in branami, takó na kmetiji kakor

⁴ St LA poročilo z dne 27. aprila 1973.

⁵ St LA Landrecht Testamente 10/1827, fasc. 6.

⁶ St LA poročilo z dne 27. aprila 1973.

⁷ Drobčinice za l. 1849, 97.

⁸ Dr. Franc Kovačič, A. M. Slomšek, Prvi del. D. sv. M. v Celju 1934, 14.

pri vinogradih, v skupni vrednosti 1.590 goldinarjev, mladoletnemu sestriču Antonu Marzidovski, sinu navzočih staršev očeta Andreja Marzidovška in matere Barbare, rojene Zagajšek. Zanimivo je, da je izročitelj predvideval tudi možnost, da mu umre žena Elizabeta. Če bi imel v drugem zakonu edinega sina, je le-temu Anton Marzidovšek dolžan vrniti s to pogodbo mu izročeno posest, hkrati pa je upravičen do odškodnine 500 goldinarjev, ki sta mu jo dolžna plačati izročitelj ali njegov sin. Sledijo še druge možnosti (edina hči, več potomcev), a bilo je vse brezpredmetno, ker je posest Zagajškovih ostala v rokah Marzidovškov. Po očetu Antonu je postal 26. aprila 1825 lastnik Jožef Marzidovšek, po le-tega smrti sin Jožef (26. oktobra 1840) in na podlagi poročne pogodbe z dne 25. januarja 1854, sklenjene v Šmarju pri Jelšah, je postala solastnica še njegova žena Marija, rojena Kristan. S tem je dovolj pojasnjeno, kako so prišli 22. novembra 1794 Marzidovski do posesti Zagajškovih, in da je bil Mihaelov brat Jožef tu zadnji posestnik iz Zagajškovega rodu.

O Zagajškovem šolanju v Gradcu ni nobenih zapisov. Latinsko šolo so takrat (okrog l. 1755—1765) vodili jezuiti, katerih arhiv pa je propadel l. 1773 ob razpustu reda, znaten del pa naj bi bil še v osrednjem jezuitskem arhivu v Rimu.⁹

Zvedeli smo za več oseb, ki so bile za Zagajškovega študija l. 1764—1765 z njim v goriškem bogoslovju. Pri mašniškem posvečenju 6. aprila 1765 sta asistirala nadškofu Attems in bila za priči Frančišek Roje in Andrej Pahor (Pakor).¹⁰ Za druga imena glej v citiranem delu pod ¹⁰.

Zagajškova prošnja za upokojitev, s priporočilom knezoškofijskega ordinariata v Št. Andražu, je bila ugodno rešena z odlokom dvorne pisarne na Dunaju z dne 26. julija 1820, s čimer je bil Mihael Zagajšek, župnik na Kalobju, upokojen s priznano mu letno pokojnino 500 goldinarjev. Da je 22. oktobra 1820 Zagajšek opustil župniško službo in odšel v pokoj, je sporočil lavantinski ordinariat guberniju v Gradcu dne 29. novembra 1820. Žal pa celoten Zagajškov pokojninski spis Gub 31-5914/1820 ni ohranjen.¹¹

Čisto nov vpogled v Zagajškova dela in opravila pa nam dajeta njegova oporoka z dne 22. januarja 1824 in poznejši codicilum testamenti z dne 15. marca 1827. Oporoko je napisal Zagajšek sam v nemščini z gotico na Kalobju, kot naprošene priče pa so jo svojeročno sopodpisali Franc Ipavec — Franz Ipavitz Chyrurgus, Mihael Urek — Urregg, župnik na Slivnici pri Celju, in Janez Rotter, župnik na Kalobju. Dostavek pa je napisal v nemščini z gotico Mihael Urek v Št. Vidu pri Grobelnem (izvirno: St. Veit bey Pöniglich), Zagajšek kot oporočnik je kodicil s tresočo se roko samó podpisal. Kot naprošeni priči sta na kodicilu poleg Ureka podpisana še Franc Malignani in Franc Ipavic. V oporoki je pristavil Zagajšek pod podpis: Expfarrer Pensionist, pri podpisu levo pa je v pečatnem vosku odtisnjen pečat, katerega znamenja pa ni mogoče razločiti.

⁹ St LA poročilo z dne 27. aprila 1973.

¹⁰ Liber ordinandorum za l. 1765 v Semeniški knjižnici v Gorici. Sporočil dr. Rudolf Klinec, nadškofijski kancler v Gorici, dne 17. aprila 1973.

¹¹ St LA poročilo z dne 27. aprila 1973.

Nekoliko obsežnejši povzetek glavnih oporočnih volil iz dokaj zajetnega izvirnika nam odkrije marsikatero doslejšnjo neznanko iz Zagajškovega življenja. Denarne volilne vsote je določil Zagajšek v konvencionalnih (običajnih) kovancih dunajske veljave, tj. v goldinarjih (fl) in krajcarjih.

Ko začenja — in tako tudi konča — Zagajšek oporoko v imenu sv. Trojice, prosi Boga, naj bo po Kristusovem zasluženju duša deležna nebeškega kraljestva, telo pa naj stanu primerno pokopljejo brez posebnega sijaja in brez nagrobne pridige. K pogrebu naj povabijo sosedne duhovnike, kdor bo pač hotel priti, ter naj jim, za njegovo in vseh vernih duš dobro, razdelijo 50 goldinarjev.

Ubožnim, ki se bodo udeležili pogreba, kakor tudi tistim, ki so v spisku ubožne ustanove na Kalobju, naj se vsakim razdeli 10 goldinarjev.

Ubožni študirajoči mladini v župniji Sv. Jurij pod Rifnikom zapiše 26 goldinarjev brez obresti, ki mu jih dolguje Jurij Oset v šentjurski fari.

Za ubožno študirajočo mladino v Planini določa 50 goldinarjev, ki mu jih dolguje tamkajšnji tržan Janez Kliner.

Župni cerkvi sv. Marije na Kalobju voli kapital 200 goldinarjev s 5 odstotnimi obrestmi, ki je bil naložen v Gradcu na ime župnika Mihaela Zagajška s stanovsko domestikalno obligacijo № 1405 dne 1. avgusta 1809. Prosi pa, da se pri prepisu imatrikulirajo za umrlega Mihaela Zagajška in vse njegove svojce na večne čase štiri maše po 40 krajcarjev.

Glede podružnice sv. Filipa in Jakoba v Vodružu ugotavlja, da je zanj več izdal, ko pa je prejel; vse to je že davno v imenu božjem daroval v čast tema svetnikom.

Slepemu Gašperju Marzidovšku, ubogemu sorodniku (befreinden) v Šibeniku, župnija sv. Jurij, voli 20 goldinarjev.

Za poznavanje razmerja med Zagajškom in Slomškom imamo do zdaj le nekaj skromnih podatkov. Zato sta tem bolj pomembni Zagajškovi oporočni volili № 11 in 12, ki določata:

№ 11: ‚Furnirano ali vloženo omarico in igralno mizico dobi, če ju hoče sprejeti, velečastiti gospod dekan Anton Urečar za šestdeset svetih maš po 20 krajcarjev; če jih oni nočejo vzeti, ju dobi, kolikor mu je prav, gospod Mihael Urek, župnik na Slivnici, za iste maše; če pa ne, potem dobi takó dragoceno delo gospod Andrej Slomšek (Andreas Slomschegg), moj gospod rojak, ki študira na bogoslovju v Celovcu, če bo duhovnik, kar se bo prav gotovo zgodilo v enem letu; to mu želi njegov rojak, ki bo kmalu umrl.‘

№ 12: ‚Vse svoje knjige in spise volim istemu gospodu Andreju Slomšku (Andreas Slomschegg), bogoslovcu v omenjenem bogoslovju v Celovcu, če bo duhovnik, za eno dosmrtno sveto mašo na leto za ubogo dušo v vicah. Če pa mu to ne bi bilo pogodu, se lahko vse to potem proda in uporabi za svete maše.‘

Zanimivo je, da se štiriinosemdesetletni starček ni več spomnil pravega Slomškovega imena in da je dvakrat Antona zamenjal za Andreja. Vloženo omarico in igralno mizico pa omenja Zagajšek dragoceni zato, ker sta bili pač njegovo ročno delo.

Kateri izmed oporočnih namenjenecv je dobil oba predmeta, o tem ne vemo nič določnega. Vsekakor pa je Slomšek omarico in mizico dobro poznal,

drugače ne bi bil mogel zapisati: »Ne le pisali ino brali, temuč tudi tesali ino mizarško (tišlarsko) delali so Zagajšek... Napravili so si lepo vložno omarico, ves nemški Gradec gledaš na njej v lesi pisan; tudi čedno vložno mizico)«. ¹²

Mogel je Slomšek predmete videti ob kakšnem obisku pri Zagajšku na Kalobju, ali pri zadnjem obisku 2. maja 1827 v Šentvidu pri Grobelnem. Med Slomškovo zapuščino v mariborskem škofijskem dvorcu danes teh predmetov ni, s čimer pa še ni rečeno, da Slomšek Zagajškovega volila ni mogel imeti. Dober poznavalec Slomška meni, »da Slomšek na take predmete ni posebno pazil, saj je celo del pohištva prodal in ponovno odkupil svoje pohištvo iz kaplanske dobe, ki ga je svoj čas prodal, da bi tako v preprostosti živel«. ¹³ Sodeč po početju Nemcev ob zasedbi Maribora l. 1941 končno ni izključeno, da so med drugimi dragocenostmi odpeljali iz škofijskega dvorca tudi omenjeno omarico in mizico.

Na Kalobju je gospodinjala Zagajšku l. 1742 rojena sestra Ana. Iz oporoke in iz dostavka k oporoki pa izvemo, da mu je po njeni smrti 10. marca 1819 gospodinjala Neža Leskovšek, ki ji je, razen omenjene omarice in mizice, Zagajšek volil vse svoje premičnine, za kar pa mora ob pogrebu pripraviti njegovim svojcem in sorodnikom ter grobarju navadno sedmino, pogrebščino. Ker omenja Zagajšek v kodicilu z dne 15. marca 1827, tj. petinpetdeset dni pred smrtjo, na prvem mestu dekle Nežo Lesko[v]šek, mu je le-ta pač gospodinjala tudi v Šentvidu pri Grobelnem in mu stregla na bolniški postelji.

Župnika, pri katerem bo umrl, Zagajšek vljudno prosi, da postreže povabljenim duhovnikom, ki se bodo udeležili pogreba, z navadnim kosilom in navaja z določnimi pogoji denarne zneske za posameznika in posebej za dekana.

Končno določa po predpisih za veljavnost oporoke »deductis deducendis jam prius nominatis« še dediče za preostalo premoženje, to so mali prihranki ter dolgovi, ki so zapisani v knjižici dolžnikov, a jih je treba še izterjati. To malo premoženje naj se loči na dva dela: prvi del dobi verski zaklad v Gradcu, drugi del pa naj se razdeli na dve enaki polovici; od teh je prva za vse verne duše v vicah, druga polovica pa za res ubožne ljudi v župniji Kalobje.

V opombah № 18 in 19 določa Zagajšek, da naj onega, ki bi se morda oglasil, da mu je kaj dolžan in bi to tudi zakonito dokazal, zadovoljijo iz zapuščinske glavnice. Če pa bi kateri izmed krvnega sorodstva titulo hereditatis še kaj iskal, bo vsekakor zavrnjen, kajti »že za življenja sem svojim krvnim sorodnikom storil vse, kar sem menil, da bi jim bil po postavi dolžan«, piše Zagajšek, in nadaljuje: »Da pa bi nevedni glede tega ne imeli predsodkov in bi me morda še v grobu obrekovali, češ da sem s krvnimi sorodniki nekrščansko ravnal, tem povem, da ni vse zapisano, kar sem jim storil; kajti še živemu bratu Jožefu Zagajšku sem izplačal in daroval dvesto goldinarjev v gotovini, k temu pa sem mu pustil brezobrestno še svoj dedni delež tristo in trideset goldinarjev, kar znese vse skupaj več kot tisoč goldinarjev.

¹² Drobčinice za l. 1849, 95.

¹³ Franc Hrastelj, stolni dekan v Mariboru, v pismu z dne 2. julija 1973.

in za vse to sem se moral po njegovi smrti zadovoljiti le z izpričbo. To sem storil hiši, kjer sem bil rojen. Nadalje sem sestri Barbari v Mlačah izplačal sto goldinarjev v gotovini, in prav tako tudi sestri Marjeti Vengust še v življenju sto goldinarjev, ter končno sestri Ani, ki je bila pri meni in je zapustila oporoko, poleg drugih stvari, dvesto goldinarjev v gotovini. Vse to sem previdno in krščansko storil s svojimi rokami, s čimer sem menil, da sem bil zadostil svoji vesti.«

V dodatni oporoki z dne 15. marca 1827 določa Zagajšek, da naj se izplača iz njegovega premoženja šestim otrokom Antona Zupanca v soseski Črnelica, župnija Sv. Jurij pri Celju, vsakemu po deset goldinarjev. V kakšnem razmerju do Zagajška je to volilo, ni znano.

V nadaljnjem določilu zahteva Zagajšek, da mora Anton Vengust — kakor pri Slomšku, se tudi tu ni spomnil njegovega pravega imena Jurij — ki je pač isti, ki je bil poročen prvič z njegovo sestro Marjeto, izplačati otrokom iz prvega zakona v enakih deležih menični dolg 73 goldinarjev in 34 krajcarjev, pripisan k zadolžnici za prisilno posojilo v znesku 111 goldinarjev in 6 krajcarjev, skupaj z obrestmi, ki jih prejema pri okrajni gosposčini v Planini.

V zadnjem oporočnem odstavku pa izvemo, da je daroval Zagajšek podružnici Sv. Marije na Završah pozlačeno monštranco po vzorcu one na Kalobju, za osemdeset goldinarjev; ta monštranca, piše, se imenovani cerkvi ne sme nikoli odvzeti.

Obravnava o Zagajškovi zapuščini se je vlekla celih deset let, tj. še v l. 1837. Vzroke za to in več o tem bi izvedeli iz 324 listov debelega zapuščinkega obravnavnega spisa.¹⁴ Iz njega je na fol. 20 in 24 razvidno, da je l. 1827 cenil Zagajškove knjige neki Alojz Tusch in da je bil napisan o njih poseben seznam, ki naj bi bil predložen knjižnemu preglednemu uradu v Gradcu. O tem poroča dopis c.kr. fiskalnega urada v Gradcu z dne 16. septembra 1834, kjer piše, med drugim, da je bilo pod № 12 oporočno volilo »knjige in spisi« v premoženjskem izkazu izpuščeno, ker knjige in spisi niso bili najdeni (fol. 306 v).¹⁵ S tem je bila slovenska slovstvena zgodovina ob važno listino, ki bi nam mogla v pravi luči osvetliti marsikatero stvar iz Zagajškovega slovstvenega dela. Morda bi bila s tem dočista pojasnjena tudi zamotana zgodba o »kalobskem« rokopisu, tj. o rokopisu slovenskih pesmi iz l. 1651, ki ga je našel Franc Kovačič v Mariboru med Slomškovo zapuščino. Glede na to, da je v rokopisu na str. 300 in 314 napisano z nerodno pisavo s svinčnikom ime Planchen Stein,¹⁶ tj. Plankenstein = Zbelovo, in da so bili Zagajški podložniki graščine Zbelovo, je vsekakor mogoč namig, da je rokopis po Zagajšku bil prinesen na Kalobje in prešel potem z njegovim oporočnim volilom v roke Slomšku in v njegovo zapuščino.

O Zagajškovem v slovenščino prevedenem delu *Grundriß der christlichen Moral* — ki je po vsej verjetnosti, žal, dokončno izgubljeno, vsaj doslej je bilo vse iskanje brezuspešno — so se našli natančni podatki. Gre za l. 1794

¹⁴ St LA Landrecht Verlaß VI — 4647/1827.

¹⁵ St LA poročilo z dne 27. aprila 1975.

¹⁶ ČZN l. XXV. (1930), 196.

v Celju pri Francu Jožefu Jenku natisnjeno in založeno knjigo v velikosti $10,5 \times 17$ cm *Grundriß der christlichen Moral, nach der vom Herrn Abte von Fabiani herausgegeben Grundzügen der christlichen Sittenlehre. Von einem Weltpriester des Bisthum Wirzburg*. Mit hoher Bewilligung der kais. kön. Hofcensur. Cilli, bey Franz Joseph Jenko. 1794.¹⁷ Knjiga ima 228 strani in do zdaj ni bila znana med celjskimi Jenkovimi tiski. Izšla je kot prvi zvezek »der kleinen gewählten Bibliothek für Seelsorger«. Pisatelj imenoma ni naveden, mogel pa bi biti I. Berg, profesor cerkvene zgodovine v Würzburgu, ki je, kakor beremo na str. 35, izdal l. 1779 teološko disputacijo o moralnih načelih Klemensa Aleksandrijskega.

Delo je samostojna, nekoliko razširjena priredba, na več mestih pa dobesedni povzetek razprave *Grundzüge der kristlichen Sittenlehre. Vom Abbe Ignaz von Fabiani, der Weltweisheit Doktor*. Wien, bey Joseph Stahel. 1789;¹⁸ ima v 8° 232 strani, in jo je pisec posvetil »allen Verehrern des gesunden Menschenverstandes und des ächten Kristenthum«.

Ignac Fabiani, rojen 16. aprila 1747, je bil iz Gorice priseljen Ljubljčan. V meniški stan cistercijancev v Stični je bil preoblečen 1. februarja 1765, redovne obljuje je naredil 2. februarja 1766, dne 19. marca 1770 pa je imel novo mašo. Umrl je v splošni bolnici na Dunaju; leto njegove smrti pa navajajo viri različno, in sicer l. 1790, 1791 in 1794.

I. Fabiani je bil v cistercijanskem samostanu v Stični arhivar in tajnik, ob razpustu samostana 25. oktobra 1784, ko je bilo v njem 27 redovnih bratov, pa je bil ob opatu Francu Ksaverju Tauferrerju samostanski prior.¹⁹ Za znano delo P. Marian, *Austria sacra. Oesterreichische Hierarchie und Monasteriologie*. Wien 1783. III. Theil, 5. Band, str. 117—133, je Fabiani prispeval zgodovinski opis *Erzpriesterrey und Zisterzienserabtey des Stiftes Sittich*, v IV. Theil, 7. Band, Wien 1786, str. 312—350, pa še *Documenta Sitticiensia*.

Da se je Zagajšek lotil poleg Christove strokovne knjige *der Baumgärtner auf dem Dorfe* prevesti v slovenščino še osnovni nauk krščanske morale, je bilo za tiste čase že kar drzno dejanje, saj ni bilo lahko najti slovenskih besed za zavite nemške strokovne izraze. Zato tem bolj obžalujemo, da se je prevod, sad dolgega napornega dela, izgubil.*

¹⁷ Semeniška knjižnica v Ljubljani, sign. N II 1a.

¹⁸ Semeniška knjižnica v Ljubljani, sign. N II 1.

¹⁹ Cistercienser Chronik l. 1893, str. 359, in l. 1914, str. 357, v samostanski knjižnici v Stični. Sporočil opat Rafael Ašič v pismu od 14. junija 1973; Vladimir Milkowicz, *Die Klöster in Krain*. Archiv für österr. Geschichte. 74. Band. Wien 1889, str. 342, 461.

* V razpravi SR 1973, št. 1, je treba dopolniti ali popraviti na str. 59: Zagajšek je Pohlinovo besedo *oshlôpnek* zapisal pri sedmih in ne pri petih geslih; na str. 61: v popolnem izpisu Zagajškovega nem.-slov. slovarja je 70.584 slovenskih besed, od teh je v samem slovarju 89.042 besed, v dodatku pa 1542; na str. 62, 63: besede *zdravniščar*, *stiska* in *prikrovnica* niso Zagajškove, marveč jih je prepisal iz Pohlinovega Besedisha.

MODERNIZEM V ZAHODNO- IN JUŽNOSLOVANSKIH KNJIŽEVNOSTIH*

V zvezi z zadnjim mednarodnim slavističnim kongresom, ki je bil od 21. do 27. avgusta 1973 v Varšavi, je izšel tudi zbornik študij z gornjim naslovom. V njem je zbranih 14 študij, ki so jih napisali poljski avtorji; le-ti so si izbrali za predmet svojih raziskovanj posamezne pojave v zahodno- in južnoslovanskih književnostih: češki, srbski, hrvatski, slovenski in bolgarski. In sicer obdobja tako imenovanega »modernizma« ali »moderne«. Samo uvodni prispevek urednice zbornika, Marie Bobrownicke, *Problematyka modernizmu w literaturach słowiańskich* je zasnovan širše teoretično.

Avtorica začenja z ugotovitvijo, da je »modernizem« v primerjavi z nekaterimi drugimi literarnimi obdobji neprimerno manj raziskan, saj so začela izhajati najvažnejša monografska dela o njem šele pred dobrimi desetimi leti, kar dokazuje v opombi pod črto z navedbo bibliografije. V njej je naveden samo en podatek, ki se v celoti nanaša na slovensko književnost, in sicer A. Ocvirk, *Slovenska moderna in evropski simbolizem*; druge obsežne obravnave tega obdobja naše književnosti (npr. Dušan Pirjevec, *Ivan Cankar in evropska literatura*, Ljubljana 1964; Joža Mahnič, *Zgodovina slovenskega Slovstva V — Obdobje moderne*, Ljubljana 1964; Franc Zadavec, *Zgodovina slovenskega slovstva V — Nova romantika in mejni obliki realizma*, Maribor 1970) se sploh ne upoštevajo. Docela so prezrta tudi starejša tehtnejša in celovitejša dela (ki so jih napisali npr. Izidor Cankar, Božo Vodušek in Marja Boršnik). Avtorica predlaga, naj bi sintezam posameznih slovanskih »modernizmov« sledile komparativne raziskave, ki naj bi potekale v med-slovanski in slovansko-zahodnoevropski smeri, pri čemer bi določevali med-sebojne paralelizme, analogije, vplive in odnose. Končni cilj naj bi bilo »popenjenje modela literature« tega obdobja pri vseh slovanskih narodih. Hkrati se zaveda težavnosti te poti, ker je razvojna intenzivnost od književnosti do književnosti drugačna. Nato opozarja na problematiko v zvezi s posameznimi literarnimi pojmi, npr. kako definirati pojem obdobje. Pri tem se sklicuje na rešitve, ki so jih predlagali nekateri teoretiki (R. Wellek, H. Markiewicz, D. Durišin). Kljub razlikam pri posameznih književnostih zameji »modernizem« z začetkom 90. let 19. st. in s koncem prve svetovne vojne. Kot odločujoča dejstva za določitev začetka kakega obdobja šteje: izdajo literarnega manifesta, konkretno realizacijo nove smeri v kakem literarnem delu in premik v kritično-estetski miselnosti. S konkretnimi primeri je nakazala začetke »modernizma« pri posameznih narodih in poudarila dejstvo, da ne veljajo povsod ista določila. Toda pri Slovencih omenja samo izid Župančičeve Čaše opojnosti l. 1899, slovenska literarna zgodovina pa upravičeno dodaja vsaj še Cankarjevo *Erotiko*, ki je izšla celo nekoliko pred Župančičevo zbirko.

Posebno pozornost bi bilo treba po mnenju M. B. posvetiti vprašanju istočasnosti literarnih tokov »modernizma«. S primerom iz bolgarske književ-

* Modernizm w literaturach słowiańskich (zachodnich i południowych). Polska Akademia Nauk — Oddział w Krakowie. Prace Komisji Słowianoznawstwa. Nr. 27. Redaktor naukowy: Maria Bobrownicka. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. 1973. 216 str.

nosti ponazarja zanimivo tezo, da posamezna nacionalna književnost pri uvanjanju novih tokov sprejema tudi tiste vrednote prejšnjih, ki jih sama ni razvila, a ji v določenem trenutku manjkajo. Med raziskovalne naloge prihodnosti uvršča preučevanje razmerja, ki ga je imel »modernizem« do romantike, funkcijo bibličnih, antično-mitoloških in folklornih prvin, premike v dramaturgiji, inovacije v ustroju proze, evolucijo literarnih zvrsti, vlogo literarne kritike in »modernističnih« revij ter podobno. Zaradi številnosti nalog se posameznih lahko le dotika, ne more pa jih izpeljati. To tudi ni bil njen namen, saj je dala svoji študiji podnaslov »raziskovalni postulat«, na koncu pa jo je označila kot najsplošnejšo »orientacijsko skico«. Razumljivo je, da bi zavzelo natančno in vsestransko preučevanje zastavljenih nalog neprimerno večji obseg, kot ga ima celoten zbornik.

Izmed drugih prispevkov nas na tem mestu zanimata predvsem dva, ki se ukvarjata s slovensko književnostjo.*

Prvo študijo *Rola czasopism „Ljubljanski zvon“ oraz „Dom in svet“ w szerzeniu modernistycznych kierunków literackich* je napisasala Jolanta Groo-Kozak, ki tako izpolnjuje del načrta M. Bobrownicke o osvetlitvi vloge literarnih revij. Ker so se na prelomu stoletja v slovenski književnosti prepletali različni tokovi, se je Jolanta Groo-Kozak odločila za »širše razumevanje termina Moderna«, ki naj bi obsegalo vso mnogovrstnost literarnih tendenc takratnega časa. Zaradi tega bi se bilo potrebno vprašati o ustreznosti termina »moderna« ali »modernizem«. Bobrownicka se tega v svojem pregledu literarnih problemov skoraj ni lotila, čeprav je iz navedene bibliografije razvidno, da se pojavlja tudi pri Poljakihi termin »neoromantizem« (J. Krzyżanowski, *Neoromantyzm polski*, Wrocław 1965), toda Bobrownicka samo pravi, da je Krzyżanowskemu to sinonim za »modernizem«, sicer pa da ima lahko širši ali ožji pomen kot »modernizem«. Vsekakor bi bilo dobro, da bi pisca obeh študij o slovenskih literarnih pojavih, Jolanta Groo-Kozak in Zdzisław Darasz, pojasnila vzroke svojega vztrajanja pri pojmu »moderna«; že zato, ker se novejša slovenska literarna zgodovina odloča ob istem predmetu za pojem »nova romantika«. Že prej je Ivan Prijatelj v svoji oceni knjižnega prevoda krajše ruske proze, ki ga je oskrbela Minka Govekarjeva, opozarjal, da nam beseda »moderen« pomeni »sodoben«, »moderna« pa le tisto poezijo, za katero je značilno »iskanje novodobne duše (...) hrepenenje po finejših dušnih horizontih« (LZ 1906, št. 7, s. 446). S tem je pokazal, da je mogoče uporabljati ta pojem v različnih časovnih obdobjih, kar navadno tudi počnemo. Jolanta Groo-Kozak sicer citira omenjene Prijateljeve besede, toda ne iz potrebe po terminološkem preciziranju, ampak da bi označila bistvene značilnosti obdobja. Medtem ko Joža Mahnič (Zgodovina slovenskega slovstva V, str. 18) še ohranja pojem »moderna«, se Marja Boršnik v razpravi »O slovenski „modernej“« odloča za poimenovanje »moderna romantika« (SR 1968, str. 311). Franc Zadravec navaja pomanjkljivosti dosedanjih pojmov in se odloča za »novo romantiko« (Zgodovina slovenskega slov-

* Jolanta Groo-Kozak, *Rola czasopism „Ljubljanski zvon“ oraz „Dom in svet“ w szerzeniu modernistycznych kierunków literackich*; n. d., s. 151–165.
Zdzisław Darasz, *Liryka erotyczna Słoweńskiej moderny*; n. d., s. 165–172.

stva V, str. 6). Isto poimenovanje uporabljajo tudi nekateri drugi literarni zgodovinarji, npr. Boris Paternu (prim. Slovenska književnost 1945—65 I, Ljubljana 1967, str. 14). Studija Jolante Groo-Kozak želi prikazati, kako sta poročali takratni osrednji slovenski reviji o novih evropskih literarnih tokovih (gre torej za ugotavljanje vloge t.i. posrednikov pri prodiranju literarnih vplivov v določen kulturni prostor).

Avtorica spregovori najprej o nastanku obeh revij in o njunem ideološkem ozadju — katoliškem in liberalnem. V prvem poglavju pregleduje tiste članke v DiS od 1888 do 1914, ki seznanjajo bralce predvsem s češkimi in poljskimi novostmi, zanimajo pa jo tudi predstavitve evropskih pisateljev in filozofov v obliki portretnih člankov (Schopenhauer, DiS 1890; Tolstoj, DiS 1892) ali teoretični spisi (npr. A. Kalan, Ali je umetnost sama sebi namen, DiS 1889; E. Lampe, Dekadentizem, DiS 1899; E. Lampe, V zarji novega stoletja, DiS 1901). V vseh opaža ocenjevanje novosti z ozkega dogmatičnega katoliškega stališča in ne preveliko razgledanost po sočasnih evropskih literarno-filozofskih dogajanjih, zato naj bi bilo to poročanje tudi neobjektivno. Nato opozarja na tiste članke po l. 1900, ki pričajo, kako se je začela ostrina ideološkega zavračanja izgubljeni. Ko začne pregledovati dejavnost LZ, najprej zabeleži glasove o evropskem naturalizmu do 1888, potem pa jo zanimajo članki o »modernističnih« pojavih v posameznih slovanskih književnostih. Za razliko od DiS, ugotavlja, da se kaže v njih večja strpnost (npr. K. Hoffmeister, Očrtki in profili iz modernega češkega pesništva, LZ 1894). Svojo študijo sklepa J. G.-K. s trditvijo, da sta imeli reviji pomemben delež v slovenskem literarnem prostoru že s svojo rivalnostjo, poročanje o evropskih novostih pa da je bilo nenačrtno, priložnostno in večinoma posneto po neavtentičnih virih.

Nerazumljivo se zdi, zakaj avtorica ni opozorila na odnos Josipa Stritarja do nemškega modernizma v LZ 1894 in 1896, ko je že opozorila na njegovo nasprotovanje naturalizmu. Prav tako ne omenja osrednjega in zelo pomembnega članka Vladimirja Foersterja Dekadencja, nova smer (LZ 1897), v katerem je predstavil idejne in oblikovne značilnosti smeri in jo ponazoril s prevodi nekaterih pesmi. Ob Opekovi Dekadentskih biserih (DiS 1899), ki jih avtorica omenja, bi bilo treba tudi povedati, da je literarna zgodovina (F. Zdravec, ZSS, str. 47) dognala, da je v njih Opeka smešil nekatere vsebinske in oblikovne poteze Cankarjeve Erotike in Župančičeve Čaše opojnosti (obe 1899) in še neko Murnovo pesem. — Celovito podobo o vlogi obeh revij v oblikovanju slovenske moderne bi dobili šele tedaj, ko bi upoštevali tudi uredniško politiko in sprotno kritiko, kar pa ni bil cilj te študije. Zgovoren bi bil na primer podatek, da urednik LZ Bežek l. 1897 ni hotel objaviti Cankarjevega dekadentnega cikla Dunajski večeri, tako da je lahko odmeval šele 1899 z izidom v Erotiki. Kar zadeva odmeve italijanskega futurizma v obeh revijah — avtorica omenja poročilo Ivana Grudna L'Italia futurista v DiS 1915 — je treba pripomniti, da je o tej novi smeri pisal že Friderik Juvančič (Manifest futuristov, LZ 1909), naslednja poročila o njej pa najdemo tudi v LZ 1911, 1912, torej že pred DiS.

Zdzisław Darasz je napisal študijo *Liryka erotyczna słoweńskieij moderny*. V njej se omejuje na ljubezensko liriko Ketteja, Murna, Cankarja

in Župančiča. Vrstni red pesnikov v tej študiji se ne zdi sprejemljiv. Najprej sta na vrsti pesniška prvenca Cankarja in Župančiča — Erotika in Čaša opojnosti (obe 1899), šele potem se avtor obrne h Ketteju in Murnu. Res je, da sta pesniški zbirki Ketteja in Murna izšli postumno (Kette: Poezije, 1900; Murn: Pesmi in romance, 1905), toda s stališča literarnega razvoja jima pripada začetno mesto, saj predstavlja npr. Kette s svojimi moderniziranimi soneti in nenaaklonjenostjo dekadenci vez med tradicijo in novimi prizadevanji; zato deluje neorgansko, če ga obravnavamo po Cankarjevi in Župančičevi dekadentni fazi. Erotični liriki četverice pripisuje avtor študije pomembno vlogo v kontinuiteti ljubezenske tematike in v boju zoper pesniške konvencije s pomočjo vplivov evropskega »modernizma«. S tega vidika razčlenjuje predvsem prvi zbirki Cankarja in Župančiča. Čudno je, da avtor na tem mestu ne navaja nikakršne strokovne literature, konkretno npr. Paternujeve razprave Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne (SR 1969), na katero se je opiral.

V študiji je zelo pomanjkljivo tudi to, da se loteva samo Čaše opojnosti, saj naslov napoveduje obravnavo erotične lirike »moderne«, in to do l. 1918. Do takrat pa sta izšli še zbirki Čez plan (1904) in Samogovori (1908), v katerih ni mogoče spregledati ljubezenske tematike. Nikjer pa ni pojasnjeno, zakaj je ostal le pri prvi Župančičevi zbirki. Kette in Murn sta po vsem tem dobila izredno malo prostora, naštete so samo najbolj splošne značilnosti njune lirike, pri čemer si je avtor pomagal z biografskimi podatki ali pa s poenostavljenimi esejističnimi oznakami, ki pravzaprav ne povedo ničesar bistvenega. Taka je npr. oznaka, da je Kette »vnesel v slovensko književnost svežino, neposrednost in naravnost v izražanju občutij«.

Sklenemo lahko z mislijo, da je prva študija koristna, vendar nepopolna informacija o idejno-estetskih nazorih, ki so se pojavljali v nekaterih člankih revij LZ in DiS; avtorica bi jo lahko izpopolnila, če bi upoštevala dognanja novejših slovenskih literarne zgodovine. Druga študija ni zadovoljiva: zaradi preširoko zastavljenega cilja in skromne izpeljave.

Marjan Dolgan
Ljubljana

ASKERČEVA PISMA ČEHOM

Kolikor mi je znano, ni doslej še nihče podrobneje raziskoval Aškerčevega odnosa do slovanskega sveta, njegovega zanimanja za slovanske jezike in književnosti pa tudi za kulturno, politično in gospodarsko življenje slovanskih narodov sploh. Prav tako tudi nimamo posebne študije o tem, koliko so ti stiki vplivali na Aškerčevo pesniško ustvarjanje in kakšnega pomena so bili za formiranje njegovega svetovnega nazora oziroma političnega prepričanja. Marja Boršnikova (dalje MB), ki je doslej proučevala Aškerčevo življenje in delo najbolj podrobno,¹ posveča seveda v svoji znani mono-

¹ Prim. njeno Aškerčevo bibliografijo. Maribor 1936, Zgod. društvo 119, [3] str. (dalje AB); Aškerc. Njegovo življenje in delo. Ljubljana 1939, Modra ptica. 462, [2] str. (dalje A.) in številne razprave in članke v revijah in zbornikih.

grafiji tudi temu vprašanju veliko pažnjo, ni ga pa obdelala v posebnem poglavju. Pozneje je svoja dognanja strnila v trditev, da je A. »svojo realno povezavo s slovanstvom tako razširil in poglobil, da ga lahko imenujemo najbolj razgledanega in zavednega Slovana med slovenskimi književniki ne le v njegovi dobi, marveč sploh.«²

Aškerčevo zanimanje za slovanske narode poteka najbrž že iz srednješolskih let, ko je hud nemški pritisk tudi med mladino na celjski gimnaziji samo krepil prebujajočo se narodno zavest. V semenišču v Mariboru pa se je A. verjetno že učil nekaterih slovanskih jezikov³ in mogoče je, da je že tedaj vsaj nekaj srbohrvatskih in ruskih knjig bral v izvirniku.⁴

Težko je reči, kdaj in v kakšnih okoliščinah je nastajalo Aškerčevo zanimanje za češki jezik in književnost in za Čehe sploh, vsekakor pa se je ob njegovem prvem obisku Prage leta 1885 poglobilo in je trajalo vse do pesnikove smrti. Lahko rečemo, da je A. cenil Čehe od vseh slovanskih narodov najvišje, da jih je imel najraje in da je bil češki vpliv nanj najbolj zaznaven.

Prve osebne stike s Prago je Aškercu posredoval Fran Levec. Ko je Gorazd zaupal svojemu mentorju, da se odpravlja na pot na Velegrad in v Prago, mu je ta sredi junija l. 1885 ponudil »dve tri adrese na ondotne znance svoje« in dodal: »Dobro je, da imate tam kakega človeka, ki Vas opozori na to ali ono zanimivost. Preverjen sem, da bo tudi literatura naša od Vašega potovanja imela kaj dobička.« Ko pa je sprejel konec junija Aškerčev odgovor, mu je poslal vizitki s priporočilom za Edvarda Jelínka⁵ in Jana Lega. O prvem piše Aškercu, da je »uradnik pri praškem magistratu, mlad mož, ki je prepotoval že ves slovanski svet. Po svojem mišljenju husit; vrla duša slovanska«. O Legu pa piše, da »je znan prijatelj Slovencev, ki zlasti Vas, duhovnika preprijazno sprejme. Legu je bil več let uradnik na Kranjskem in slovenski prav dobro govori. Ta dva moža Vas brez dvojbe opozorita na vse znamenitosti praške ... Duh sv. Cirila in Metoda pride čez Vas, da bode tudi pesništvo naše imelo spomin na Vaš pot v zlato Prago.« Poleg tega je Levec še isti dan poslal Jelínku posebno pismo, v katerem mu sporoča, da »Gorazda samo slovansko navdušenje žene v zlato Prago, in preverjen sem, da vtisi, katere prinese iz Prage domov, najdejo svoj izraz tudi v pesniški formi.«⁶

Glede Lega je imel Levec prav. Aškerca je sprejel nad vse gostoljubno in pesnik je navezal z njim prijateljske stike, ki so trajali vse do Legove smrti. Nisem pa našel nikakršnih dokazov, da bi se bil A. srečal z E. Jelínkom. Ker je prišel v Prago meseca julija, lahko sodimo, da Jelínka ni našel doma.

² Aškerčev zbornik. Celje 1957, Odbor za proslavo Aškerčevega rojstva, na str. 9.

³ Sodeč po njegovem podpisu v cirilici l. 1879, ki ga omenja MB v A., str. 18.

⁴ V. Smolej v svoji razpravi Aškerc in Slovaki (Aškerčev zbornik, str. 172) meni, da l. 1882 A. »razen slovenščine ni znal drugih slovanskih jezikov niti pasivno«.

⁵ Z Jelínkom si je Levec dopisoval od l. 1881. Prim. France Bernik: Pisma Frana Levca. Knj. 2. Ljubljana 1971, SAZU, str. 119—120.

⁶ Ibid. str. 120—121, 142—143 in 292—295.

Urednik LZ je pričakoval, da mu bo Gorazd prinesel s potovanja vsaj nekaj pesmi, ki jih bo lahko objavil. Prav takrat je bila »v pesništvu velika suša« in bil je v zadregi za prispevke.⁷ Toda ta ga je hudo razočaral. Ni mu dal za revijo nobene pesmi, in sodeč po AB, ni v letih 1885—1886 sploh objavil nobene svoje pesmi s češkim motivom. Izšel pa je njegov prvi prevod iz češke poezije, pesem Karla V. Raisa »Češko srce«.⁸ Šele dve leti pozneje je ob množičnem obisku Čehov zložil v metrumu srbohrvatskih ljudskih epskih pesmi, v desetercih, prigodnico »Čehom«,⁹ v kateri je izpovedal svoj nazor o zgodovini Slovencev in svoj odnos do slovanstva, ki mu je ostal zvest do smrti. Kot uvodni borbeni akord je objavil »geslo« — šest stihov Gustava Pfliegera Moravskega (1833—1875): »Nuž vzhuru! Sem pevně své rámě po-dejte...« iz česar je razvidno, da je bral v izvorniku tudi tega pesnika. Istega leta je na Legovo prošnjo prevedel za njegov učbenik slovenščine pesem »Svorný Vladislav« in za SV poljudno pesem Jana Soukopa »Sv. Metoda smrt«.¹⁰ Šele leta 1891 je objavil pesmi »Na Velegradu« in »Pravljica o zakladu«,¹¹ ki sta nastali morda že ob obisku Velegrada in Hradčanov leta 1885 ali pa se je v mislih vračal k doživetjem s potovanja in jih zložil šele po nekaj letih. Vsekakor je v zvezi z njegovim obiskom Prage tudi pesem »Po bitvi na Beli gori«, ki je izšla šele leta 1904.¹²

Pomembnejši kot za pesniško ustvarjanje je bil obisk Prage in stik z Legom in najbrž še z drugimi Čehi za formiranje Aškerčevih nazorov, za poznavanje češkega kulturnega in političnega življenja in dela ter za njegov odnos do Čehov sploh. Njegova deviza »Vse za narod, svobodno mišljenje in resnico! Nedejme se!«,¹³ ki se je je potem držal vse do smrti, je dobila svoj pomen in vsebino šele leta 1885 v Pragi. »Moram reči, da sem se bil tiste tri dni na Žižkovu veliko naučil,« priznava A. skoro dvajset let pozneje.¹⁴

Aškerčevi stiki s Prago in Čehi so se po tistem obisku močno poglobili. Še z večjo vnemo se je učil češčine in bral češke revije in knjige, ki so mu jih pošiljali praški znanci, največ Lego. Zanimivo pričevanje o tem se je ohranilo v pismu učiteljice v Šmarju Viktorije Milek, ki 18. III. 1886 piše: »Gorazd je še vedno zelo navdušen za Čehce; kar gori za nje. Vadi se pridno v češkem jeziku. »Češko srce« v »Slovanu« je prevlel iz češčine »samouk«!

⁷ Ibid., str. 145.

⁸ Sn 3/1886, str. 6—7.

⁹ SN, 20/1887, št. 179 (9. VIII.), str. 1. Prim. tudi MB: A., str. 54. Ker obsežne pesmi (113 verzov) ni sprejel v nobeno svojih zbirk, je malo znana. Poleg Aškerca sta v pozdrav češkim gostom takrat napisala pesmi tudi Fran Gestrin (Bratom Čehom. Izza mladih let. Celje 1893, str. 94—95) in Simon Gregorčič (Bratom Čehom o prihodu na Slovensko. Sn, 4/1887, str. 241). Zanimiva bi bila primerjava med besedili.

¹⁰ SV, 41/1887, str. 93—95.

¹¹ LZ, 11/1891, str. 578.

¹² Četrti zbornik poezij. Lj. 1904, str. 180—181. Prim. tudi Aškerčev članek o Legu v LZ 13/1903, str. 616—620, v katerem se spominja Legovega pripovedovanja o Beli gori.

¹³ Prim. MB: A., str. 101.

¹⁴ LZ, 13/1903, str. 616.

Ko mu jaz Hrvate bolj hvalim, on, da so Čehi bolj duhoviti nego Hrvatje. — S. Gregorčič se nikakor ni ogrel za nje. Čudno!¹⁵

Aškercu je zlasti imponirala narodna zavest češkega meščanstva, prosvetno delo med narodom, posebno pa uspešno delo Ústřední Matice školské, dalje navdušenje in požrtvovalnost, s kakršnima so si Čehi z lastnimi sredstvi v dveh letih zgradili že drugo Národní divadlo, ko jim je prvo l. 1881 zgorelo, njihov način boja z germanizacijo in dr. Z velikimi simpatijami je spremljal njihov napredek in uspehe in bil vse bolj in bolj prepričan, da bi se morali Slovenci od svojih severnih sorodnikov veliko učiti. V boju s slovensko klerikalno reakcijo s škofom Mahničem na čelu je iskal opore v češki zgodovini, zlasti v Husu in husitskem gibanju, pa tudi v sodobni češki literaturi in znanosti. Kdor pozna Macharja, ve, kako blizu sta si češki pesnik in A. po svojem mišljenju in čustvovanju.¹⁶ A. je bral njegove pesmi, čudno pa je, da jih ni tudi prevajal. Z zanimanjem se je poglobljal tudi v dela T. G. Masaryka, ki so izhajala v reviji Naše doba in drugod. Z zadovoljstvom je opazil vpliv, ki so ga imeli Masaryk, František Krejčí in František Drtina na slovensko mladino, ki je študirala v Pragi, čeprav ni vedno soglašal z mladimi slovenskimi pripadniki Masarykovih nazorov. Ni torej nič čudnega, da se je vse bolj in bolj včlenjeval tudi aktivno v gibanje Volné myšlenky, ki ga je podpiral posebno filozof Frant. Krejčí. Njegove tri vodilne ideje: panteizem na pozitivistični osnovi, neodvisnost nravnosti od vere in nadrejenost socialnega blagostanja vsemu individualnemu življenju,¹⁷ je A. moral poznati in je gotovo z njimi soglašal, saj so mu bile še bližje kot Masarykovi nazori. Leta 1907 se je osebno udeležil kongresa Volné myšlenky v Pragi in govoril na njem. Tu med Čehi je zadihal svobodneje kot na Slovenskem, saj je bil tako rekoč med svojimi. Stevilni češki časniki in časopisi so s simpatijami pozdravili in zabeležili njegovo udeležbo in govor, čeprav ga velika večina poslušalcev sploh ni razumela, ker je govoril slovensko. Vedeli pa so, kdo je A., saj so lahko v revijah brali številne prevode njegovih pesmi, pa tudi članke o njem v OSN (v obsežnem Murkovem pregledu slovenske literature),¹⁸ v raznih časopisih, zlasti pa v SPř, ki ga je izdajal odlični češki pesnik in publicist, pristaš Volné myšlenky Adolf Černý. Predvsem njemu, pa tudi mnogim drugim so bile znane Aškerčeve zasluge za poznavanje češke literature na Slovenskem, ki si jih je pesnik pridobil zlasti kot urednik LZ 1899—1902.

A. je imel na Češkem nekaj prijateljev in znancev, s katerimi si je dopisoval in zamenjaval knjige in revije. Lepo število njegovih pisem se nam je ohranilo, mnoga od njih so pa najbrž za vedno zgubljeni. Najbolj razveseljivo je odkritje Aškerčevih pisem A. Černemu, o katerih smo že mislili, da so izgubljeni, čeprav je bilo znano, da so bila po vojni v zapu-

¹⁵ Gl. Dr. Joža Glonar: Aškerc v Šmarju. LZ, 43/1923, str. 176.

¹⁶ Prim. Vinko Zupan: Verski problem pri Aškercu, Macharju in Kranjčeviču. Sn, 13/1915, str. 304, 352—354. Težko pa bi ju primerjali po umetniško-izrazni strani.

¹⁷ Jan V. Novák: Přehledné dějiny literatury české. Olomouc 1956—1959, str. 1132.

¹⁸ Knj. 13/1898, str. 416.

ščini urednika SPř. Sedaj so varno spravljena v arhivu Češke akademije znanosti.

Prejemniki Aškerčevih pisem in njegovi dopisniki so bili: Jan Lego (ohranilo se je 17 Aškerčevih pisem in 16 L.), Adolf Černý (27 Aškerčevih pisem in 6 Č.), dr. Josef Karásek (7 Aškerčevih pisem), Edvard Jelínek (1 Aškerčevo pismo), Jan Voborník (7 Aškerčevih pisem), Jaromír Borecký (6 Aškerčevih pisem in 3 B.), Jaroslav Vrchlický (5 Aškerčeva pisma in 2 V.), Svatopluk Čech (1 Aškerčevo pismo in 1 Č.) in Oktavian Wagner (2 W. pismi Aškercu).

Iz Aškerčeve korespondence s Černim vidimo, da je nekajkrat pisal tudi Jaroslavu Kamperju, pa ni prejel odgovora. Med Aškerčeve dopisnike v Pragi sodi pravzaprav tudi Slovenec Ivan Žmavc, ki je živel v Pragi od oktobra l. 1897. Z Aškercem sta si dopisovala deset let, od 1896—1906. Aškerčeva pisma Žmavcu je objavila MB,¹⁸ pisma J. Boreckému O. Berkopec.¹⁹ Ostala pisma, razen odlomkov nekaterih A. pisem Legu²⁰ in Črnega pisem Aškercu, ki jih je izdal Václav Burian,²¹ niso bila doslej objavljena.

Kljub temu, da Aškerčeva pisma ne vsebujejo posebnih pričevanj in izpovedi velikega umetnika in kljub temu, da ni v njih nič vznemirjajoče novega, si vendarle zaslužijo, da jih objavimo. Poznavalci Aškerčevega življenja in bralci njegovega dela bodo našli v njih marsikaj, kar jim bo izpopolnilo pesnikovo umetniško in človeško podobo, pa tudi važno gradivo za poznavanje slovenske politične in kulturne preteklosti, zlasti pa še za zgodovino češko-slovenskih stikov in sodelovanja. Zato, pa tudi zaradi dejstva, da je kulturnemu narodu dragoceno vse, kar so napisali veliki tvorci njegovega slovstva, nismo zavrgli niti tistih Aškerčevih pisem, ki se morda ne bodo zdela »važna«.

Pisma so objavljena brez kakršnikoli sprememb ali pravopisnih popravkov. To velja tudi za češke besede, ki jih je A. uporabljal.

Uporabljam kratice SBL in AB.

Zahvaljujem se Literarnemu arhivu pri Památníku národního písemnictví in arhivu Česloslovenske akademie věd v Pragi, da sta mi omogočila in olajšala delo.

I. Janu Václavu Legu

Mladi češki uradnik in prosvetni delavec Jan Lego, dvajset let starejši od Aškercu in trinajst od Fr. Levca,²² je prišel na Slovensko v času, ko se je narodno gibanje na Češkem ponovno razmahovalo, ko je dobivalo nove oblike in vsebino. Čehi so se iz napak v preteklih desetletjih marsičesa naučili in se začeli vse bolj in bolj zavedati, kako velikega pomena je v boju z avstrijskim nemštvom in germanizacijo ne samo narodno in kulturno-prosvetno

¹⁸ LZ, 56/1956, str. 20—36, 137—144, 244—254.

¹⁹ SR, 12/1959—60, str. 249—258.

²⁰ MB: A., str. 128—129, 173, 177—178 in dr.

²¹ SPř 1914—1924. Praha 1925, str. 26—31.

²² Rodil se je 14. sept. 1853 v Lhoti pri Zbirohu, ne pa leta 1852, kakor trdita Ivan Lah (ZMS, 9/1907, str. 154) in A. Pirjevec (v SBL, knj. 1. str. 631). Pirjevec je pred tem v knjigi Levstikova pisma (Lj. 1931, str. 182) navedel letnico rojstva pravilno.

delo, marveč tudi gospodarska neodvisnost in politična zrelost. Zato so poleg novih časnikov in revij, poleg bésed (čitalnic) in raznih društev ter organizacij, začeli ustanavljati tudi lastna gospodarska podjetja — tovarne, posojilnice in banke. Mladi Lego, ki se je že pred prihodom na Slovensko vneto udeleževal kulturnega življenja v mestu in na deželi, je tudi v naših krajih ostal v zvezi s svojo domovino in širil med svojimi novimi prijatelji in znanci ideje in nazore, ki so vse močnejše odmevali ne samo s strani češkega tiska, marveč tudi iz del čeških pisateljev (Vít. Hálka, Jana Nerude, G. Pflagra Moravskega, Vinc. Furcha, Jana Prav. Koubka, Václava Šolca in mn. dr.). Vsekakor Lego ni prišel na Slovensko, kot je v jugoslovanske dežele prihajala tedaj večina čeških uradnikov, da bi namreč bila tu v oporo avstrijsko-nemškemu režimu, marveč kot zaveden Čeh in Slovan. Že na svojem prvem službenem mestu v Kamniku, kamor je prišel l. 1857 (in kjer ga niso nič kaj lepo sprejeli), si je že kmalu v učitelju Matiji Močniku (1827—1895) našel dobrega prijatelja, pri katerem se je tudi učil slovenščine. Ko pa je s 1. januarjem 1859 nastopil službo pri deželni vladi v Ljubljani, se je krog njegovih znancev in prijateljev že zelo razširil. Svoje tovariše je nagovarjal, naj po češkem primeru ustanavljajo čitalnice in pevske ter gledališke krožke. Tudi sam se je pridno udeleževal dela v njih, čeprav to ni bilo njegovim predstojnikom po godu. Prav mogoče je, da se je že tu v Ljubljani seznanil tudi z dve leti starejšim Franom Levstikom, nekdanjim bogoslovcem v Olo-mucu, s katerim sta se potem zblížala v času Legovega službovanja v Trstu (od konca leta 1860—1862), kjer je bil takrat (od spomladi 1861 — novembra 1862) Levstik tajnik Slavjanske čitalnice, Lego pa v službi najprej pri deželnem namestništvu, nato pa pri pomorskem zapovedništvu. O njunih medsebojnih stikih in sodelovanju vemo največ iz ohranjene korespondence, pa tudi iz predavanja, ki ga je imel Lego kmalu po Levstikovi smrti v praški Umělecki besedi decembra 1887 in čigar koncept se nam je ohranil v zapuščini.²³ Vsekakor je bil stik z idealnim, za slovensko in slovansko stvar vnetim Čehom koristen tudi za Levstika, čeprav se nam zdi trditev sicer skromnega Lega, da so Levstikovi politični nazori nastali iz njunih skupnih debat v Trstu, vendarle nekoliko pretirana.²⁴ Iz Trsta je bil Lego premeščen k pomorskemu ministrstvu na Dunaj, kjer je izkoristil vsak prosti čas za obisk Šemberovih in Miklošičevih predavanj na dunajski univerzi. Tu se je njegovo obzorje še bolj razširilo in pridobil si je novih znancev. Po premestitvi v Trst leta 1864 je tu nadaljeval svoje zaslužno prosvetno delo, toda že leta 1869 je zaradi boleznih odšel najprej v začasni, nato pa v trajni pokoj. Ko se je njegovo zdravje izboljšalo, je dobil službo v Narodnem muzeju v Pragi kot skriptor in vodja oddelka bakrozrezov in muzikalij. Z Levstikom sta si dopisovala vse do osemdesetih let, toda od njune korespondence se je ohranilo le nekaj

²³ Lit. arhiv na Strahovu, sign. 20R76. Levstikove stike z Legom je lepo objasnili Jiří Skalička v razpravi Fran Levstik a Jan Lego, ki je izšla v zborniku Franku Wollmanovi k sedmdesátinám. Praha 1958, SPN, str. 278—285, toda kljub temu se bo treba k njim še vrniti.

²⁴ Prim. tudi razpravo Skaličke, str. 285.

pisem — dve Levstikovi in 12 Legovih.²⁵ Velika škoda je, da Lego ni dokončal svojih spominov na Levstika in Bleiweisa, ki jih je nameraval objaviti v SPř. O Levstiku je napisal samo pet strani in opisal njegovo življenje samo do leta 1854.²⁶ Prav tako je škoda, da ni Ivan Lah bolje izkoristil svojega poznanstva z Legom in zvedel od njega več podrobnosti, ne samo o stikih z Levstikom, marveč tudi s Francetom Cegnarjem, prvim prevajalcem Babičke Božene Němcove (1862) zunaj meja Češke.²⁷ Cegnar, ki je prevajal iz češčine, še preden se je spoznal z Legom,²⁸ je knjigo dobil najbrž od Lega, ki mu je verjetno tudi pomagal pri prevajanju, ni pa znano, kakšen delež je imel pri prevodu Babičke Fran Levstik.²⁹

Po vrnitvi v domovino se je Lego še bolj trudil, da bi poglobil sodelovanje med Slovenci in Čehi. Skušal je zlasti v boju z germanizacijo na Slovenskem propagirati češke skušnje. Bil je prepričan, da je treba reševati predvsem koroške Slovence. Rotil je svoje znance, naj ustanavljajo med njimi zlasti knjižnice in prosvetna društva. Tudi sam je pošiljal slovenskim dijakom in učiteljem zaboje knjig, si dopisoval z njimi ter jih tudi gmotno podpiral, kar ni bilo všeč škofu Mahničju, ki je videl v tem husitsko in brezversko propagando in ga zaradi tega grdo in krivično napadal.³⁰ Lego je tudi večkrat obiskoval kraje, kjer je nekoč služboval in ki jih je tako vzljubil ter pisal o njihovi lepoti v češke časnike in revije, zlasti v Národne liste, Pokrok, Hlás národa, Slovanský sborník, Světozor, Zlato Praho, Ruch, Skolo a život in mn. dr., v slovenske časopise (Sn, N, Mir, LZ, UT in dr.) pa je pisal o Čehih, predvsem to, kar naj bi bilo Slovincem v vzpodbudo pri delu za narod.³¹ Skrbel je, da bi Čehi kar najbolj poznali Slovence, ki so jim — kakor je neenkrat zatrjeval — najbližji od vseh Slovanov, zato je od leta 1885 v Maškovi šoli slovanskih jezikov brezplačno poučeval slovenščino. Njegova predavanja so obiskovali predvsem številni mladi učitelji in učiteljice, ki so si po Legovem prizadevanju dopisovali s slovenskimi tovariši, ki so se učili češki, in z njimi tudi izmenjavali knjige. Nekak vrhunec Legovega zaslužnega dela za poznavanje slovenskega jezika in književnosti pa sta njegova slovenska slovnica Jazyk slovinský (1887, 2. izd. Mluvnice slovinského jazyka, 1893) in vodič Průvodce po Slovinsku, ki ju je tisoče Čehov nosilo s seboj,

²⁵ Legova pisma so v Ljubljani v rkp. oddelku NUK, Levstikovi pismi Legu pa v zapuščini v Lit. arhivu na Strahovu. Dve Legovi pismi Levstiku z Dunaja 3. VI. in 11. VI. 1864 je objavil v svojem članku Intermezzo iz Levstikovega življenja (Sn 14/1916, str. 324—327) Avgust Žigon, Avgust Pirjevec pa dve Levstikovi pismi Legu v knjigi Levstikova pisma (Ljubljana 1931, str. 182—183).

²⁶ Rokopis je v zapuščini. Prim. razpravo Skaličke, str. 281.

²⁷ Prvi prevod sploh je bil nemški in je izšel l. 1858 v Pragi.

²⁸ Prim. Cegnarjeve Pesmi (1860), kjer je nekaj prevodov čeških ljudskih pesmi, še prej pa odlomek iz Kraljevodvorskega rokopisa v Koledarčku slovenskem za l. 1855.

²⁹ Prim. tudi Jelka Šetlikova-Skrinar: Božena Němcova a Slovinci. SPř, 41/1955, str. 111—112.

³⁰ V člankih Dijaško gibanje na Slovenskem (RK, 5/1893, str. 356—367) in Gospod Lego in njegovi učenci (RK, 6/1894, zv. IV., platnice).

³¹ Najbrž je prav zato, da bi vzpodbudil tudi slovenske duhovnike, objavil v Miru (8/1889) članek Zasluge češkega svečeništva za češko književnost.

ko so prihajali v naše kraje bodisi kot člani Češko-slovinskega spolka, ki ga je l. 1889 ustanovil Lego, ali pa kot člani češke podružnice Slovenskega planinskega društva, ki je prav tako nastalo na pobudo tega ljubitelja slovenskih planin. Da bi Slovenci čim bolj poznali Čehe, je organiziral »slovenski gledališki vlak«, s katerim se je avgusta leta 1885 pripeljalo najprej v Prago na obisk Národného divadla, nato pa na Velehrad na proslavo tisočletnice sv. Cirila in Metoda, preko sto Slovencev, med njimi Simon Gregorčič, Anton Trstenjak, Ivan Hribar in mn. dr.³² Dve leti pozneje so Čehi ta obisk Slovincem vrnili z izletom na Slovensko, ki se ga je udeležilo preko 500 ljudi. Prav njim je dal na pot Lego že omenjenega Průvodca po Slovinsku, prvega češkega vodiča po naših krajih.³³

Legovi stiki s Slovenci so bili široki in raznovrstni. Preko 670 pisem v njegovi zapuščini pričča, da so se obračali nanj ne samo znanstveni delavci, književniki in novinarji, marveč tudi učitelji, študenti in pripadniki najrazličnejših slojev, ki so potrebovali svet ali pomoč, knjige ali denar. Vse do svoje smrti (17. IX. 1906) je »slovenski konzul« pomagal, kolikor in kjer je mogel. Tudi Ivan Lah, ki je, kakor smo omenili, zahajal kot praški študent ob nedeljah v Miličevo ulico na Žižkov na sestanke k Legu, je iz razgovorov z njim opazil, da mu je bilo najbolj pri srcu reševanje slovenstva na Koroškem in da je »že takrat videl v učiteljstvu ono veliko silo, ki leži v nji cela bodočnost naroda, kajti ono ima vzgojo.«³⁴ Lah se spominja, da je obiskovala Lega tudi Zofka Kvedrova, med svoje dobre slovenske prijatelje pa je štel zlasti Ivana Hribarja, župnika Ivana Vrhovnika, zaslužnega organizatorja slovenskega učiteljstva Miho Nerata, Andreja Gabrščka in številne druge.³⁵

Kakor smo videli, je spadal med njegove najožje prijatelje tudi Fran Levstik, in kakor pričajo pisma, ki jih objavljamo, tudi Anton Aškerc. Pa ne samo pisma. Tudi že omenjeni Aškercjev članek v LZ. Ne vem, če se je pesnik kdaj koga spominjal s tako lepo mislijo kot Lega in tistih treh dni, ki jih je prebil pri njem na Žižkovu. Ker vemo, da je bil A. prav tiste čase, ko je pisal članek o Legu, že hudo zagrenjen in razdražljiv, napadalen in včasih strupen v besedi, nas tisto, kar je zapisal ob sedemdesetletnici češkega prijatelja, kar preseneča. Ne, ne preseneča; Prav misel, ki se je vračala nazaj v čas njegovega prvega obiska Prage in njegova ljubezen do Čehov, ki so mu zdaj, ko mu že vse večkrat ni bilo dobro med svojimi, stali ob strani, sta mu narekovali te-le stavke o Legu: »Bil nam je dober, odkritosrčen prijatelj, kakor pravi brat, ki nas ljubi samo zato, ker smo mi njegovi bratje in pa zato, ker je sam videl, kako so nas zanemarili naši — gospodarji...« Nato navaja, katera slovenska društva in organizacije so ga izbrale za častnega

³² Prim. Jan K. Strakatý: Slovinský divadelní vlak do Prahy před padesáti lety. — Čsl.-jihoslov. revue, 5/1935, str. 181—185 in knjigo Ant. Trstenjaka Spomenik slovanske vzajemnosti, Lj. 1886, 276 str.

³³ Prim. brošuro Legovega bratrance, župnika v Pragi, Frant. Ekerta: Výlet Čechů na Slovinsku, Vzpomínky z utěšené cesty. Praha 1888, 86 str.

³⁴ Ivan Lah: Jan Lego. Življenjepis. ZMS, zv. 9 (1907), str. 154—169.

³⁵ Ibid, str. 168.

člana in pravi: »Še več! Jan Legu je častni sin vsega slovenskega naroda in obenem naš pravi brat po svojem zlatem srcu.«³⁶

Aškerčeve besede so iskrene in kažejo hvaležnost, s katero se pesnik spominja svojega češkega prijatelja, kako mu je v tistih časih pred desetimi leti, ko so ga zaradi »krivoverskih« in »pregrešnih« pesmi in pridig vsak čas klicali na škofijski ordinariat v Maribor na zagovor in mu grozili, da bo zgubil službo, ponudil, naj pride v Prago, kjer mu bodo on in njegovi zuanci našli primerno službo. »Prijatelja najbolje poznaš v nesreči« — pesnik sicer ni sprejel ponujenega mesta, vedel pa je, da bi ga lahko dobil, če bo treba, in da ima v Legu in v Čehih prave, odkritosrčne prijatelje.³⁷ Ta zavest mu je veliko pomagala, da ni klonil in da je zdržal v boju do konca.

1

Velečeščeni gospod!

Šmárijje, 21. 7. 87

Prelagaje »Svorného Vladislava« držal sem se kolikor možno tesno originala češkega; storil sem to z ozirom na *poučni* namén »přilohy slovanských jazykův.« Bratje Čehi bodo iz tote pesmi lahko izprevideli, kako neznatno se ločita (razlikujeta) slovanska dijalekta: češki in slovenski.

Začetne črke vsakega verza pišemo mi Jugoslovani sicer *velike*, no jaz sem se, kakor vidite, pri »Sv. Vladislavu« ravnal po originalu in po vaši šegi. Tudi *drugo* pesem lahko popravite glede začetnic, ako Vam drago.

Kar se tiče instrumentalna ženskih imen na »-oj«, sem jaz popolnoma Vaših mislij, da bi se morala tota blagglasna končnica v obči pismeni jezik vpeljati. Ako čitate *Gorazdove* balade, videli ste, da jaz že zdavnaj pišem dosledno toti »-oj«; od kraja so mi ga v Ljubljani odrekávali in popravljali, ko pa sem naravnost zahteval, naj ga pusté pri miru ta moj »oj«, — pusté ga zdaj, pa — mirna Bosna!

Levstik, največja avtoriteta na jezikoslovnem polji našem, piše v svoji knjižici: *Die slovenische Sprache nach ihr. Redeteilen* (Ljublj. 866) na strani 19. takó: »Zu bemerken ist, dasz die steirischen Slovenen [katerih je z ogrskimi vred gotovo 500,000!] bei allen auf *a* Auslautenden (večinoma tudi pri *vseh* femeninih) den Gesellschaftsfall auf *oj* bilden: z rókoj oder z rokój, *was auch der Schriftsprache dienlich wäre*, um nicht blos dem Tone nach sondern auch der Form nach den Gesellschaftsfall vom *Wen* — falle zu unterscheiden. Mi izhodni Slovenci ne občutimo nikake razlike glede »tona« med *acc.* in instrumentalom, zato pa govorimo starosl. in *ruski* »oj«. Prosil bi Vas, da bi o priliki v Svoji »prilogi slovan. jezikov« blagovolili naznaniti Čehom instrumental na »oj«, kjé se rabi, in da ga sám »Krajinec« *Levstik* *priporoča*. — Kar se pa tiče »gorenjščine«, piše spet *Levstik* v svojem »Nauku slov. županom (Ljublj. 880.) pag. X: ... »a izlasti nam Slovénom je priporočati, da se iznebódimo *globokih ran svoje preperéle* (peréti, módern) *kranjščine*, osobito *gorenjščine*. Ako to storimo, nas máhoma korák velikánsk po naravnem poti pomakne mnogo bliže *prave* slovanščine, ...« Vážne besede! Kaj ne?

³⁶ LZ, 15/1903, str. 620.

³⁷ Pirm. 5. in 7. Aškerčevo pismo Legu.

Poklanja se Vam ter Vas lepo pozdravlja Vam udani sluga Ant. Aškerc.
Lepa hvala Vam za slovnico češko! —

Zgodovinska pesem »Miroljubni Vladislav (1197)« je izšla pod Aškerčevim imenom v Legovem delu *Jazyk slovinský* (Praha 1887, Besedy učitel'ské, na str. 50—51), ki ga je izdala pedagoška revija Beseda učitel'ská v 19. let. kot Příloho slovanských jazyků. Avtorja pesmi, ki začenja »Dvigata se dva oblaka / nad ubogoj Čehijoj...«, se mi ni posrečilo dognati. — Podčrtal in slovenske pripombe v Levstikov nemški tekst vrnil A.

2

Velečščeni gospod!

Rodoljub češkoslovenski!

Oprostite mi, da Vas tako dolgo pustim čakati na odgovor. Stvar je tá. Ker ste mi pisali, da bi Vam opisal Slomšekov (ne: Slomškov:) dom, naročil sem takoj svojemu tovarišu na Ponikvi, naj mi na kratko oriše rojstni kraj našega velikega Antona Martina; jaz sem namreč — sram me je skoro povedati — nisem bil še na Ponikvi. Kolega mi še dozdej ni ustregel želji moji, da-si pričakujem vsak dan pisma njegovega. Čim dobim v roko dotični opis, pošljem Vam ga. Sicer pa kaj posebnega ni povedati o domu Slomškovem. Dom njegov vidi se z *železnice* na malem gričku *Slomu* — odtod imé »Slomšek«. Apropo! Levstik piše: Die auf *šek* auslautenden Eigennamen dürfen das *e nicht* ausstossen; denn *šek* steht statt des richtigen *ščak*, was daraus klar hervorgeht, weil das *a* immer deutl. gehört wird, sobald darauf der gedehnte Ton ruht: Borovščák, Dolščák, Grščák itd. Levstik misli, da je Slomšek = = Slomščák = Slomski + jak. Zarad mehkega *šč* sliši da se *a* kot *e* — *šek*...

Z *železnice* vidi se na hiši celó uzidana spominska plošča z napisom: »V tem domu se je rodil l. 1800 A. M. S. knezoškof Lavantinski, pesnik in pisatelj slov.« Tako utegne se glasiti napis. Slomšek ima pa svoj kip iz marmorja v skoro natorni veličini, kakor Vam je gotovo znano, tudi v škofovi cerkvi v *Mariboru*. Na podnožju stojé tam trije napisi: v slovenskem, latinskem in nemškem jeziku. Slovensko stojí (če se ne motim) »Rodoljubu, pesniku in pisatelju slov.« Nemški: »Dem Gründer des Bischofsitzes in Marb.« Latinski kaj stojí, ne spominam se več. Se to. Ko se je toti kip v stolni cerkvi l. 78 (?) slovesno razgaljal, takrat *sedanjega naslednika* Slomškovskega *ni bilo* v *Mariboru*. Šel je bil uprav tisti dan raji firmovat — zakaj? — no, to víme dobre! Pst! Sub rosa. —

Kar pišete o našem unanjem lesku, to je žalibože resnica; no *nam* se morajo take reči nekoliko oprostiti, ker moramo narod šele *buditi*. — Ptuj, »črni« Ptuj, kakor ga imenujemo, je naš ponos ter se nadejamo, da bode najprej v *naših* rokah. Tam so Vam značajni, izkušeni, navdušeni, tiho a vstrajno delajoči vlastenci, ki imajo že svoj krasni »Narodni dom«, pravo trdnjavo v narodnoprosvetnem in polit. oziru. Največ je pripomogel rajni naš *Božidar Raič!* — Osebnó pa tam poznam samo jednega, to je učitelj Franc *Copf*, mlad navdušen mož. Sicer pa se lahko obrnete gotovo tudi na dr. Jurtelo (nomin. *Jurtela*), ki je odvetnik in deželni poslanec. Vrl narodnjak je nadalje dr. Ploj, odvetnik, ki pa je že bolj v letih. V *Celji* bi se mogli obrniti na dr. Dečkota (nom. *Dečko*), advokatorskega koncipijenta pri dr. Sernecu, deželnem poslancu.

V Mariboru je znani poznavatelj češke literature prof. *Majciger*, ki bi Vam postregel.

Čital sem, da pride na svetlo v Pragi knjižica »Výlet Čechů na Slovinsko«, Vyborně!

Ne vem, sem se Vam li že zahvalil za Vaš krasni opis nekterih predelov slovenskih, za Vašega Pruvodce po Slovinsku«. Dvojna Vam hvala: za knjižico sploh in pa za laskave vrste v njej, s katerimi se spominjate tudi moje malenkosti, Vašega šmarskega čestitelja.

Za letos sem si naročil Jelinkov »Slovanský Sborník«, da bom tako primoran čitati redovito kaj češkega.

Treba bi bilo poprijeti se resno tudi ruščine. Ruska slovnica izide za Slovence na Dunaji koncem m. januarja. Treba bi bilo še kakega žurnala. Ali bi se dobil iz Peterburga morda »zdarma« kak mesečnik, ako bi prosil zanj — in na *kóga* bi se moral obrniti s prošnjo? (— Na »blagotvorit, občestvo?«). Leto, ki nam je tako lepo porodilo češko-slovensko zlogo in vzajemnost, nagiblje se koncu svojemu. Bog daj, da bi »spolek češko-slovenski« pokazal že v letu novem sveti svoj plod! Nas avstrijske Slavjane more spasiti samo prava, iskrena in trdna vez, ako hočemo, da nas ne zalije morje nemško. Avstrijani smo, pa hočemo *ostati* tudi *Slavjani*! Kdaj bodo nam pridružili se tudi — Poljaki? To je v istini žalostno!

Vam pa, blagi sredník mej severom in jugom, čestiti prijatelj moj, želim z Vašoj obiteljov vred zdravo in srečno novo leto!

Na zdar!

Ves Vaš

Ant. Aškerc

Šmárije p. J., 29. XII. 87.

Franc Copf (Zopf), r. v Šmarju 1865., u. v Sp. Hudinji pri Celju 1922. Od 1884—1886 učitelj v Ptujju in v Pristavi pri Šmarju pri J. — Dr. Franc Jurtela (1853—1926), politik, odvetniški koncipient, od 1886 advokat v Ptujju. Deloval je pri ptujski čitalnici (1886 njen predsednik), ki je l. 1882 kupila hotel in ga preuredila v Narodni dom. Osnoval je Hranilno in posojilno društvo. Po Raičevi smrti deželni poslanec. Prim. SBL, knj. 1, str. 418. — Dr. Jakob Ploj (1830—1899), odvetnik v Ptujju. Prim. SBL, knj. 2, str. 386—387. — Dr. Ivan Dečko (1859—1908), politik, od 1885 urednik Südsteierische Post v Mariboru, kjer je bil odvetniški praktikant. Od 1885 koncipient pri dr. Josipu Sernecu (1844—1925) v Celju, kjer je 1891 odprl lastno odvetniško pisarno. Prim. SBL, knj. 1, str. 127. — Janez Majciger (1829—1909), narodopisec in zgodovinar. 1857—1900 prof. v Mariboru. Prevajalec iz češčine. Prim. SBL, knj. 2, str. 24—25. — O knjižnici Výlet Cechu na Slovinsko prim. opazko 33. — Pruvodce po Slovinsku J. Lega je izšel v Pragi 1887 v založbi Fr. Šimáčka (80. 103 str., 3 pril.). Vsebuje poleg popisa slov. krajev tudi kratko slov. slovnico in slov.-češki slovarček. »Laskave vrste«, za katere se A. zahvaljuje, so na str. 64: »Blizu Celja čuvajo Šmárije dragocen biser slovenskega naroda, ki ga ima v kaplanu Ant. Aškercu, zelo nadarjenem pesniku sveže misli in novih idej, čigar balade močno delujejo zaradi svojega velikega ozadja.« — Slovanský sborník. Stati z oboru národopisu, kult. historie..., ki ga je urejeval Edvard Jelínek (let. 1—6, 1881—1887) in izdajal J. Otto, je bil predhodnik Slovenskega přehleda. — Ruska slovnica za Slovence, ki jo omenja A., najbrž sploh ni izšla. Simonič je v Slovenski bibliografiji ne navaja, pa tudi v Sn in SS nisem našel o njej nikake beležke. — Blagotvorit. občestvo je

Slavjanskoe blagotvoritel'noe občestvo v Moskvi, ustanovljeno leta 1858. — Pod »spolek češko-slovenski« misli A. na češko.-slov. sodelovanje, društvo »Česko-slovinský spolek« je Lego osnoval šele dve leti pozneje (prim. Česko-slov.-jihoslov. revue, 3/1933, str. 319).

3

Pošta: Juršinci
via Ptuj (Pettau)
Štajerska

Velecenjeni gospod!

Samo *štirim* osebam poslal sem v svojem imeni po jeden eksemplar svojih »Balad in Romanc«. Mej tistimi 4 gospodi ste Vi na slavj. severji *jedini*. Vam sem bil poslal knjižico prve dni m. aprila, a ker mi do danes še niste odgovorili, bojim se, da poslatve morebiti prejeli niste.

Knjižico svojo poslal sem Vam bil iz osebnega spoštovanja do Vas, v znamenje zahvalnosti za gostoljubnost, ki ste mi jo bili izkazali v hiši Svoji ter v zameno za češke knjige, ki ste mi jih že poslali. Poslal sem Vam bil knjižico svojo pa tudi kot iskrenemu prijatelju naroda našega in literaturice naše.

Ker sem bil potem takem *dolžan* poslati Vam jeden eksemplar svojih »Balad in Romanc«, tudi nisem pričakoval nikake zahvale in je ne pričakujem.

Prosim Vas samo, velecenjeni rodoljub, blagovolite mi na korespond. listku naznaniti, če ste knjižico mojo prejeli.

Z odličnim spoštovanjem in slovenskim pozdravom

bivam Vam udani

A. Aškerc

3. 7. 90.

4

Mozirje, 6. III. 95.

Velecenjeni gospod,

Češčeni prijatelj češki!

Prelepa Vam hvala za krasno Vašo »Mluvnico slovinského jazyka«!

Vi Čehi ste v resnici najboljši Slavjani, vzajemnost slavj. Vam ni fraza, nego dejanje!

Apostol češko-slovenske vzajemnosti pa ste baš Vi, čestiti gospod! Nobeden Čeh ne pozná naših razmer bolje od Vas. Ker nas poznate, ljubite nas, ker smo res ljubezni potrebni. Plod Vaše ljubezni do našega ubogega naroda je tudi krasna slovnica Vaša. Trud, ki ste ga imeli s sestavljanjem knjige, gotovo ni bil majhen. Jaz sicer nisem kompetenten soditi o takih stvaréh, vendar sem prepričan, da ste izvrstno uspeli; saj je knjiga doživela že drugo izdanje!

Pri ženskih substantivih na -a bi bili morebiti še lahko dostavili, da dobra tretjina našega naroda govori v instrumentalu *oj* kakor govoré tudi Rusi...

Kdaj bodo pri nas izdali kako slovensko-češko gramatiko? Potrebna je gotovo — še bolj nego češko-slovenska! Tako slovnico bi morala izdati naša Matica. Saj že ni malo ljudij pri nas, ki se pečajo z literaturoj Vašoj.

Domovina naša nahaja se sedaj v težki, usodepolni krizi.

No, saj Vam je itak vse znano! Sovražnikom naše narodnosti se je posrečilo pridobiti na svojo stran klerus po Kranjskem in Goriškem. Z *veroj* hočejo nas zdaj *potlačiti!* Glavni organ protinar. intrig je, kakor veste, neki bogoslovski profesor Goriški, ki ima *visoke* cerkvene in druge protektorje. »Divide et impera«!

Stara pesem! Kaj nameravajo toti pobožni Efijalti, pokazali so očitno s svojim napadom na našo šolsko družbo Sv. C. in Metoda. Mi smo jim za to izjavo sila hvaležni; zdaj jih poznamo — po njih sadu! Upajmo, da domovina naša prestopi tudi toto krizo! —

Jaz bivam sedaj v gornji *Savinjski* dolini. Krasen kraj. Tukaj imam lep mir, ker smo tu »samí med seboj« — ni ne Nemcev ne nemškutarjev. Trg šteje nad 500 duš.

Veselje do poezije mi še ni usahnilo; delam kolikor morem po geslu: Vse za narodnost, svobodno mišljenje in resnico!

Škoda, da je zlata Praha tako daleč od nas! Rad bi še enkrat videl njo in Vas!...

Prejmite izraz mojega posebnega spoštovanja in srčnega bratovskega pozdrava, s katerim se beležim

Vam ves udani Aškerc

kaplan

P. S.: Ali ste poslali »Ljublj. Zvonu« *mluvnico*, da jo naznani in oceni? —

Legova slovenska slovnica za Čehe, Mluvnice slovinského jazyka, je izšla v začetku leta 1893 že v 2. izd. v založbi J. Otto v Pragi (118 str.) Prva izd. je izšla leta 1887 (gl. pripombo k 1. pismu). — A. najbrž ni vedel, da je Slovenska matica že leta 1867, torej točno 20 let prej kot Čehi slovensko slovnico izdala prvo Slovnico češkega jezika z berilom, ki jo je spisal Franjo Marn, natisnila pa Grégrova tiskárna v Pragi (152 str.) — Neki bogoslovski profesor goriški je Anton Mahnič. O njegovem odnosu do Aškerca in njegovih člankih v RK podrobno razpravlja tudi MB v knjigi A. — Napad Efijaltov sta članka dr. Josipa Pavlice (1861—1902) »Družba sv. Cirila in Metoda« (RK, 4/1892, str. 327—337 in 5/1893, str. 120—125), v katerih spiritual v goriškem semenišču ostro in nepravilno napada Luko Svetca in zamerja DCM, da se pri svojem delu drži samo narodnostnega načela, ne pa katoliško-narodnostnega. Očita ji tudi, da goji »liberalno sovrašтво do inorodnih in inojezičnih ljudi«. — Ocena Mluvnice slovinského jazyka v LZ ni izšla.

5

Blagorodni gospod,

Velecenjeni prijatelj!

Takrat, ko sem dobil Vaše ljubo pismo, peljal sem se baš v Maribor k škofu na »zagovor«. Potem sem bil dva dni v Ljubljani, kjer sem se posvetoval z narodnjaki, kaj mi je storiti, ako bom suspendiran.

Kakor Vam je znano, podtika Mahničevska svojat mojim poezijam protikrščanske tendencije, najbolj pa sem té ljudi razdražil z indskojo legendoj »Grešnik« v letoš. »Zvonu« (m. maja). Ta pesem je povod sedanjemu divjemu preganjanju. Jaz sem bil na škofijsko obtožbo napisal obširno apologijo, ka-

tera pa je knezoškofa, ker sem bil v njej povedal tudi, da je cerkev in episkopat popolnoma v rokah naših sovražnikov, še bolj razdražila. Naš ordinariat dela seveda pod pritiskom Ljubljane in Gorice. »Die See fordert ihr Opfer.«

Da bi me še laglje prijeli in mi laglje prišli do živega, iztikali so povsod, da bi me mogli tudi kot *duhovnika* in *dušpastirja* obsoditi. Ali kaj *tehtnega* niso mogli najti! Kaj *nemoralnega* mi *niso* mogli *očitati*! Par tercijskih čenč sem lahko ovrgel. Zdaj čakam formalno samo še odgovora na moj protokol. Ker je knezoškof hud Mahničevец in meni sila nasproten zató me bodo bržčas obsodili. Njegov argument je ta:

Jaz kot duhovnik ne bi smel takih rečij pisati, kakeršne pišem!

In ker nočem nehati pisati, ker *nočem obljubiti*, da ne bom več pisal v takem duhu, nego še izrecno poudarjam, da bom tudi zanaprej pisal »pregrešne« balade, legende, romance itd., zatorej: anathema sit! Knezoškof pravi, da že zarad tega nisem več katoliški duhovnik, ker ne verujem v — Lurške čudeže!

Jaz sem namreč v resnici v cerkvi že parkrat očitno povedal ljudém v pridigi, da *noben katoličan ni dolžan verjeti* v Lurške »čudeže«. Saj to v resnici nikak dogma ni!

Tako daleč smo torej prišli koncem 19. stoletja! Jaz se ne udam!

Pisal Vam, veleccenjani prijatelj, do danes nisem, ker čakam odgovora na moj protokol.

Zahvaljujem se Vam pristrčno za sočutje Vaše in za sočutje, ki mi ga izkazujejo častiti prijatelji Vaši.

Srčna Vam hvala za velikodušno ponudbo, da smem v Prago priti, ako bi bila sila.

Za sedaj se mislim bržčas naseliti v Ljubljani. Ako bi mi Mahničevska svojat tudi tukaj ne dala mirú, potem bi se obrnil do Vás, da bi mej dragimi brati Čehi v zlati Pragi preskrbeli primerno službo. Čim dobím odgovor iz Maribora, poročim Vam o izidu moje inkvizicijske tragedije.

Klanjam Vam se z vsem spoštovanjem in srčnim pozdravom

ves Vaš Ant. Aškerc

Mozirje, 29. 8. 95.

Odlomek tega pisma je objavila MB v knjigi A., str. 128—129, kjer so tudi podrobnosti o pesmi Grešnik (LZ, 23/1895, str. 257—258) in o Aškerčevem zagovoru pri škofu Napotniku v Mariboru.

6

14. I. 95.

p. Velenje (Wöllan)
Južna Štajerska

Veleccenjani gospod!

Ne bodite hudi náme, da se Vam do danes še nisem zahvalil za poslano brošuro »Narodní katechismus«.

Nekaj sem že od nekđaj lén v pismopisanji, nekaj pa sem bil baš o novem letu zadržan vsled obilih poslov...

Poslana knjižica, dasi drobna, je res prava narodna knjižica, ki bi jo moral vsak znati na pamet kakor — katekizem. Rajni Einspieler je bil že pred več leti spisal »Politični katekizem za Slovence« — toda Štechova knjižica je popolnejša.

Ko bi utegnil, preložil bi jo mutatis mutandis za Slovence. Taka knjižica bi morala priti mej priprosto ljudstvo; zato bi jo lahko izdala »Moh. družba«.

U priliki bom sprožil to misel. Jaz bivam od 11. oktobra 94. tukaj v Šaleški dolini na samotnem nekem hribu; fari je imé »Skale«. Lani mes. oktobra sem imel spet pravdo (proces) v Mariboru. Z največjo silo smo sklenili nekako »premirje« — za kako dolgo, ne vem. Kadar pride spet kaj nevarnega v »Zvon« pa me bodo spet zgrabili za vrat. Prijetno življenje na Slovenskem — kaj ne? velečislani gospod! Zdaj mi je že skoro žal, da nisem bil šel v Ljubljano ali pa v Prago! Zdaj živim tako od dné do dné brez cilja in brez misli na prihodnost. Jedino veselje imam, ako se mi posreči kaj »pregrešnega« spraviti v verzih na papir. Duhovniki, zlasti mlajši, me črté vsi brez izjeme (izjema je pa menda moj chef, župnik — dekan) in jezi jih, da ne živimo v prekrasni dobi inkvizicije in grmad, ker bi me bili že zdavnaj scvrli ko Vašega Husa na grmadi...

Letos sem naročen na »Zlatou Prahu«. Če zadenem v loteriji terno, pa pridem letos k Vam na etnografsko razstavo. Rad bi tudi Vas videl še enkrat! Za sedaj pa Vam v duhu stiskam prijateljsko roko ter ostajam z odličnim spoštovanjem in srčnim pozdravom

Vaš udani

A. Aškerc

Brošuro »Národní katechismus aneb Co má věděti každý Čech!« (Praha 1895, 40 str.) je spisal Václav Štech. — A. omenja 3. izd. knjige Andreja Einspielerja »Politični katekizem za Slovence. Za sedanje razmere pre naredil in pomnožil Filip Haderlap« (Celovec 1890, Gregor Einspieler, 102 str.). — Odloemek iz pisma objavila MB v knjigi A., str. 173. — Aškerčev »chef, župnik-dekan« je bil narodni buditelj Jakob Meško (1824—1900). Prim. SBL, knj. 2, str. 105—106 in MB: A., str. 80. — Zlatá Praha. Obrazkový týdeník pro zábavu a poučení. R. 1—46. Praha 1844—1929, J. Otto. Konec 19. stol. najbolj čitan češki časopis. — Etnografska razstava (Národopisná výstava česko-slovanská) je bila v Pragi leta 1895 ob velikanski udeležbi gostov iz vseh slovanskih dežel, ki so prihajali v Prago s posebnimi vlaki. Prim. tudi Mat. Murko Narodopisna razstava češko-slovanska v Pragi l. 1895. Ponatis iz LMS. Ljubljana 1895, 63 str.

Velecenjeni gospod,
velikodušni prijatelj!

Ko bi ne poznal svobodomiselnega duha Vašega in blagega srca Vašega, ne pisal bi Vam! Jarem moj je vsak dan težji. Upal sem, da se bode dalo shajati — toda terorizem postaja čim dalje večji. Kat. hijerarhija zlorabi čim dalje bolj lepi nauk ljubezni, ki ga je prinesel trpečemu človeštvu prerok iz Nazareta.

Kakor ste že čitali v časnikih, ukazujejo škofje, da se mora po vseh farah v cerkvah demonstrirati zoper okupacijo papeževe države, oziroma zoper italijansko slavnost dne 21. sept. Prašam Vas, kaj briga kat. kristjana, da papež ni več *posvetni* vladar, ko vendar vsak otrok vé, da papeževa *posvetna* oblast ni bila in ni bistven atribut papeštva! Kdo more tudi ustavljati naravno zgodovinsko evolucijo? Narodna ideja je združila vse Italijane v jedno državo. Kdo ima kaj zoper to? Saj je papež tudi po okupaciji Rima svoboden *cerkven* suveren in je ta njegova suvereniteta tudi v italj. ustavi zajamčena. Saj bivajo pri njem poslaniki vseh katol. držav in on občuje kakor poprej *in še svobodneje nego poprej* z vsemi katol. državami na svetu? Kateri papež je bil bolj spoštovan kakor Leo XIII, ki je brez svoje države?

In zoper *fait accompli*, ki se je izvršil pred 25 leti, hočejo sedaj demonstrirati s triurnimi molitvami pred izpostavljenim »*sanctissimum-om!*« ... Vse moje bistvo, glava in srce, upira se takim komedijam! Ali moram biti hinavec, ali moram samega zaničevati, da se moram hliniti zaradi — kruha?!

Tako je, čestiti prijatelj! 39 let sem sedaj star in čutim se še popolnoma čilega na duhu in telesu.

Ko bi imel *službo*, ki bi mi dajala skromno materialno eksistencijo — pa bi jo sprejel. Pa v kakem *velikem* mestu, kjer lahko skrito živim (Praha, Dunaj, Peterburg etc.).

Vem, da imate drugih skrbij, pa prepričan sem tudi, da mi zamerili ne boste teh vrst. Človeka imate pred seboj, ki bi rad živel po svojem prepričanju — kolikor je pač v današnjih razmerah človeku sploh mogoče.

Ne zamerite mi torej moje prošnje, a prositelj — suženj je hvaležen človek.

Ali se smem nadejati blagovoljnega odgovora?

Z odličnim spoštovanjem in z najlepšim pozdravom

Vaš udani

A. Aškerc

Škale,

pošta: Velenje (Wöllan)

Juž. Stajerska

Odlomki pisma objavljeni v knjigi MB: A., str. 177—178.

8

Velecenjeni gospod!

Častiti prijatelj.

V naših časnikih čitam, da praznujete té dni štiridesetletnico Svojega pisateljevanja.

Velecenjeni gospod!

S ponosom gledate lahko na preteklo življenje Svoje. Seme slovanske, zlasti češko-slovenske vzajemnosti, ki ste ga zasejali Vi, klije, raste in pri naša že plod.

Velika večina izobraženih Slovencev čita češke knjige in časnike. V političnih krizah in o drugih prilikah ozira se naš *narod* na Češko. Tudi v literaturi so nam bili Čehi že učitelji.

In da Vaši rojaki tako sočustvujejo z nami, za to gre zasluga v prvi vrsti Vam!

Dovolite torej, da se tudi jaz pridružim tisti izbrani četi, ki Vam za Vaš pisateljski jubilej častita iz srca ter Vam želi učkati skrajne meje človeške starosti.

Ostanite nam tudi v bodoče posrednik jugo-severne zveze, graditelj češko-slovenskega mostú! — Jaz čitam že tretje leto pražko »Naše Dobae, jemal sem Kořenskega »Cesto kolem svéta«, zdaj pa sem naročen na Nansenov potopis: »Na severní točnu«.

Krasne so Sv. Čechove »Pisně otroka«. Da, da, češka literatura ima prave biserje. Med mlajšimi mi ugaja posebno Machar.

Bog vé, ali bom še kdaj videl Vašo Prago?

Bog Vas živi!

Klanjam Vam se z vsem spoštovanjem in srčnim pozdravom Vaš

udani častitelj

Ant. Aškerc

p. Velenje

15. 6. 97.

Naše doba. Revue pro vědu, umění a život sociální. Redaktoři: Fr. Drtina, Em. Kaizl, T. G. Masaryk. L. 1—55. Praha 1894—1949. J. Laichter. A. je to, tiste čase najboljše češko revijo, sprejemal brezplačno od l. 1895 od dr. Turnerja. Prim. opombo MB v LZ, 56/1936, str. 36. — Josef Kořenský: Cesta kolem svéta 1895—1894. Praha [1896—1897], J. Otto. 459 str., 665 str. Izhajala je v snopičih. A. je napisal o potopisu poročilo v LZ (15/1895, str. 583—584). Ocenó je objavil tudi SS (10/1897, str. 32). — Fridtjof Nansen: Na Severní Točnu. Díl I—II. Praha 1897, J. Otto. 527 str., 508 str. Tudi o tem delu je A. poročal v LZ (17/1897, str. 580). — Svätopluk Čech: Pisně otroka. Praha 1895, F. Topič. 78 str. Koncem stoletja najbolj čitana češka kniiga. V l. 1895 izšlo 22 izdaj, naslednje leto pa še 3 izdaje. Pri nas je kmalu po izidu dela prevedel nekaj pesmi v SS (8/1895, str. 220) France Vrtovec, šele po 1. svet. vojni pa 9 začetnih pesmi T. Debeljak v Mentorju (13/1922—23, str. 24—25, 52, 98—99, 146). Zanimivo je, da ni A. niti tedaj niti pozneje, ko je bil urednik LZ, poskrbel, da bi bil izšel kak prevod iz Pesmi sužnja takratnega največjega češkega pesnika, čeprav so mu bile tako všeč. — A. je bral Macharjeve pesmi v izvorniku. V slovenščino sta prevajala njegova dela šele v začetku stoletja predvsem Anton Dermota in Viktor M. Zalar. Na Macharjevo zbirko Boží bojovníci pa je kmalu po njenem izidu opozoril SS (9/1896, str. 203).

Veledenjeni gospod,

častiti prijatelj!

Začetek lepega izdanja: »Na usvitě nové doby« sem prejel kakor tudi ljubeznivo dopisnico Vašo.

Ne vem, kako bi se Vam dostojno zahvalil za laskavo obljubo Vašo, da mi hočete imenovano znamenito delo brezplačno pošiljati v spomin.

Srčna Vam hvala!

Pišem Vam še-le danes, ker sem bil nekaj časa z doma, bil sem te dni zopet enkrat — četrtočasnik v 4 letih! — pred »inkvizicijo« v Mariboru.

Edino, kar me tolaži, je pogled v — bodočnost, saj ta fanatizem, to denuncijanstvo, ta terorizem ne more dolgo trpeti!

Seveda me — slava Bogu — niso tožili ničesar »nemoralnega«, ampak... no, liberalec sem in pa »brezverec«. Razširjam tudi baje liberalne liste med ljudstvom, cerkvene pa zatiram. Tudi sem rekel na nekem volilnem shodu, da vera na Slovenskem ni v nevarnosti, pač pa obstoj naše narodnosti. To sem pa res rekel. Kaj ne, gospod, to je strašna reč?! In tako dalje...

Spoznal pa sem, da ne bom mogel dolgo v praksi ostati, ker tudi naše dobro slovensko ljudstvo vsled hujskanja brezvestnih fanatikov ni več čisto zanesljivo. Kdor mu govori o takozvanih »extra-čudežih« in pridiguje nedeljo za nedeljo o Mariji, ta je kaj vreden, kdor pa ga učí le čiste vere ljubezni do bližnjega, tega ima kmalu na sumu, da je brez vere. No gotovi krogi skrbé systematično, da se preprosto ljudstvo vodi za nos. Če potem doživé tudi takih kolosalnih blamaž kakor je samorazkritje Leo-Taxilovega sleparstva — nič ne de! Nič jih ni sram. Je dummer, desto besser! — Verjemite mi, da je moje življenje težavno.

Z odličnim spoštovanjem in srčnim pozdravom

Vaš A. Aškerc

[Josef] J[akub] Toužimský: Na úsvitě nové doby. Dějiny roku 1848 v zemích českých. V Praze [1898], Vilímek. 783 str., 20 pril. Delo je izhajalo v snopičih. — Pri škofu Napotniku se je A. zagovarjal 28. okt. 1897. Prim. tudi pismo Turnerju v knjigi MB: A., str. 178—180, kjer je tudi kratek odlomek tega pisma. — Leo Taxil, psevdonim francoskega novinarja Gabriela Jouganda (1854—1907), svobodomisleca, ki se je l. 1884, ko je papež Leon XIII. izdal znano bulo, vrnil v cerkev in pozneje izdal spise Confessions d'un ex-libre-penseur (1887), La France maçonnique (1887) in dr. (Slovensko: Izpovedanja bivšega prostomisleca. Iz franc. preložil Martin Ziltir. Ljubljana 1890. 281 str.)

10

V Ljubljani, 28. XII. 1900

Velecenjeni gospod,
dragi prijatelj!

Hvala Vam lepa za doposlane Narodne Liste! Slutim, da ste dotični moj članek o Slomškem prevedli Vi sami.

Hvala za pozornost!

Ej, škoda, da je zlata Praha tako daleč od nas! Prišel bi še kdaj tjagori k Vam na Žižkov ali pa v Češki muzej. Upam, da ste velečislani prijatelj še krepki in zdravi in da je tudi gospá soproga Vaša še čila. —

Mi tukaj živimo po — slovensko. Nekaj delamo v literaturi, nekaj pa se prepiramo v politiki; posebno prepiramo se »mí« kaj radi!

Bojim pa se, da bo izid vseh teh naših strastnih bojev za nas neugoden in da se bo smejal — Nemeč. Vsi naši lepi politični in narodni ideali so izginiti z dnevnega reda. Naši politikarji se ne menijo več za »zedinjeno Slovenijo«, ne za slovenske srednje šole, še manj za slov.-univerzo«. Hic Ghibellin — hic Guelf.« Tukaj klerikalec — tam liberalec! To je glavna stvar! — Ža-

lostno je, žalostno, častiti gospod! Človek bi se zjokal na ves glas, ko bi kaj pomagalo.

In — Dunaj?

Če že z *Vami Čehi* delajo tako grdo, kaj je nam majhnim in mladim Slovincem pričakovati?!

Pod kakšnimi avspicijami stopamo v novo stoletje? Česa nam je pričakovati? Ali — nedejme se!

Dovolj! Preklaverna je vsa naša politika. Molčimo! —

Želim Vam in gospé soprogi srečno novo leto ter ostajam z vsem spoštovanjem in z najlepšim pozdravom

udani Vam

A. Aškerc

V Národních listih, 40/1900, št. 347 (16. XII.), str. 13 in št. 354 (23. XII.), str. 15 je izšel pod zaglavjem Ještě čtvero paedagogů, IV. članek »A. M. Slomšek. Ke stoletým jeho narozeninám«, ki ga je objavil A. v LZ, 20/1900, str. 680—686, prevedel in priredil pa J. Lg. Tudi Aškercu je moralo biti jasno, da je to šifra Jana Lega, zato je čudno, da piše »Slutim, da ste dotični moj članek o Slomšku prevedli Vi sami«. Kljub temu, da je Lega podučil, da se v imenu Slomšek polglasnik v obrazilu ne izpahuje (prim. 2. pismo), ga češki slovenisti ni poslušal in je v prevodu dosledno pisal Slomška, Slomškův.

11

Ljubljana, 24. VII. 03.

V družbi gosp. prof. Franceva Vam pošiljam srčen pozdrav

Aškerc

Na desni strani razglednice s panoramo Ljubljane je pripisal prof. V. A. Francev ruski: Zdravstvujte! Vaš Nekljujev. V Liter. arhivu v Pragi je 14 Aškerčevih pisem V. A. Francevu iz let 1900—1904, ki jih bom objavil pozneje.

12

Ljubljana, 2. X. 03.

Velec. gospod! Usojam si poslati Vam št. X. »Zvona«, v kateri sem napisal članek za Vaš jubilej. Srčen pozdrav Aškerc.

Aškerčev že omenjeni članek »Jan Lego« je izšel za sedemdesetletnico češkega prijatelja v LZ 23/1903, str. 616—620. — Razglednica z glavno pošto v Ljubljani.

13

Ljubljana, 7. I. 04.

Velecenjeni prijatelj!

Usojam si, poslati Vam za novo leto svoje najnovejše delce — »Zlatoroga«.

Bržčas Vam je znan Baumbachov »Zlatorog«, od katerega pa se moj »Zlatorog« bistveno razločuje. Nemški pesnik Baumbach ni razumel popolnoma slovenske pravljice o »Zlatorogu«. Jaz sem se držal kolikor mogoče tesno narodne izvirne pravljice, ki jo je bil zapisal nekdanj navdušen rodoljub in poznejše čase zagrizen renegat Deschmann l. 1868 v »Laib, Zti.«. Da vidite,

katera je ta pravljica v originalu, Vam prilagam feljton »Slov. Naroda«, kjer je nastisnjen prevod z opazkoj na koncu.

Moj »Zlatorog« je pisan zaradi živahnosti in objektivnosti dejanja v dramatični obliki, ali *drama ni, nego samo pravljica (epska pesnitev)* v dramatični obliki. —

Jaz ne vem, bode li ugajala Vam, velec. gospod, ali to vem, da Vas bode spominjala naših slovenskih planin, katerih lepoto ste Vi prvi opisovali bratom Čehom.

Po prvi Vaši inicijativi prihaja v naše Alpe čim dalje več Čehov vsako leto. Morebiti bi češke čitatelje zanimala naša *narodna, slovenska* pravljica »Zlatorog«, ako bi se prevedel na češki jezik. Kdo bi oskrbel točen prevod, ne vem, gotovo pa jih imate v Pragi dovolj takih čeških pesnikov, ki bi znali in hoteli izvršiti tako delo, saj knjižica ni obilna. Razume se pa samo ob sebi, ako Vam bode »Zlatorog« sploh ugajal! —

Založnik L. Schwentner je poslal jeden recenzijski eksemplar »Slovan-skemu Přehledu«, pa ta mesečnik do zdaj še ni omenil knjižice. Drugi češki časopisi se pa menda ne zanimajo za našo literaturo, saj imajo o svoji dovolj poročati.

Ako bi hoteli Vi velecenjeni prijatelj samo omeniti v kakem češkem literarnem listu mojo *planinsko* pravljico, bi me veselilo.

Z vsem spoštovanjem in najlepšim pozdravom Vam udani

A. Aškerc

Pravljico o Zlatorogu je natisnil Karl Deschmann v Laibacher Zeitung 21. II. 1868. Svoj prevod te pravljice je objavil A. pod psevdonimom Planinski 19. XII. 1903 v SN skupaj z odlomkom anonimne ocene Baumbachovega Zlatoroga, ki je izšla v Laibacher Wochenblattu. O razliki med A. in Baumbachovim Zlatorogom gl. MB: A., str. 340. — Lego je pripomogel, da je bilo ustanovljeno Slovensko planinsko društvo, ki je imelo prav tako po njegovi zaslugi od l. 1893 svojo podružnico tudi v Pragi. — Schwentner je poslal Zlatoroga uredništvu SPř že konec leta 1903, kakor je razvidno iz Aškercovega pisma Černemu z dne 10. marca 1904. Prim. tudi pripombo k temu pismu.

14

Ljubljana, 29. I. 04.

Velecenjeni prijatelj!

Dne 7. januarja sem Vam poslal knjižico »Zlatorog« in pismo, oboje rekomandirano. Ali bi mi hoteli naznaniti, če ste prejeli mojo novo knjigo s pismom vred?

Z odličnim spoštovanjem in s pozdravom udani

Aškerc

Dopisnica.

15

Ljubljana, 4. II. 04.

Velečislani prijatelj!

Vaše drago pismo me je zelo razveselilo, ker sem razvedel iz njega, kako se zanimate za mojega »Zlatoroga« ter mu hočete tudi res preskrbeti dobrega prevoditelja. Saj Čehi imate dosti spretnih prevoditeljev, a da bi sam veliki

Svatopluk Čech hotel prevzeti prevod, bi bila to ne samo za mene, ampak tudi za našo literaturo sploh izvanredna čast. Bojim se le, da gospod Čech morebiti ne bi utegnil (ne bi imel časa).

Da, ako bi hotel prevesti mojega »Zlatoroga« tudi kak drug češki pesnik, veselilo me bode, in Vam, čislani gospod in dragi prijatelj, bodem hvaležen za trud, ki ste si Vi ga Samí naprtili na rame, da iščete prevoditelja — pesnika ter da ste Samí pripravljene spisati liter. poročilo za češke liste.

Težkega dela ste se lotili tudi, da boste tolmačili češkemu prevoditelju slov. tekst.

Kadar pa dobite pozitivni odgovor od g. Čecha, prosil bi Vas, da mi to blagovolite naznaniti. Jaz Vam pošljem potem jeden eksemplar »Zlatoroga«, da ga Vi izročite g. prevoditelju. Tak eksemplar bi Vam poslal tudi v tem slučaju, ako bi moral namestu g. Čecha prevajati kak drug izurjen pesnik.

Se enkrat se Vam srčno zahvaljujem za Vašo uprav češko postrežljivost in ljubeznivost, želim stanovitnega zdravja ter ostajam z odličnim spoštovanjem in najlepšim pozdravom udani Vam

Aškerc

V Legovi zapuščini je s svinčnikom pisan koncept odgovora, ki ga je Lego poslal Aškercu 31. I. 1904. Ker priča tudi o tem, kako je Lego obvladal slovenski jezik, ga objavljam v celoti:

»Velemenjeni prijatelj! Prosim, da blagovolite sprejeti mojo najtoplejšo zahvalo za svoje izvrstno delo »Zlatorog«, ki ste mi ga poslali. Jaz bi se bil takoj po sprejetju tega zahvalil, pa nisem mogel, ker sem v one dni bolehal ter bil za korespondenco nesposoben, pozneje pa sem se posvetoval z raznimi svojimi prijatelji, kateri izmed naših pesnikov bi bil za prestavo tega dela popolnoma sposoben da ga za to naprosim ter Vam o izsledku poročam in se Vam zraven tega za darilo zahvalim. Sklenil sem zdaj, da za pesniški prevod naprosim Svatoapluka Čecha ter mu v ta namen ponudim svoj dosloven prevod, da se ne bode nikjer motil ter mu lahko postanejo zvočni verzi.

Akoravno je Vrhlický, kar se tiče plodovitosti, pravi čudež, vendar ga Čech nadkrilil je visoko po naravnosti svojih izrazov in sploh po narodnem duhu. Kadar torej dobim ugoden odgovor od Sv. Čecha, napišem v Slov. Přeľad in Nár. listy navdušen članek o Vašem Zlatorogu ter naznanim da ga Sv. Čech ravnokar prevaja. To bo na široke kroge našega bralstva močno vplivalo. Kako bode moje delovanje v tej zadevi napredovalo, bodem Vam vsakokrat poročal. Prosim torej, da ste in bodete brez vseh skrbi, kaj v tej zadevi delam.«

Lego in Svatoapluk Čech sta bila znanca že vsaj dvajset let, kakor je razvidno iz vabila, ki mu ga je Lego poslal 20. oktobra 1885, »aby se dostavil zítra v neděli dopedne k 11¹⁶ hodině do čítárny Českého Musea — aby chom se o prvních krocích k vydání albuma ve prospěch lublaňského Národního Domu smluviti a další své jednání v příčině té ustanoviti mohli«, ki se nahaja v Čechovi zapuščini v Liter. arhivu na Strahovu. Dobrih štirinajst dni po Aškerčevem odgovoru, 16. februarja 1904, se je Lego obrnil na Sv. Čecha s pismom, ki se je tudi ohranilo v zapuščini. Ker je zanimivo po vsebinski in formalni strani — iz njega je razvidno, s kakim spoštovanjem so se v začetku stoletja obračali Čehi na svojega slavnega pesnika —, ga objavljamo kot dokaz Legovih prizadevanj. Glasi se:

Slovutný pane a mně velmi drahý příteli!

Ant. Aškerc, archivář hl. města Lublaně a znamenitý básník slovinský, vydal nedávno své básnické dílo »Zlatorog« ve formě dramatické, jež se nejen touto formou ale vůbec svým obsahem co do věrnosti reprodukuje všech těch lidových bájí a pověstí, jimiž Julské Alpy Zlatorogem naplněny

jsou, od Baumbachova Zlatorogu valně liší. Baumbach znal jen málo slovinsky a z té příčiny vynechal také mnoho a zejména to, čímž Funtek ve slovinském překladě Baumbachova Zlatorogu tuto pověst doplnil a to zas hlavně podle Deschmannova článku »Der Triglavgletscher u. die Spuren einstiger Gletscher in Oberkrain«, uveřejněného v »Laibacher Zeitung«, dne 21. února 1868.

Poněvadž si přítel Aškerc přál, aby česká veřejnost o tomto jeho nejnovějším díle zpravena byla, poslal »Slovanskému Přehledu« hned záhy výtisk, avšak Slov. Přehled se o tom dosud nezmínil. Obrátil se tedy ke mně jakožto ke svému dávnému příteli, abych se o to postaral, by naše čtenářstvo bylo nejen referátem o tomto jeho díle zpraveno, ale abych hleděl získati českého básníka, jenž by to dovedně přeložil. Slíbil jsem mu, že se o to postarám a aby náš umělec neměl při tom mnoho namáhání, že mu k tomu konci podám správný překlad v próse. Při tom jsem ihned podotknul, že ctím ve Vás našeho největšího básníka, jemuž se co do přirozené a hladké mluvy i při velikých myšlenkách a vysokém vzletu žádný z našich básníků nevyrovná, a že si tedy dovolím, obrátiti se nejprve k Vám se snažnou prosbou, v pádu že *by Vám zbývalo času*, zdali byste se odhodlal, přeložiti jeho Zlatorog. Dovolují si tedy, činiti to dnes, — ujišťuji Vás, že Vaši laskavost nechci nikterak obtěžovati, podrobuje se úplně Vaším okolnostem a řídí se jen a jen podle Vaší možnosti a vůle. Abyste se v této věci poněkud orientoval, posílám Vám současně Aškercův Zlatorog k nahlédnutí a prosím tedy za laskavou odpověď, ovšem až budete míti k tomu dosti času.

Kdy byste si přál, abych Vám o Aškercovi a jeho literární činnosti něco napsal, se vsí ochotou to učiním.

Znamenám se se vsí úctou jakožto svého nejmilejšího básníka českého nejvřelejší citel a velebitel.

Jan Lego.«

V Žižkově (Miličova ul. 2), dne 16. února 1904.

16

Ljubljana, 20. III. 04.

Velecenjeni prijatelj!

Prejel sem Vaše drago pismo z zanimivim odgovorom Čechovim vred. Mislil sem si takoj, da z g. Čechom ne pojde gladko, ker mi je bilo znano, da on ni prevajal iz drugih literatur kakor n. pr. Vrchlický, vrhutega je slavni Svatopluk že v letih, pa se mu ne ljubi več tako kakor popreje.

Definitivnega odgovora Vam še torej ni mogel dati in bojim se, da Vam ga sploh ne bo dal.

Ako bi Vam obljubil, da prevede res »Zlatoroga«, potem bi ga prevajal seveda *direktno* iz originala, brez interlinearne interpretacije. To se razume! *Slovar* bi moral imeti *Wolf-Pleteršnikov* (dva toma, vsak po čez 800 str.), saj Vam je ta slovar menda znan; izšel je l. 1895. Ako ga nimate Samí, posodil bi ga gospodu Čechu jaz, če bi on res hotel prevajati.

Omenil sem Vam že, da bi bila to zame posebna čast, toda *ravno tako sem zadovoljen*, ako bi hotel prevesti »Zlatoroga« katerikoli drug češki pesnik. Najbolj spreten prevoditelj je, to vem, g. *Vrchlický*, od katerega sem se, mimogredé rečeno tuptam marsičesa naučil. V »Slovanskem Přehledu« prevaja iz slovenske poezije g. *Borecký*, ki je tudi že nekaj mojih pesmij prevedel. Ima torej že nekoliko vaje v prevodih iz slovenščine. —

Gospod Černý mi piše v ljubeznivem pismu, da priporoči recenzent mojega »Zlatoroga« v bodoči (aprilski) št. Přehleda, da bi se moja pesnitev pre-

vedla na češki jezik. Morebiti napoti ta opazka tega ali onega češkega pisatelja, da se loti prevoda.

A za sedaj sem radoveden, kaj Vam odgovorí definitivnega g. Čech. Bodi si, da Vam obljubi prevesti g. Čech, ali kateri drug pesnik — g. *Vrchlický* ali g. *Borecký* — prosim, da me o tem račite obvestiti, ker Vam potem pošljem za dotičnega pisatelja poseben eksemplar »Zlatoroga«.

Meni za sedaj ne kaže, da bi sám pisal g. Čechu, s katerim ste se Vi najprej začeli pogajati zastran prevoda; g. Čech bi utegnil smatrati z moje strani za neskomno vsiljivost in nekakšen pritisk nanj.

Sele potem, kadar bi Vi Samí dogovorili se s tem ali z drugim pisateljem glede prevoda, stopil bi jaz sam v dogovor z dotičnim gospodom. Jaz bi dotičnemu tudi sam dajal jezična pojasnila direktno, da bi ne bilo treba Vam ukvarjati se in truditi s takoj korespondencijoj.

Toliko za sedaj na Vaše prijazno pismo. Ako pred velikoj nočjo ne dobim morebiti drugega poročila od Vas, Vam želim medtem vesele praznike!

Z odličnim spoštovanjem in z lepim pozdravom

udani

Aškerc

Pismo Čechovo Vam vračam priloženo.

Tega Čehovega pisma ni ne v Legovi ne v Čechovi zapuščini. — O pesniku in prevajalcu Jaromirju Boreckem (1869—1951) gl. SR, 12/1959—60, str. 249—258. — Čeprav si je A. zelo želel in čeprav se je Lego res potrudil, da bi Zlatorog izšel v češkem prevodu, se to ni zgodilo ne tedaj ne pozneje. Pač pa je, kakor bomo videli, napisal za SPř po urednikovi želji o Aškerčevi pesnitvi lepo poročilo dr. Oktavian Wagner (SPř, 6/1905—04, str. 334—335).

17

Ljubljana, 15. II. 06.

Velečislani prijatelj!

Hvala Vam lepa za Vašo čestitko ob moji abrahamovini. Za Vašo karto sem se Vam bil že zahvalil.

Hvala tudi, da ste me opozorili na Čechov jubilej. Seveda mu bom čestital.

V »Zvonu« pa je bil izšel še pod mojim uredništvom krasen essay o Svato-pluku Čechu. Na mojo prošnjo ga je bil napisal gosp. prof. Voborník v Litomyšli. Isti pisatelj je bil takisto na mojo prošnjo napisal članek o Jaroslavu Vrchlickem. Oba članka sta bila izišla l. 1902. Opozorim pa tukajšnje žurnaliste in literate na Čechov jubilej.

Bog Vas živi!

Z lepim pozdravom

Vaš Aškerc

Znameniti češki literarni zgodovinar, kritik, esejist in dramatik Jan Voborník (1854—1946) je napisal za LZ članka Svatopluk Čech (22/1902, str. 325—331, 376—382) in Jaroslav Vrchlický (22/1902, str. 587—595, 661—667) s posredovanjem dunajskega češkega slavista dr. Josefa Karáska (1868—1916). Prevedel jih je pa [Antonín Zava]dil.

Oton Berkopec
Praga

ČAKAVSKA RİC*

Kot pove že sam naslov, naj bi revija v dveh številkah letno prinašala prispevke, ki zadevajo jezik, književnost (skupaj s književnimi prispevki) in kulturnozgodovinske spomenike čakavskega narečja. Ustanovitev take revije je bila le člen v verigi prizadevanj, da se raziskovanje tega kulturnega prostora, ki se ga je sicer lotevalo že veliko raziskovalcev, pospeši in razširi, da se odstranijo še številne bele lise, ki danes onemogočajo natančno sintezo. Nemajhna vrednost take revije je, da lahko postane osrednje glasilo, ki spodbuja sistematično delo, pa tudi študije in razprave se zbirajo na enem mestu. Po pregledu prvih dveh letnikov (t.j. prvih štirih števil) lahko ugotovimo, da prinaša marsikaj zanimivega. V prvem letniku prevladujejo jezikoslovni članki, v drugem jih skorajda ni (če izvzamemo zbirko besednega in frazeološkega gradiva z otoka Prvića izpod peresa Anteja Kursarja).

Prva številka revije se začena s spominskim člankom Petra Šimunovića o življenju in delu pokojnega prof. dr. Mateja Hrasteja, navdušenega raziskovalca čakavske besede. — Božidar Finka je napisal več kot šestdeset strani dolgo pregledno študijo o čakavskem narečju. Zaradi pomanjkanja tovrstnih del bo gotovo prišla prav vsakomur, ki bi se rad vsaj v glavnih potezah seznanil s tem narečjem. Poleg standardnih poglavij (fonologija, morfologija) je prispeval še poglavje iz stilistike — to vsaj v tovrstnih študijah redko srečujemo — in poglavje o čakavski knjižni tradiciji. — S tem člankom se deloma prekriva razprava Opažanja o čakavščini Marka Uvodića Splećanina Stjepana Benzona. — Petar Šimunović za Hrvatsko zemljopisno nomenklaturu u dalmatinskom krškem području do kraja 15. stoljeća ugotavlja, da mora biti precej stara, žal pa je podatkov več šele od 15. stol. naprej. Slovani so se po naselitvi znašli v čisto novih zemljepisnih okoliščinah. Mestno življenje jih ni mikalo, naseljevali so se v okolici mest. Od Romanov so sprejeli razmeroma malo: *mir* »zid«, *mošulja* »staja«, *plaža/plaj* »strma obala« itd. Velika večina poimenovanj je domačih, nastalih včasih metaforično (*zatilje*, *ždrilac* ipd.), včasih s spremembo pomena (*oklad* »kamenom ogradjeno mjesto« < prv. »granjem ogradjene prostore«) itd. Poimenovanja zemljepisnih pojmov so se že zelo zgodaj začela spreminjati v toponime.

Druga številka se začena s Putančev o Apostilo uz Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Fausta Vrančića. Pisec se loteva najstarejšega sh. slovarja (iz leta 1595). Posamezne sh. besede so že prej zašle v nekatere evropske slovarje (*Lexicon symphonum* Sigismunda Geleniusa Hrubýja, Register v Dalmatinovi Bibliji, Megiserjev slovar itd.). Zaradi Vrančićeve omembe, da je delo napisal »pred veliko leti, a v kratkem času«, so mnenja o času njegovega nastanka neenotna. Putanec meni, da je delo nastalo med letoma 1580—1585. To dokazuje z domnevo, da se »tek za petnaestak godina može govoriti kao o „mnogo godina“, in pa s trditvijo, da imata besedo *oklope* »oklep« pred njim le Dalmatin v Registru k Bibliji 1584 in pa protestantski proroci iz leta 1564. Taka trditev je sicer mogoča, tako dokazovanje pa ne zdrži kritike. Pisec trdi, da je jezik slovarja ikavska čakavščina (za

* 1—2, Matica hrvatska, Split 1971.

to našteva minimalno število potez, npr. $lj > j$, $d > j$, $i/e < \acute{e}$ po zakonu Jakubinskega ipd.), da pa se približuje štokavskemu govoru, ker ima poleg vprašalnega/oziralnega zaimka *ča* (*zač*) tudi zaimek *što* (*zašto*). V tem vidi začetke štokavskega standarda v sh. knjižnem jeziku.

Zarko Muljačić, ki se ukvarja predvsem z romansko-slovanskimi stiki v Dalmaciji, se predstavlja z novo etimologijo toponima *Božava*, zaselka na severozahodnem delu Dugega otoka. Petar Skok je to povezoval s toponimom *Božjakovina* in menil, da je ime nastalo zaradi bližnjega benediktinskega samostana. Muljačić pa iz novejših raziskav povzema, da tam nikoli ni bilo benediktinskega samostana. Arheološke najdbe celo kažejo, da je bilo na tistem kraju rimsko naselje, in sicer kljub Porfirogenetovi trditvi, da je v zadrsko-šibeniškem otočju naseljena le Vrgada. Toponim *Božava* se fonetično ne more povezati z nobenim romanskim leksemom. Na zemljevidu J. Giralda iz leta 1426 je zapisano doslej skrivnostno poimenovanje *Porto Alega*. Muljačić je ugotovil, da se v tem skriva ime rastline *ilex* (to je tudi fonetično pokazal), ki ji Slovani pravijo *crnika/črnika/čarnika*. Tej je zelo podobna neka druga rastlina *božikovina*, s katero so se Slovani lahko srečali še pred prihodom na Jadran in so z njo (kot bolj znano) kalkirali romansko *alego*.

B. Finka v prispevku Upotreba nepromjenjivih riječi u čakavskim govorima na Dugom otoku prihaja do zanimive ugotovitve, da se prislovi nagibajo k strukturi z odprtim končnim zlogom (zato jim odpadajo končni soglasniki) ali pa se podaljšajo s kakim členkom. Naj opozorimo na podaljšavo s *-to/-tu*, npr. *dito* < **kъdѣ-to* > bilo *gdje* (prim. vzporedno rus. tvorbo *gde-to* > *nekje*). Finka se posveča tudi medmetom in avulzivnim glasovom. Šteje jih za pomembno prvino govornega jezika, ker se z njimi dosega neposrednost in gospodarnost.

Prispevek P. Šimunovića Iz obalne toponomastičke sinonimike je teoretičen. Pisec se ne ukvarja z gradivom, temveč določa naloge obalne onomastike. Pravi, da so toponime predolgo obravnavali posamično in kot možno gradivo pri etimoloških raziskavah, premalo pa so jih obravnavali kot predmet posebne vede. V Dalmaciji so substratni toponimi ohranjeni predvsem za pomembnejše objekte, sprejeti pa so bili še v času slovanskega sožitja s staroselci. Ti toponimi so se normalno vrasli v današnji sestav. Več nevednosti povzročajo beneška in italijanska poimenovanja (npr. kalki po napačno razumljenih domačih imenih: *Aquaviva* nam. *Rakitovec* — razumljeno kot *rakija*), ker po uradnih spisih in zemljiških knjigah srečujemo ta, med prebivalci pa domača imena. Zato bi bilo treba več pozornosti posvetiti razmerjem med posameznimi toponimi, upoštevati bi bilo treba tudi toponomastično sinonimiko in jo pravilno presoditi, upoštevaje zgodovino vsakega toponima. Praktična vrednost takega dela bi se pokazala pri normiranju najprimernejšega toponima za splošno rabo na zemljevidih, katastrih itd.

Ante Šupuk v Antroponimnih hibridih ne prinaša bistvenih novosti, vrednost njegovega prispevka je v tem, da so hibridne tvorbe zbrane in klasificirane, njihov nastanek pa pojasnjen.

Revija Čakavska rič sicer dosega primerno raven, čeprav je opaziti, da še vedno išče svojo podobo. Uredniki bi morali zelo paziti, da ne bi prihajalo

do večjih vsebinskih prekrivanj člankov, vsaj v isti številki ne; članki bi se morali bolj dopolnjevati. Zeleli bi tudi, da bi se študije ukvarjale s predmetom bolj poglobljeno, kot pa se (npr. Putanec z Vrančičevim slovarjem: jezikoslovna razlaga tega leksikološkega dela ostaja prevelik torzo). Prav tako bi bilo treba prispevke takega tipa, kot so Kursarjeve Zabilježke..., sestaviti pregledneje. Tiste redke fonetične, morfološke idr. opazke so preveč fragmentarne in se zato zgublajo v gradivu, a tudi gradivo je premalo sistematično razvrščeno. Kljub tem pripombam pa naj revijo kot tako toplo pozdravimo, in želimo ji, da bi še naprej tako ali celo boljše opravljala svoje poslanstvo.

Alenka Šivic-Dular,

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Blaž Jurišić

RJEČNIK GOVORA OTOKA VRGADE, UPOREĐEN S NEKIM ČAKAVSKIM I ZAPADNOSTOKAVSKIM GOVORIMA, II*

Ta slovar je sestavni del monografije o govoru otoka Vrgade, izšle že leta 1966 pri JAZU. Vrgada je manjši severnodalmatinski otok med Zadrom in Šibenikom. Za prebivalce se domneva, da so se preselili sem v XVI. st. iz Ravnih Kotarjev, bili pa so najverjetneje čakaveci (današnji štokavci Ravnih Kotarjev so se priselili kasneje). Čeprav vrgadski govor pozna vprašalni/oziralni zaimek *što* (tudi *zašto*, poleg *zač*), ga po drugih potezah uvrščajo med srednječakavske govore.

Slovar tega govora je bil napisan že leta 1954, odtlej ga je pisec le izpopolnjeval. Besede, ki jih upošteva, so bile zapisane v zadnjih petdesetih letih. Gradivo ni bilo zbirano sistematično, ampak kakor je pač nanese. Tako lotevanje se zdi na prvi pogled površno, a je na določeni stopnji leksikologije, tj. pri določenem številu že zbranih osnovnih leksemov, edino smiselno, kajti beseda je živa, a sproži jo govoreča potreba v določeni situaciji. Pri tem je pomemben tudi psihološki moment: kadar govoreči vedo, da jih kdo opazuje, njihova govorica ni več pristna, če sploh še hočejo govoriti.

Čeprav je pisec sam otočan, je upošteval le tisto gradivo, ki so ga potrdili zapisi s terena. Tako ravnanje mu je narekovala bojazen, da ne bi podajal nepristnega, saj ne živi več v tem, temveč v sorodnem okolju. Tako stališče vsekakor izpričuje odgovornost do svojega dela.

Slovar vsebuje okrog 8000 samostojnih gesel. Upošteva živo besedišče (starejši raziskovalci čakavščine so upoštevali le tisto, ki ga ni bilo najti pri Vuku), tj. podaja prerez vrgadskega govora. V njem se zrcali razgibana politična zgodovina tega otoka in njegovega zaledja, zato poleg slovanskega besednega gradiva najdemo tudi izposojenke. Največ je romanizmov (latinskih, italijanskih, beneških itd., pribl. 91%), grecizmov (pribl. 1%), madžarizmov (pribl. 0,5%), germanizmov (pribl. 1%), turcizmov (pribl. 3%), to na-

* Zagreb 1975, JAZU.

sprotuje trditvi, da jih na otokih skorajda ni) in evropeizmov (pribl. 0,5%). V zadnjih petdesetih letih pa je čutiti močnejši vpliv knjižne srbohrvaščine in zato se število novejših knjižnih srbohrvatizmov povečuje. Slovar ima tudi primerjalne ambicije. Pisec primerja vrgadsko besedje z besedjem drugih čakavskih govorov, pa tudi z zahodnoštokavskim. Ob ustreznih geslih je tudi navedeno, iz katerega tujega jezika naj bi bila beseda sprejeta. Prav ti dodatki slovarju dajejo pomen, ki presega zanimanje za vrgadski govor.

Kakšna je širša slavistična vrednost tega dela, ki se uvršča v čedalje številnejša prizadevanja te vrste po slovanskem svetu, je težko reči. Nedvomno pa je, da je to doslej najcelovitejši prikaz ne le govorce kakega dalmatinskega otoka, temveč besedja čakavskega narečja sploh, saj načrt Mateja Hrasteja za slovar čakavskih govorov na srednjedalmatinskih otokih žal ni bil uresničen. Precejšen del gradiva (posebno primerjalnega) je znan, a zaradi raztresenosti po revialnih prispevkih manj pregleden.

Naj navedem nekaj drobnih zanimivosti. Morda bi bil za študij pomen-skih razvojov zanimiv npr. pomen glagola *svititi* »gledati uporno očima« (poleg »loviti ribu na sviču«) in *usvititi* »zagledati se netremice« iz korena **svēt-* ali morda **svit-*, ki ga imamo v sln. *svet-loba*, *svit-ati se*; presenetljiv bi bil tudi pomen *matica* »ptičja samička«. Kot prav gotovo stare tvorbe, ohranjene le posamič po slovenskih jezikih, bi bilo treba omeniti časovni roditelj s kazalnim zaimkom *s6(j6)* v prvem delu: *sēgutra* < **sego ultra* »davi« pa tudi *sēga lita*, *se zime*; to se ujema z rus. *segodnja*. Besedotvorno je zanimiv npr. *isporāvan/ isporavan* »ispražnjen/prazan(sud)«, *isporaviti* »isprazniti«, katerega razmerja do sln. *pōren* »prazen«, *izpōrniti* »izprazniti« ni jasno, ali pa *viditi* »svidjeti se«, kjer *v-* morda ni nastal iz *sv-* (Jurišić nikjer ne omenja takega prehoda), *okalat* »obkoliti«, abstraktna samostalnika na *-ilo*: *debelilo* »debelost« in *grubilo* »grdota« (*Debelilo iznoāša dēvet grubilov* »debelost devetkratno ublaži grdoto«), ki se pridružujeta redkim tovrstnim. Zanimiva je tudi npr. istrska fraza *žabicu driti* »das Rückenblut brechen«, ki popolnoma ustreza slovenskemu *žabico tepsti/dreti*. — Jurišić je opazil hipokoristični tip na *-asti, -asta* (*lvasti-ōga: oni lvasti*, daj. *nōmu lvastomu*; *Jēlastōā-ē: nočas san onōj Jēlastōj svē kerpu na kerpu mečala na košūlju*). Pojav se mu zdi osamljen in ne pozna nobene vzporednice. Tak nepravi hipokoristik (nepravi zato, ker se ne uporablja kot ogovor, temveč le tedaj, kadar npr. »majka u obiteljskom i prijateljskom razgovoru osjećajno govori o svojoj djeci«) je v stavku zmeraj povezan s kazalnim zaimkom. Morda je tu priložnost, da opozorimo na presenetljivo oblikovno, funkcijsko in slogovno ujemanje s slovenskim narečnim (gorenj.) *ta Cirilast, ta Katrast(a)*, ki se tudi uporablja skupaj s kazalnim zaimkom; razlika je le v tem, da se zaimek pri nas ne sklanja zmeraj. Seveda ne trdim, da gre nujno za genetično sorodnost.

Slovar bodo s pridom lahko uporabljali tudi tisti, ki se ukvarjajo z vprašanji dalmatskoromanskega substrata in adstrata. Morda jih bo prav zaradi številnih glasoslovnih sprememb v izposojenkah (npr. *šalvadigo* < it. *salvatico*, *coārza* < it. *sargia, saluc* < it. *sollazo*) spodbudil k novim raziskavam.

Alenka Sivic-Dular
Filozofska fakulteta, Ljubljana

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	џ dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ё ë	Bolgarski	шт št
Ukrajinski	є je	Ruski	ъ ' /
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь ' /
Ruski	ђ j	Ruski	ѣ ě
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	э è
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	ћ ć	Ruski	я ja
Ruski	х x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, uporabljeni metodi in rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (le-to tudi ob vseh eventualnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje Založba Obzorja).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Josef Kurz*, Kapitoly ze syntaxe a morfologie staroslověnského jazyka. Acta Universitatis Carolinae philologica. Monographia XL, 72. Universita Karlova, Praha 1972. 173 str.
- Vladimír Blažek*, Bibliografický soupis publikační činnosti doc. PHDr. Jana Frčka s přehledem jeho činnosti. Universita Karlova, Praha 1972. 35 str.
- Otázky slovanské syntaxe III*. Universita Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Brno 1973. 400 str.
- Slavica Pragensia XIV*. Filosofická fakulta University Karlovy VII. mezinárodnímu sjezdu slavistů ve Varšavě 1973. Universita Karlova. Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2—4, 1972. 362 str.
- Čakavska rič*. Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi. Broj 1 — 1973. god. III. 166 str.
- William R. Copeland*, The Uneasy Alliance. Collaboration between the Finnish Opposition and the Russian Underground. 1899—1904. Helsinki 1973. Suomalainen Tiedekatemia. 224 str.
- Fran Albreht*, Gledališke kritike 1951—1960. Razprave in eseji 18. Izbral in uredil Bojan Stih. 1973. Slovenska matica v Ljubljani. 313 str.
- Stephen R. Anderson*, On Nasalization in Sudanese. Linguistic Inquiry, Volume III, 1972. Str. 253—268. Poseben odtis.
- Moris Halle*, Prolegomena to a Theory of Word Formation. Linguistic Inquiry. Volume IV, Number 1, Winter, 1973. Str. 3—16. Poseben odtis.
- The Accentuation of Russian Words. Language, Vol. 49, No. 2. June, 1973. Str. 312—348.